

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**YÜKSELEN GÜÇ ÇİN KARŞISINDA ABD VE AB
POLİTİKALARI: REALİZM VE LİBERALİZM
ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR
ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

İLAYDA ALEV

İZMİR – 2022

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**YÜKSELEN GÜÇ ÇİN KARŞISINDA ABD VE AB
POLİTİKALARI: REALİZM VE LİBERALİZM
ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR
ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

İLAYDA ALEV

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEDEF EYLEMER

İZMİR – 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yükselen Güç Çin Karşısında ABD ve AB Politikaları: Realizm ve Liberalizm Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/11 /2022
İlayda ALEV

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

YÜKSELEN GÜÇ ÇİN KARŞISINDA ABD VE AB POLİTİKALARI: REALİZM VE LİBERALİZM ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

İlayda ALEV

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası sistemde yaşanan olaylar devletlerin dış politikalarını şekillendiren ana unsurlardan biridir. İki büyük dünya savaşının ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) liderliğindeki iki blok arasında yaşanan Soğuk Savaş devletlerarası güç mücadelelerini değiştirmiştir. Bu durum diğer devletlerin dış politika yapım süreçlerini de etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla iki kutuplu dünya düzeninden ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu bir düzene geçiş yaşanmıştır. Böylece ABD, liderliğini korumaya yönelik güç biriktirici realist politikalar geliştirmiştir. Ancak özellikle 2000'li yıllardan itibaren farklı ülkelerin de sistemde güç kazandığı çok kutuplu bir yapıya dönüşümden bahsetmek mümkündür.

Özellikle küreselleşmenin etkisiyle devletlerarası sınırlar bulanıklaşmış ve karşılıklı ilişkilerde de değişimler yaşanmıştır. Değişen sisteme bağlı olarak devletlerarası güç mücadeleleri de değişmiş, Avrupa Birliği (AB) çatısı altında Avrupa ülkeleri gibi farklı aktörler sistemde aktif rol oynamaya başlamıştır. ABD'ye kıyasla AB, dış politikalarında liberal argümanları daha fazla benimsemiştir. Ekonomide karşılıklı bağımlılık esasını benimseyen AB, kurduğu iş birlikçi ilişkiler ile sistemde daimi barışı ve çok taraflılığı hedeflemektedir. Uluslararası sistemdeki iki büyük aktörün yükselen güç Çin'e yönelik uyguladığı politikaları da farklılık göstermektedir. ABD, süreç içerisinde Çin'i tehdit olarak algılayarak realizm temelli politikalar geliştirerek Amerikan hegemonyasına zarar vermesini önlemek istemiştir. AB ise

ekonomik ilişkileri ön planda tutmuş ve Çin'i zaman zaman stratejik ortak olarak görse de iki aktör arasında problemler zaman içerisinde artmıştır. Bu bağlamda bu tezde her iki aktörün Çin ile olan ilişkileri temelinde ABD ve AB politikalarının realist ve liberal perspektiften analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Realizm, Liberalizm

ABSTRACT

Master's Thesis

The US and EU Policies in the Face of the Rising Power China: A Comparative Analysis within the Framework of Realism and Liberalism

İlayda ALEV

Izmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations

Events in the international system are one of the main factors in determining the foreign policies of states. After the two major world wars, Cold War between the two blocs led by the United States (USA) and the Soviet Union changed the interstate power struggles. This situation also affected the foreign policy-making processes of other states. With the end of the Cold War, there has been a transition from a bipolar world order to a unipolar order in which the USA is hegemon. Thus, the USA developed power-maximizing realist policies to maintain its leadership. However, it is possible to talk about a transformation towards a multipolar structure, in which different countries have gained power in the system, especially since the 2000s.

Particularly with the effect of globalization, interstate borders have been blurred and there have been changes in mutual relations. Depending on the changing system, interstate power struggles have also changed, and different actors such as European countries within the framework of the European Union (EU) have started to play an active role in the system. Compared to the USA, the EU has adopted more liberal arguments in its foreign policies. Adopting the principle of interdependence in the economy, the EU aimed at permanent peace and multilateralism in the system through the cooperative relations it has establishing. The policies of the two major actors in the international system towards the rising power China also differ. In the process, the USA perceived China as a threat and wanted to prevent China from harming the American hegemony by developing realism-based policies. On the other hand, the EU has seen China as a strategic partner by developing economic relations. However,

problematic issues have also increased in EU-China relations. In this context, in this thesis, it is aimed to analyze the US and EU policies from a realist and liberal perspective on the basis of both actors' relations with China.

Keywords: United States of America, European Union, People's Republic of China, Realism, Liberalism

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
ÖN SÖZ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKADA REALİZM VE LİBERALİZM

1.1.DIŞ POLİTİKADA REALİZM.....	5
1.1.1.Klasik Realizm	7
1.1.2. Yapısal/Neo-Realizm	10
1.1.3. Neoklasik Realizm	18
1.2. DIŞ POLİTİKADA LİBERALİZM	22
1.2.1.Klasik Liberalizm.....	24
1.2.2. Neoliberalizm.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN DIŞ POLİTİKASINDA TEMEL UNSURLAR VE DÖNÜŞÜMLER

2.1. ÇİN'İN TARİHÇESİ.....	38
2.1.1. Birinci Afyon Savaşı (1839-1842).....	39
2.1.2. İkinci Afyon Savaşı (1856-1860).....	40
2.1.3. Çin- Japon Savaşı (1894-1895).....	41
2.1.4. Boksör Ayaklanması (1899-1901).....	42
2.1.5. İmparatorluktan Cumhuriyete (1911-1949).....	43

2.2. ÇİN DIŞ POLİTİKASI: TEMEL UNSURLAR VE DEĞİŞİM.....	46
2.2.1. Mao Zedong Dönemi (1949-1976)	46
2.2.2. Deng Xiaoping Dönemi (1978-1992)	50
2.2.3. Jiang Zemin Dönemi (1993-2003).....	53
2.2.4. Hu Jintao Dönemi (2003-2013)	57
2.2.5. Xİ Jinping Dönemi (2013-).....	59
2.3. KÜRESEL SİSTEMDE YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN KONUMU	63
2.3.1. Siyasi Göstergeler	63
2.3.3. Askeri Göstergeler	68
2.3.4. Küresel Yönetişim.....	69
2.3.5. Yumuşak Güç.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ABD VE AB İLE İLİŞKİLERİ: ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARI EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. ÇİN – ABD İLİŞKİLERİ.....	74
3.1.1. Çin-ABD İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	75
3.1.1.1. Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler (1949-1990)	76
3.1.1.2. Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler (1991-Günümüz)	83
3.1.2. Çin – ABD Arasındaki Problemlili Konular	99
3.1.2.1. Tayvan Meselesi.....	100
3.1.2.2. Ekonomik Meseleler	104
3.2. ÇİN- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	108
3.2.1. Çin- AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	109
3.2.2. Çin- AB Arasındaki Problemlili Konular.....	123
3.2.2.1. Ekonomik Sorunlar	124
3.2.2.2. Silah Ambargosu Konusu	129
3.2.2.3. İnsan Hakları Konusu.....	131
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA	144

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1:	2020 Küresel Demokrasi Endeksi.....	72
Şekil 2.2:	Çin 2021 Nüfus Piramidi (Milyon).....	73
Şekil 2.3:	İnsani Gelişmişlik Göstergeleri (1990- 2020).....	74
Şekil 2.4:	2010'dan 2020' ye kadar Çin'deki ekonomik sektörler arasında gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) dağılımı.....	75

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AB	:Avrupa Birliği
ADB	:Asya Kalkınma Bankası
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIIB	:Asya Altyapı Yatırım Bankası
AKÇT	:Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AP	:Avrupa Parlamentosu
APEC	:Asya – Pasifik Ekonomik İş birliği Forumu
ASEAN	:Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü
AT	:Avrupa Topluluğu
BENELÜKS	:Belçika, Hollanda, Lüksemburg
BM	:Birleşmiş Milletler
BMGK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	:Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BRICS	:Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CAFTA	:Çin – ASEAN Ticaret Antlaşması
ÇHC	:Çin Halk Cumhuriyeti
CHO	:Çin Halk Ordusu
ÇKP	:Çin Komünist Parti
DB	:Dünya Bankası
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
DYY	:Doğrudan Yabancı Yatırımlar
DYSY	:Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımcıları
EURATOM	:Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GES	:Geçiş Ekonomisi Statüsü

GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HED	:AB-Çin Yüksek Düzeyli Ekonomik ve Ticari Diyalog
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İHA	:İnsansız Hava Araçları
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
KMT	:Kuomintang (Çin Milliyetçi Partisi)
KYG	:Kuşak Yol Girişimi
M.Ö	:Milattan Önce
NAFTA	:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
OBOR	:Bir Kuşak Bir Yol
PES	:Piyasa Ekonomisi Statüsü
PLA	:Halk Kurtuluş Ordusu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	:Şanghay İşbirliği Örgütü
TPP	:Trans- Pasifik Ortaklığı
UHK	:Ulusal Halk Kongresi
USMCA	:Birleşik Devletler-Meksika-Kanada Antlaşması
YGK	:Yeni Güvenlik Konsepti
yy.	:Yüzyıl

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın amacı, çağımızın yükselen gücü olarak nitelendirilen Çin'in yükselişi karşısında ABD ve AB politikalarını teorik bakış açısıyla incelemektir. Bu bağlamda konu, Uluslararası İlişkiler disiplini ana teorileri olan Realizmin ve Liberalizmin argümanları doğrultusunda ele alınmaktadır. Çalışma süresince, Türkçe ve yabancı dilde olmak üzere; kitap, makale, haber bültenleri, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi resmi site ve yayınlar üzerinden literatür taramaları yapılmıştır. Literatür taraması yapılırken öncelikle Realist ve Liberal teorilerin ana argümanları ve temel kavramları üzerinde durulmuş ve Çin'in yükselişi tarihsel bağlamda ve ekonomik, siyasi, askeri olarak ele alınmıştır. Çin'in yükselişi üzerine Çin'in ABD ve AB ile ilişkileri ve Çin'e yönelik uyguladığı politikalar tarihsel süreçte incelenmiş ve söz konusu teorilerin teori argümanları ile değerlendirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Tez çalışma alanının belirlenmesi, planlanması ve çalışma süreci boyunca katkıları, tecrübesi ve anlayışını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Sedef EYLEMER'e

Eğitim hayatım boyunca desteğini hiç esirgemeyen ve bana inanan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İlayda ALEV

İzmir-2022

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasında başlayan iki kutuplu dünya düzeni Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla sona ermiştir. Sistem içerisindeki güç dengesi Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla ortadan kalkmış, bu durum uluslararası ilişkilerde de değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Böylece ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerine karşı savunma pozisyonunda olduğu çift kutuplu yapıdan 1990'lı yıllarda ABD'nin tek süper güç olduğu bir dünya düzenine geçiş yaşanmıştır. Bu süreçte devletlerarası ilişkilerde önemli bir yere sahip olan güç kavramının anlamı ve kapsamı değişime uğrarken uluslararası sisteme yönelik bakış açıları ve açıklamalarda da değişimler meydana gelmiştir.

ABD sistemde hegemon güç haline gelişini ve liderlik konumunu koruma isteğiyle birlikte genellikle Realist bakış açısı çerçevesinde açıklanabilecek şekilde güç biriktirici bir politika izlemiş ve sert güç politikalarını benimsemiştir. Her ne kadar Soğuk Savaşın hemen ardından ABD'nin lider olduğu ve tek kutuplu yapı eğilimi gösteren bir süreçten bahsedilse de zaman içerisinde farklı ülkelerin ve aktörlerin de sisteme dahil olarak güç kazandığı ve farklı teorik bakış açılarıyla açıklanabilecek çok kutuplu bir yapıya dönüşümden bahsetmek mümkündür. Uluslararası sistemde önemli bir aktör olan AB, ABD'nin aksine daha çok liberal eksenli politikaları benimseyerek sistem içerisinde yer edinmiştir. Bu doğrultuda demokrasi, iş birliği gibi kavramların geliştirilmesiyle güvenliğin sağlanabileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte AB, ekonomik bağlamda da ülkelerin ve aktörlerin iş birliği yapması temelinde belirterek karşılıklı bağımlılık ilişkilerine vurgu yapmış ve ABD'nin sert gücüne karşı yumuşak gücünü kullanarak uluslararası alana etki etmeye çalışmıştır. ABD ve AB'nin bu farklı yaklaşımları sistem içerisindeki gelişmeleri de farklı yorumlamalarına ve farklı politikalar izlemelerine neden olmuştur.

Söz konusu yapı ve süreç içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) sahip olduğu nüfusu, gerçekleştirdiği reformları, dışa açılım politikaları sonucu küresel sisteme entegre olmaya başlaması, iç politikasında ve Asya-Pasifik coğrafyası dışında da sergilediği proaktif politikalar Çin'i hem bölgesel hem de küresel düzlemde ön

plana çıkarmıştır. Çin'in "yükselen güç" olarak nitelendirilmesinin yanında sınırları ve toprak sorunları karşısındaki çatışmacı tutumu ABD'li yetkililer tarafından realist temelli Çin tehdidi algılamalarının ortaya atılmasına neden olmuştur. ABD ve AB'nin benimsemiş olduğu teorik temelde farklılaşan anlayışları küresel sistemi yorumlamada olduğu gibi Çin'e yönelik dış politikalarında da farklılaşmalara yol açmıştır.

Bu çalışma temelde Uluslararası İlişkiler disiplinin ana teorileri olan Realist ve Liberal politikalar çerçevesinde Çin'in yükselişine karşı ABD ve AB tarafından uygulanan politikaları incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, ABD'nin arka planda Çin'i tehdit olarak algılaması ve bu doğrultuda Çin'e yaklaşması, AB'nin ise ABD'ye kıyasla özellikle ekonomik temelde daha liberal yaklaşımı ve nedenleri söz konusu teorilerin ana argümanları doğrultusunda incelenmektedir. Bu kapsamda her iki aktörün Çin ile ilişkilerindeki tarihsel gelişmeler ve günümüzde artan rekabet Realizmin ve Liberalizmin ortaya atmış olduğu kavramlar doğrultusunda incelenerek analiz edilmektedir. Çalışmada, Türkçe ve İngilizce olmak üzere; kitap, makale, haber bültenleri, AB, Dünya Bankası gibi resmi site ve yayınlar üzerinden literatür taraması yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Realist ve Liberal teorinin ana argümanlarının kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Uluslararası İlişkilerde her bir teori ve teorisyen gelişen ve değişen dünyayı farklı perspektiflerden ele alarak olguları incelemektedir. Güç, anarşi, ulus- devlet, devlet dışı aktörler, güvenlik gibi kavramların kimi zaman öne çıkması kimi zamanda şekil değiştirmesi değişen ve gelişen sistemin sonucudur. Bununla birlikte, devletlerin dış politikalarını incelerken ana akım teorilerinden olan Realizm ve Liberalizmin Uluslararası İlişkiler literatüründe oldukça önemli bir yeri vardır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşmaya başladığı andan itibaren geliştirilen fikirlerin ilk aşaması olarak İdealizm gösterilmiş olsa da zamanla yaşanan olaylar ve İdealizmin bu olayları açıklamada yetersiz kalması diğer teorilerin argümanlarının gelişmesine neden olmuştur. Dış politikada Realizm incelendiğinde güç bağlamında devletlerin sahip olduğu güç ve devletler arası güç dengesi kavramları ile bağdaştırıldığı görülmektedir. Fakat değişen dünya düzeninde Realist gelenek de dış politika analizlerindeki açıklamaların farklılığı nedeniyle disiplinde Klasik Realizm,

Yapısal/Neorealizm ve Neoklasik Realizm şeklinde üç ana akım üzerinden gelişmektedir.

Klasik Realizm temelde insan, devlet, askeri güç, savaş kavramlarını ele alırken insan doğası gibi devletlerin de çıkar ve güç odaklı doğası ve davranışlarına odaklanmıştır. Diğer yandan Soğuk Savaş sürecinde sistemde yaşanan olaylar disiplin içerisinde farklı anlayışları, açıklamaları ve yeni teori oluşturma çabasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Klasik Realizmin argümanlarının yetersiz kaldığını savunan Yapısal/Neo Realist teorisyenler ortaya çıkmış ve uluslararası sistem vurgusu yaparak uluslararası sistemin anarşik yapısının uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli unsur olduğu düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda çıkış noktasını uluslararası sistemin oluşturduğu realist argümanlar oluşturulmuş ve Saldırgan Realizm, Savunmacı Realizm, güç dengesi, tehdit dengesi gibi kavramlar etrafında açıklamalar geliştirilmiştir. Klasik ve Yapısal Realizm devlet içi unsurları dikkate almazken, Neoklasik Realizmde devlet içi etmenler de sistemi yorumlamak için sürece dahil edilerek devlet davranışları açıklanmaya çalışılmıştır.

Liberalizm ise, Realist düşüncenin aksine devleti sistem içerisinde tek ve en önemli aktör olarak ele almayarak devletlerin yanında uluslararası örgütleri de dış politika yapım sürecine dahil etmektedir. Realist düşüncüyü benimseyen teorisyenler bir aktörün kazancını diğer aktörün kaybı olarak düşünürken (sıfır toplamlı oyun/ zero sum game); Liberaller ise bir tarafın kazancının diğer tarafın da kazancı olabileceğini savunmaktadır (kazan-kazan durumu/ win-win situation). Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde Liberal Teori argümanları da Klasik Liberalizm, Neoliberalizm şeklinde iki ana akım üzerinden incelenerek daimi barış, karşılıklı bağımlılık kavramları ekseninde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Çin'in küresel sistem içerisindeki konumu ele alınmaktadır. Çin, Doğu Asya'da Pasifik Okyanusu'nun batısında bulunan dünyanın en geniş yüz ölçümüne sahip üçüncü ülkesi olan ve dünya nüfus sıralamasında da dünya nüfusunun %20'sini barındırarak birinci sırada yer alan yükselen bir güçtür (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020:5). İkinci bölümün alt başlıklarında Çin yükselişini daha iyi anlayabilmek amacıyla Çin'in tarihçesine yer verilmiştir. Mao Zedong'un 1949'da başa geçmesiyle Çin'in dış politikasında başlayan değişim ve dönüşümler sonucu uluslararası yapı içerisinde ABD, AB, Sovyetler Birliği gibi

aktörlerle girdiği diyalog ve uyguladığı politikalara yer verilerek uluslararası sistemde yükselen Çin'in konumu ve dış politikası değerlendirilmiştir. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise Çin'in bu seviyeye gelmesinde etkili olan siyasi, sosyo-ekonomik, askeri göstergeleriyle küresel yönetişimi ve son dönemlerde kullandığı yumuşak gücü detaylı olarak ele alınmış ve Çin'in küresel sistem içerisindeki konumu irdelenerek ABD ve AB ile olan ilişkisine geçiş yapılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise, ABD ve AB'nin Çin ile olan ilişkileri tarihsel bağlamda ele alınmış ve bu bağlamda ABD ve AB'nin Çin'e yönelik dış politikaları değerlendirilmiştir. Çin'in uygulamış olduğu dış politika stratejileri ve uluslararası sistemdeki konumuna bağlı olarak ABD'nin Çin'e yönelik politikaları da değişim göstermiştir. Çalışmada ABD ile Çin arasındaki ilişkinin değişen güç mücadeleleri ve uluslararası alandaki kutupsal değişimler bağlamında daha iyi analiz edilmesi amacıyla Soğuk Savaş Dönemi ilişkiler 1949- 1990 ve 1991'den günümüze olacak şekilde iki döneme ayrılarak ele alınmıştır. Soğuk Savaş Dönemi ilişkiler ABD devlet başkanlarının Çin'e yönelik bakış açıları ve Çin ile yaşanan olaylar karşısında uyguladığı politikalar Realist ve Liberal teorilerin temel argüman ve kavramları doğrultusunda analiz edilmiştir. Yine bu bölümde AB'nin Çin'e yönelik politikaları da değerlendirilmektedir. Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler ile Avrupa bütünleşmesinin temellerinin atılması ve benzer dönemde Çin'de de Mao'nun başa gelmesiyle başlayan büyük dönüşüm, iki aktör arasında diplomatik ilişkinin aşamalı olarak kurulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda sistem içerisinde yaşanan gelişmeler Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve sonrasında AB ve Çin arasındaki ilişkinin inişli çıkışlı bir seyir izlemesine neden olmuştur. Üçüncü bölümde son olarak iki aktör arasında politik diyalogun gelişmesi, sağlanan iş birliklerinin yanında Çin ve AB arasında yıllardır çözülemeyen ekonomik sorunlar, silah ambargosu ve insan hakları konusunda yaşanan problemlerin kökenleriyle birlikte uygulanan politikalar teorik argümanlar temelinde analiz edilmiştir. Bu süreçte Çin'in AB için "sistemik bir rakibe" dönüşmesi de değerlendir

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKADA REALİZM VE LİBERALİZM

1.1.DIŞ POLİTİKADA REALİZM

Uluslararası İlişkiler disiplininde aktörleri ve aktör davranışlarını daha iyi anlamak ve açıklamak amacıyla çeşitli analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucu elde edilen bulgular etrafında Uluslararası İlişkileri anlamak, tanımlamak, açıklamak için birçok fikir ortaya atılmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkmaya başladığı (1920'lerden) andan itibaren geliştirilen bu fikirlerin ilk aşaması olarak İdealizm gösterilmiştir (Gözen, 2016:15). Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde disiplin içerisinde yaşanan gelişmeler sonucu İdealizmin yetersiz kalması beraberinde farklı birçok teoriyi getirmiştir. Her bir teori ve teorisyen gelişen ve değişen dünyayı farklı perspektiflerden ele alarak olguları incelemeye başlamıştır. Bu nedenle teoriler ülkelerin dış politikalarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamak için oldukça önemlidir.

Dış politika, genel olarak bireyler (liderler ve devlet adamları), iç faktörler (eğitim, siyasi yapı), sahip olunan güç kapasitesi, ulus-üstü ve ulus-altı toplumsal ilişki gibi faktörler tarafından belirlenmektedir. Tüm bu faktörleri kapsayan ve açıklayan Uluslararası İlişkiler ana akım teorileri literatürde dış politika analizlerinde sıklıkla başvurulan kaynaklardır. Tarihsel bağlamda incelendiğinde 20. yy. itibariyle sistem içerisinde yaşanan I. ve II. Dünya Savaşları ve beraberinde Soğuk Savaş sistemde büyük değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Güç, anarşi, ulus- devlet, devlet dışı aktörler, güvenlik gibi kavramların kimi zaman öne çıkması kimi zamanda önemini kaybetmesi değişen ve gelişen sistemin sonucudur. Bu nedenle devletlerin dış

politikalarını incelerken ana akım teorilerinden olan Realizm ve Liberalizm Uluslararası İlişkiler literatüründe oldukça önemli bir alana sahiptir.

Ana akım teoriler içerisinde yer alan Realist görüş, Uluslararası İlişkiler akademisinde iki bin yıldan fazla geçmişe sahip olmakla beraber insan doğasının kötücül yapısına yaptığı vurgu nedeniyle kötümser yaklaşım olarak ele alınmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 32). Ayrıca realist teorinin Antik Yunan geleneklerini yansıttığı ve temsil ettiği görüşü de literatür içerisinde yer almaktadır (Aydın ve Açıkmeşe, 2015:5). Teorinin söz konusu entelektüel kökenleri Milattan Önce 5. yy'de yaşamış Thucydides (MÖ. 460-395) tarafından kaleme alınan Atina ve Sparta arasındaki savaşı anlatan Peloponnesos Savaşı Tarihi adlı kitaba kadar dayanmaktadır (Aydın, 2004:36). Niccolo Machiavelli'nin Prens adlı eseri, 17. yy. İngiliz düşünür olan Thomas Hobbes'un Leviathan'ı da Realist düşüncenin kökenlerinin Uluslararası İlişkiler disiplininin öncesine uzandığının göstergesidir.

Dış politikada Realizm, devletlerin sahip olduğu güç ve devletler arası güç dengesi olarak ele alınmaktadır. Milletler Cemiyeti'nin I. Dünya Savaşı sonrası başarısızlığı ve uluslararası alanda yaşanan olaylara tepkisiz kalması idealizme yönelik hayal kırıklıklarını da beraberinde getirmiştir. 1930'lardan itibaren uluslararası sistemdeki karmaşık yapı ve II. Dünya Savaşı ile askeri güç önem kazanmıştır. İki savaş arası dönemin sahip olduğu kaotik yapı nedeniyle Amerikalı Realist teorisyenler "güç" kavramını genellikle askeri güç ile özdeşleştirerek ön plana çıkarmıştır. Devletler için gücün gerekliliğini vurgulayarak ulus-devletler arasındaki ilişkilerde gücü mutlak gereklilik olarak kabul etmeye başlamışlardır (Aydın, 2004:35). Her ne kadar güç, Realistler için temel kavram olarak ele alınsa da Realist teorisyenler arasında tutarlı bir güç tanımı yapılamamıştır. Bazı realistlere göre güç, devletlerin sahip olduğu ekonomik, askeri ve teknolojik kapasite iken bazılarına göre ise mutlak bir değer olmak yerine başka devletlerin yeteneklerine göre belirlenen kavram olarak ele alınmaktadır (Kauppi ve Viotti, 2019: 32).

Sistem içerisinde yaşanan değişimler her bir Realist düşünür için farklı Realist anlatıları da beraberinde getirmiştir. Realist teori belirtilen sorular ve varsayımlar çerçevesinde şekillenmiş olmasına rağmen temelde analiz seviyelerindeki farklılıklar ve dış politika analizindeki açıklamaların yetersiz kalması nedeniyle disiplinde Klasik Realizm, Yapısal/Neorealizm ve Neoklasik Realizm şeklinde üç farklı akım ortaya

çıkıştır (Ersoy, 2016:165). Kısacası dış poltika yorumlamalarında Klasik Realizm insan tabiatı ve doğasını, Neorealizm, uluslararası sistemi, Neoklasik Realizm ise devlet içi etkenleri ele alarak uluslararası sistemi analiz etmektedir.

Ortaya atılan temel varsayımlara göre, Uluslararası İlişkilerde temel aktör devlettir. Realistlere göre devlet, rasyonel aktörlerdir dış politikada karar verme sürecinde rasyonel davranırlar ve bu süreçte devlet çıkarları her zaman ilk sırada yer almaktadır. Diğer bir varsayım ise sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğuna dairdir. Realizm'e göre devletlerin anarşik ortamda hayatta kalabilmeleri için güce ihtiyaçları vardır. Ayrıca Realizm'e göre anarşik ortam aktörler üzerinde güvensizlik duygusu oluşturmaktadır. Aktörlerin birbirlerine karşı besledikleri güvensizlik duygusu ise uzun süreli iş birliklerini önleyerek çatışmaya neden olmaktadır. Çatışma ise nihayetinde tekrardan anarşik ortamı beraberinde getirmektedir böylece Realistlere göre bu süreç döngüden ibaret olup sürekli tekrarlamaktadır.

1.1.1.Klasik Realizm

Klasik Realizm, Realist teori geleneğinin ilk akımıdır. Kökenleri Uluslararası İlişkiler disiplininin de öncesine dayanmaktadır. İnsan ve insan doğası vurgusuna önem vermektedir. Dış politika açıklamalarında genel olarak insanın doğal durumundan bahsetmektedir. Bu düşüncenin beraberinde insanların varoluşundan bu yana birbirleri ile yaşamaya ihtiyaç duymasından ve birbirlerine olan bağılıklarından bahsederken söz konusu gruplaşmanın çatışmaları da beraberinde getirdiğini varsaymıştır. Aynı şekilde insanın doğası gereği bencil olduğunu ve kişisel çıkarlar sonucunda politik davranışlara yöneleceğini belirtir. Tüm Realist akımlarda olduğu gibi Klasik Realizmde de güç merkezci bir anlayış söz konusudur, politikanın temel özelliği olarak güç kavramı belirtilmektedir (Wohlforth, 2012:36).

Antik Yunan'a kadar uzanan Klasik Realizm anlatısında Thucydides, Peloponnesos Savaşı Tarihi adlı eser ile tam olarak teori çerçevesini oluşturmaya da literatür için Realist teori anlatısının temellerini atmıştır. Peloponnesos Savaşı Tarihi adlı eser ile Atina'nın sahip olduğu güç kapasitesindeki artışın karşısında Sparta'nın korkusu ve Atina'yı kendisine tehdit olarak görmeye başlaması anlatılır. Ulus-devletler arasındaki güvensizlik ve kalıcı ittifakların kurulamaması da Uluslararası İlişkilerde ilerleyen dönemde açıklanacak olan anarşi kavramının temel örneğidir.

Realist teori geleneğinde 20. yy'den itibaren sıklıkla bahsedilecek olan silahlanma yarışı, ittifak, güç dengesi gibi kavramların temel açıklamaları da Thucydides ile neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınarak açıklanmıştır (Ersoy, 2016:167). Peloponnesos Savaşı Tarihi adlı eserde Atina'nın güç kapasitesindeki artış karşısında Sparta'nın Atina'yı tehdit olarak görmesi ve güç biriktirici politikalar uygulayarak Atina'yı dengelemeye çalışması günümüzde Çin'in yükselişi karşısında ABD politikaları ile benzerlik göstermektedir.

Thucydides ve Lao Tzu gibi düşünürlerle temelleri atılan Klasik Realizm'de Machiavelli, Bodin, Hobbes, Richelieu, Ranke, Meinecke, Friedrich von Ghent, Clausewitz, Aron, Carr, Wight ve Bull gibi düşünürler de Modern Realizm düşünürleri olarak ele alınmaktadır (Beer, Hariman, 1996:5). Niccolo Machiavelli, birey davranışlarını merkeze alarak birey davranışlarının devlet güvenliğine olan etkisini incelemiştir (Antunes, Camisao, 2017:16). 16.yy'da yaşamış olan Machiavelli de devletler için esas olan şeyin halkın mutluluk ve sağlık içinde yaşaması değil devletin istikrarı kurulu düzenin sürdürülmesi için güç olduğu düşüncesini kabul etmiştir (Machiavelli, 2017:24). Gerekli görülen bu güç için devlet adamlarına kılavuzluk edecek olan Prens adlı eseri kaleme almıştır.

17. yy'da yaşamış olan Thomas Hobbes da Thucydides ve Machiavelli gibi insan doğasına odaklanmıştır. Hobbes, merkezi iktidarın ortaya çıkışına dair açıklamalarında doğa durumu olarak kavramsallaştırmış devletin olmadığı yerde bireylerin birbirlerine karşı her daim çatışmacı yapıya sahip olduğu varsayımını ortaya atmıştır (Hobbes, 2018:101). Aktörlerin güvenlikleri ve hayatta kalabilmeleri için kendi başının çaresine bakma zorunluluğu (self-help) doğurmuştur ve söz konusu zorunluluk literatürde kendine-yardım kavramı ile Realist teori geleneği bağlamında kullanılmaktadır (Ersoy, 2016:162).

Sistem içerisinde var olan çatışmalar, devrimler ve yaşanan dünya savaşları yapının değişmesine neden olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde Klasik Realizm bağlamında Hans J. Morgenthau ön plana çıkmıştır. Morgenthau uluslararası ilişkilerin en etkili teorisyenleri arasında yer almıştır (Lebow, 2016:65). Realizmin geleneksel tanımını, değişen Uluslararası İlişkiler disiplindeki yerini açıklamaya çalışmaktadır (Williams, 2004: 634).

Morgenthau, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan gelişmelere şahitlik etmiş ve etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ağır sonuçları, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombası ve savaşın ardından Sovyetler Birliği'nin ABD'ye karşı küresel bir güç konumuna yükselmesi Morgenthau'yu Amerikan dış politikası konusunda endişelendirmiştir ve yeni bir güç dengesine dayalı, yeni bir dış politikaya ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (Goodnight, 1996:143). Morgenthau, uluslararası politikayı güç ve iktidar mücadelesi olarak tanımlamış ve Uluslararası Politikanın nihai amacı ne olursa olsun gücün ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (Morgenthau, 1970:30). İnsan davranışlarının siyaset üzerinde etkisinin olabileceği argümanına sahiptir. Uluslararası siyaseti insan doğasında var olan güçlerin sonucu olarak tanımlamış ve Politik Realizm iddiasını savunmuştur (Nobel, 1995:63).

Klasik realizm, uluslararası sistemde uluslararası örgütlerin ve üst bir otoritenin uluslararası yapı içerisinde etkili aktörler olmadığı anarşik bir yapının olduğu argümanına sahiptir. Aynı zamanda insanların doğa durumundaki daimi korkuya, şiddete ve ölüm tehlikesine dikkat çekerek söz konusu anarşik ortamda devletlerin de insanlar gibi hissedeceğini ve bir devletin diğerini tehdit olarak algılayacağını belirtmiştir. Devletlere göre amaç, anarşik ortamda hayatta kalmak olduğu için her devlet güç biriktirmeye ve en güçlü olmaya çalışacaktır. Morgenthau, status quo kavramını ele alarak devletlerin siyasetin amacını güçler dağılımının devamını sağlamak olarak ele almıştır (Morgenthau, 1970:48). Özellikle SSCB'nin yıkılmasıyla ABD, sistem içerisinde gücünü arttırarak diğer aktörler karşısında güç dağılımının devamını sağlamaya çalışmıştır. Bu durum zamanla sistem içerisinde yer alan aktörler arasında güvensizliği arttıracak için ilerleyen dönemde literatürde kullanılacak olan güvenlik ikilemi kavramının temellerini oluşturmuştur. Klasik realistlere göre, Uluslararası anarşi ve güç politikaları uluslararası ilişkilerin kaçınılmaz özellikleri olmaya devam edecektir, çünkü anarşi devletin güvenliğini ve hatta hayatta kalmasını tehlikeye atma riskini taşımaktadır (Wivel, 2018:2).

Klasik Realizm'e yönelik ilk yaygın düşünce, teorinin savaş ve ordu gibi kavramlarla ilişkili olduğu yönündedir. Bir diğer önemli argüman ise uluslararası alanda devletin en önemli aktör olduğudur. Realistlere göre devlet rasyonel aktörlerdir. Devletlerin karar verme süreçlerinde rasyonel bir dış politika izleyerek kar-zarar analizleri yaptığı ve mevcut yetenekler açısından tüm uygulanabilir alternatifleri

değerlendirdiği belirtilmiştir. Rasyonel süreç sonucunda, devletin karar vericileri, dış politikada faydayı maksimize ederek, kabul edilebilir bir sonuca ulaşan alternatifi seçmektedir (Kauppi ve Viotti, 2019: 22). Bu doğrultuda devletler için çıkarlar oldukça önemlidir. Klasik Realistlere göre, devlet çıkarları için devlet adamlarının gerektiğinde güce başvurabileceği ya da ahlak dışı hareket edebileceği düşüncesine de yer verilmiştir. Tüm bu açıklama ve argümanlara rağmen Klasik Realizm Soğuk Savaş'ın sonlarında eleştirilere maruz kalmıştır (Guzzini, 2017:10). Böylece Klasik Realizm açıklamaları uluslararası sistemi yorumlamada yetersiz kalmıştır.

1.1.2. Yapısal/Neo-Realizm

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve ardından Soğuk Savaş'ın başlaması Uluslararası İlişkiler disiplininde farklı bakış açılarını ve açıklamaları beraberinde getirmiştir. Klasik Realizm, argümanlarındaki belirsizlik ve uluslararası sisteme yönelik açıklamaların yetersiz kalması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Devlet dışı aktörlerin uluslararası sistem içerisinde artan önemi, iç ve dış siyaset arasındaki ayrımın ortadan kalkmaya başlaması, uluslararası ilişkilerde ekonominin belirleyici hale gelmesi askeri-stratejik konuların eskiye oranla önemini kaybetmesi yeni teori akımı arayışlarını hızlandırmıştır (Aydın, 2004:47).

Klasik Realizm'in aksine Neo-realizm, temelde uluslararası sistem vurgusu yaparak uluslararası sistemin uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli unsur olduğu düşüncesini geliştirmiştir. Bu bağlamda devletlerin dış politikalarını ve devlet ilişkilerini incelemişlerdir (Ersoy, 2016:172). Klasik Realizm'in askeri güç vurgusunun yanında Neo-realizm devletlerin ekonomik kapasitelerini de inceleyerek uluslararası alanda söz sahibi olabilmek için ekonomik kapasite vurgusu yapmıştır. Klasik Realizmin, insan doğası ve güç istemiyle ilgili yaptığı benzerlikten farklı olarak Neo-realist teorisyenler gücü uluslararası sistemi oluşturan devletlerin iktidar peşine düşmesi şeklinde açıklamışlardır (Mearsheimer, 2016:87). Güç kavramına yönelik iki Realist teori geleneği arasında gücün araç mı yoksa devletlerin nihai amacı mı olduğu konusunda da görüş farklılıkları yer almaktadır.

Klasik Realistlere göre güç değişen sistem doğrultusunda hem amaç hem de araç olarak görülürken, Neo-realistlere göre anarşik sistem içerisinde hayatta kalabilmek için sahip olunması gereken amaçtır. Neo-realist teorisyenlere göre anarşik

yapı tüm aktörlerde benzer dürtüleri yaratmaktadır. Neo-realist teorisyenler, devletleri kara kutulara benzeterek, devletlerin ne kadar güce sahip olduğu ve sistem içerisinde güç bağlamında tam olarak hangi konumda yer aldığına bilinemeyeceğini bu nedenle tüm devletlerin aynı doğrultuda değerlendirilebileceğini savunmaktadır (Mearsheimer, 2016:87). Bu doğrultuda ABD'nin Çin'in kapalı politikaları benimsemesi ve yükselişe geçmesi devletlerin ne kadar güce sahip olduğu ve sistem içerisinde güç bağlamında tam olarak hangi konumda yer aldığına bilinemeyeceği argümanını destekler niteliktedir. Klasik Realizm ve Neo-realizmin farklı açıklamaları olmasına rağmen uluslararası ilişkilerin çatışmacı yapısı, sosyal gerçekliğin özünde bireyden grup olgusunun olduğu ve insanların motivasyon unsurlarının güç ile güvenlik olduğu konusunda ortak açıklamalara sahiptir (Buzan, Jones ve Little,1993:8).

Klasik Realizm'e yönelik artan eleştiriler ve değişen sistem üzerine sistemi açıklamada yetersiz kalması sonucunda 1970'lerin sonlarında Kenneth Waltz'un kaleme aldığı Uluslararası Politika Teorisi (Theory of International Politics) Neo-realizmin argümanlarını açıklamış ve uluslararası ilişkilerin temel okumaları arasına girmiştir. Waltz, uluslararası sistem içerisinde yer alan çatışma gruplarının veya devletlerin sahip olmuş olduğu önceliklere yönelik yapısal açıklamalar geliştirmiştir. (Buzan, Jones ve Little,1993:8). Bu nedenle bu kavramların açıklamaları uluslararası sistemi anlamak için önemlidir. Devletler arasındaki etkileşim sistemi oluşturmaktadır. Uluslararası sistem belli kurallar doğrultusunda oluşturulmamaktadır yani yapılandırılmış bir sistemden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü devlet davranışlarının belirleyici faktörü insandır, bu nedenle insanın çalışma şekli ve insanlık durumu sistemin oluşmasında ve tanımında önemli bir faktördür (Buzan, Jones ve Little,1993:18).

Neo-realizme göre uluslararası sistemi oluşturan iki farklı tanımlamadan bahsetmek mümkündür: İlk olarak uluslararası sistem denildiğinde devletler ve devletlerden oluşan bir sisteme atıf yapılmaktadır. İkinci olarak ise insanlar arasındaki iletişimi, uluslararası örgütleri, sivil toplum kuruluşlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda Çin'in yükselişi karşısında ABD'nin benimsediği politikaların devlet başkanları ve sistemde yaşanan gelişmeler doğrultusunda farklılık göstermesini, AB'nin ise üye devletlerinin gözettiği çıkarlar doğrultusunda politikalarındaki dönem dönem

farklılaşmaları Neo-realizmin açıklamalarıyla ele almak mümkündür. Bu nedenle Klasik Realizm'den farklı olarak Neo-realist düşünce uluslararası sistem tanımlamasını genişleterek insanları ve örgütleri de içine alan bir yapıdan bahsetmektedir. Waltz, sistemi uluslararası yapı ve sistem içerisindeki etkileşen birimlerden oluşan ve bu iki yapının birbirleri ile olan ilişkisi şeklinde canlandırmaktadır (Waltz, 2015:54). Waltz için yapı, birimlerin birbirleri ile ilişki kurması ve bu ilişkinin nasıl kurulduğunu ve düzenlendiğini ifade etmesidir (Buzan, Jones ve Little,1993:20-21).

Klasik Realizm'de olduğu gibi Waltz'un tanımladığı siyasi sistemde de devletlerin doğa durumu savaş olarak ele alınmıştır. Fakat söz konusu savaşın her zaman sıcak çatışma şeklinde olmayacağı devletlerin kuvvet kullanma konusunda belirsizliğe sahip olduğu ve bu nedenle her an savaş olasılığının sistemde var olduğu vurgulanmıştır (Waltz, 2015:129). Anarşik bir sistemde aktörlerin hayatta kalmaları ve hedeflerine ulaşabilmeleri için oluşturdukları düzene, kendilerine ve araçlarına güvenmeleri gerektiği düşüncesi anarşinin merkezi özellik olduğu yapılarda kendine yardım (self-help) ilkesini beraberinde getirmiştir (Spindler, 2013:129).

Uluslararası alanda her devlet, kuvvet kullanımına başvurarak veya kuvvete gerek duymaksızın çıkarına yönelik en fazla faydayı sağlayacak olan yolu tercih etmektedir. Güç kullanımı, siyaset için son çare (ultima ratio) olarak ele alınmaktadır. Fakat uluslararası alanda kuvvet kullanımı son çare olarak değil ilk çare olarak ele alınmaktadır (Waltz, 2015:143). Anarşik ortamın sahip olduğu belirsizlik devletlerin birbirine olan güvensizliğini beraberinde getirmektedir. Söz konusu güvensizlik devletleri güvenlik ikilemine sürüklemektedir (Williams, 1993:105). Eğer bir devlet kuvvet kullanacaksa veya diğer devletlerce o devletin kuvvet kullanma ihtimali yüksek görülüyorsa diğer devletlerin tek başına veya birlik olarak kuvvet kullanımına hazırlıklı olmaları gerekmektedir (Waltz, 2015:143). Waltz bu açıklamasıyla güç dengesi teorisini ifade etmiştir. Güç dengesi teorisine yönelik farklı birçok tanımdan bahsetmek mümkündür. Bazı düşünürlere göre güç dengesi kavramı doğa yasasına yakın görülürken bazı düşünürlere göre oldukça kötü bir kavram olarak ele alınmıştır. Devlet adamlarına yönelik yol gösterici olarak da görülmüş, sistem içerisinde savaşa neden olan bir politika olarak da görülmüştür. Fakat Realist teorisyenlere göre güç

denge teorisi uluslararası düzeni sürdürmeye yarayan araçtır (Kauppi, Viotti, 2019:39).

Güç dengesi teorisine göre devlet, sistem içinde varlığını korumak isteyen ve küresel hegemonya olma hedefine sahip olan aktörlerdir. ABD, II. Dünya Savaşı'nın ardından güç dengesi teorisi doğrultusunda hareket ederek Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği karşısında hareket etmiş, günümüzde de Çin'in yükselişinde dengeleme politikaları uygulamaktadır. Bu hedeflerine ulaşmak amacıyla iki yol tercih etmektedirler; içsel dengeleme (internal balancing) yöntemiyle ekonomik yeteneği ve askeri kapasitelerini arttırarak akılcı stratejiler geliştirmekte ya da dışsal dengeleme (external balancing) yöntemi ile ittifaklarını güçlendirme, genişleme ya da karşı taraf ittifaklarını zayıflatma yönünde stratejiler geliştirmektedir (Vasquez, 2009:196). Dışsal dengeleme çabası sistemdeki güç dengeleme teorisini oluşturmaktadır. Güç dengesi teorisinin argümanına göre devletler kendi çoğunluğuna katılmak yerine yükselen bir güce karşı denge sağlama eğilimine sahiptir, bu eğilim sonucunda çoğu kez bir güç dengesi oluşmaktadır (Kauppi, Viotti, 2019:41).

Güç, anarşinin hakim olduğu uluslararası alanda hayatta kalma mücadelesinin anahtarı olarak görülmüştür. Waltz'a göre güç devletlerin nihai amacı değildir. Waltz'a göre nihai amaç hayatta kalmak ve sistem içinde güvende hissedebilmektir. Waltz'a göre güç dengeleme politikalarında güçlü tarafa katılmaktansa zayıf olan bloğa katılarak güçlünün saldırganlık seviyesini düşürmek ve güvenli olan alanı oluşturabilmektir (Waltz, 2015:158). Neo-realizmde gücün amaç mı yoksa araç mı olduğu konusunda farklı anlayışlar mevcuttur. Söz konusu bu farklılıklar Neo-realizm çatısı altında saldırgan realizm (offensive realizm) ve savunmacı realizm (defensive realizm) kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Waltz gibi savunmacı realistlere göre devletlerin nihai amacı güç biriktirmek (power maximization) değildir. Asıl amaç sistem içerisinde korunmak ve hayatta kalmaktır. Bu nedenle güç maksimizasyonu yerine güvenlik maksimizasyonu (security maximization) daha önemlidir. Waltz'a göre sistemde devletler için makul miktarda güç yeterlidir bu nedenle savunmacı realistler hegemonya peşinde koşmanın da stratejik olarak yanlış bir politika olduğu argümanına sahiptir (Mearsheimer, 2016:91). Savunmacı realistler, saldırgan ve revizyonist devletlere karşı diğer devletlerin dengeleyici koalisyonlar oluşturması gerektiğini vurgulamaktadır (Wivel, 2018:4). Bu

nedenle savunmacı realistler ortak tehdide yönelik kısa süreli iş birliklerinin kurulabileceği argümanına sahiptir. Fakat devletler arasındaki söz konusu iş birlik kırılgan yapıya sahiptir yani kısacası bugünün dostları yarının düşmanları haline gelebilmektedir.

Savunmacı realistlerin aksine saldırgan realistlere göre güç kavramı politikalarında daha önemli bir alana sahiptir. Saldırgan realizme göre, devletlerin daha fazla güç kazanması için politikalar geliştirmesi gerekmektedir (Toft, 2005:384). Yani onlar için güç maksimizasyonu önemlidir. Bu düşünceye sahip olan teorisyenler, eğer bir devlet ne kadar güçlüyse ne kadar çok silah gücüne sahip olursa diğer devletler bu güçlü devlet için tehdit oluşturamayacaktır şeklindeki argümana sahiptir. Saldırgan realistler, güçlü devletlere yönelik güçsüz devletlerin güç dengeleme stratejisini etkisiz görmektedir. Ayrıca saldırgan realizm, sistemde devletlerin barış durumundan hiçbir zaman emin olunmayacağı argümanını ortaya atmıştır. Çünkü devletler birbirleri hakkında hiçbir zaman kesin bilgilere ulaşamamaktadır bu durum da devletlerin güvenli hissetmeleri konusunda onları huzursuz etmektedir (Wohlforth, 2012:39).

Saldırgan realistler için önemli olan diğer strateji ise sorumluluğu başkasına yükleme (buck-passing) stratejisidir (Toft, 2005:385). Tehdit altındaki devletler, dengeleme stratejisini kullanmak ve herhangi bir koalisyona katılmak yerine söz konusu sorumluluğu başkasına yüklemektir. Yani bir devletin uluslararası alanda hiçbir şeye karışmadan kenarda durması ve diğer devletlerin güçlü devletleri kontrol etmesini istemesidir. (Mearsheimer, 2016:93). Sorumluluğu başkasına yükleme stratejisi ile saldırgan devletler karşısında avantajlar elde edileceği belirtilmiş ve kenarda duran devletin sonuç ne olursa olsun hiçbir bedel ödemediği ifade edilmiştir. Uluslararası sistemde küresel hegemonya olmak tarih boyunca başarısızdır fakat 19. yy boyunca Batı Yarımkürede ABD, Birinci Dünya Savaşı boyunca da Almanya İmparatorluğu bu stratejiyi kullanarak Avrupa’da hegemon güç olmaya çalışmıştır. Çin’in yükselişi karşısında ABD’nin zaman zaman sorumluluğu başkasını yükleme stratejisi uygulayarak Asya’daki ülkelerle çeşitli politikalar geliştirdiği görülmektedir.

Mearsheimer modern uluslararası sistemde büyük güçler arasındaki ilişkilerin çatışmalarla dolu olduğunu belirterek bu durumun nedenlerini açıklama amacına sahiptir. Mearsheimer, Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi (The Tragedy of Great Power Politics) adlı kitabı ile Uluslararası İlişkiler disiplinde Neo-realist teorinin kurucu

isimleri arasına girmiştir. Waltz'un aksine Mearsheimer dış politikada güç maksimizasyonu stratejisine önem vermektedir. Mearsheimer, devletlerin güç yönelik arzuları ve anarşik sistemde hayatta kalma amaçlarının güç maksimizasyonunu gerekli kıldığını belirtmektedir (Baldwin, 2016:135). Mearsheimer'in güç kavramı genel olarak askeri güç veya devletlerin askeri güç kapasiteleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu nedenle argümanlarında güç dengesi kavramı kullanırken askeri güç dengesini ima etmektedir.

Rasyonel aktör teorisinde açıklandığı şekliyle devletlerin karar verme süreçlerinde kar-zarar hesaplamalarıyla dış politika karar verme sürecinde en karlı olanı yapmak istemesi ve bu doğrultuda davranış sergilemesi şeklindedir. Yani devletler dış politikaları hakkında stratejik olarak düşünürler ve temel hedef olan devlet çıkarlarını üst düzeye çıkaran stratejiyi seçerler (Toft, 2005:383). Mearsheimer'a göre devletlerin birbirlerine karşı besledikleri güvensizlik hissi her an birbirlerine saldırabilme veya zarar verme ihtimalinden dolayı devletlerin her zaman kendilerini koruyabilmesi için askeri kapasiteye sahip olma arzusu vardır.

Mearsheimer, güç kavramının kapsamını genişletmiştir ve görünen ve gerçek güç olarak ele alınan askeri gücün yanında devletlerin nüfusu, coğrafi özellikleri ve ekonomisi gibi özelliklerin de güç hesaplamalarındaki önemini vurgulamıştır. Bir devlet için olabilecek en güzel durumun sistem içinde hegemon güç olması ve güç arzusunun yalnızca bu konuma eriştiğinde sona ereceği düşüncesi yer almaktadır (Ersoy, 2016:178). Çin son dönemlerde sahip olduğu coğrafi özellikler, nüfus ve uyguladığı politikalarla sistem içerisinde yükselen bir güç olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Çin'in yükselişi karşısında ABD ve AB politikaları aktörlerin sistem içerisinde hegemon güç olma arzusu doğrultusunda farklı politika uygulamaları ile sonuçlanmaktadır. Mearsheimer, hegemonya kavramını küresel ve bölgesel hegemonya şeklinde ikiye ayırarak ele almıştır (Toft, 2005:384). Mearsheimer, dünyadaki okyanuslar üzerinde hakimiyet kurmak için büyük bir güç kapasitesine ihtiyaç duyulacağı için bir devletin küresel hegemonya olabilmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle genel olarak bölgesel hegemonya kavramı ve devletlerin bölgesel hegemonya olması üzerine argümanlar geliştirmiştir. Bu bağlamda günümüz Çin'in sahip olduğu nüfusu, coğrafi özellikleri ve ekonomisi ele alındığında bölgesel güç olarak sistemde yer edinmesi bu durum karşısında ABD'nin

Çin'in bölgesel hegemon oluşunu engellemeye yönelik politikalar benimsediği ve Çin'i dengelemeye çalıştığı görülmektedir.

Mearsheimer, geliştirmiş olduğu kavramları genellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika'nın dış politika analizini yaparken kullanmıştır. Mearsheimer, sorumluluğu başkasına yükleme stratejisinin yanında deniz aşırı dengeleme (offshore balancing) stratejisini ortaya atmıştır. Deniz aşırı dengeleme stratejisi özellikle Amerika'nın dış politikasında tarih boyunca başvurulan geleneksel büyük stratejisi arasında yer almaktadır (Mearsheimer, 2011:18). Denizaşırı dengeleme stratejisi, hegemon devletin rakip yükselen güçleri dengelemek arzusundan kaynaklanmaktadır.

ABD, Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa'da, Asya'da da Çin tehdidine karşı ittifaklar kurarak denizaşırı dengeleme stratejisini kullanmıştır. ABD, kurduğu ittifaklar sayesinde rakip güçleri kendi kıyılarından uzakta dengeleyerek ana karasında tehdit oluşturmalarını engellemiştir. Mearsheimer'ın geliştirmiş olduğu denizaşırı dengeleme stratejisi diğer teorisyenler tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü strateji gereği müttefik ülkelere ve onların askeri gücüne güvenme durumu söz konusudur fakat özellikle saldırgan realizm devletlerin hiçbir durumda birbirine güven duyamayacağı ve iş birliklerin kırılgan olacağı konusunda argümanlara sahiptir. Bu nedenle denizaşırı dengeleme stratejisi, devletlerin daimi dost ya da düşman olamayacağını ve kendi başının çaresine bakmayı (self-help) vurgulayan realist çizginin dışına çıkmaktadır.

İkinci önemli strateji ise seçici katılım (selective engagement) stratejisidir. Stratejiye göre devletlerin kendileri için hayati öneme sahip alanlarda askeri üsler kurması söz konusudur. Bu sayede kendisinin aleyhine oluşabilecek bölgesel değişiklikleri engellemeye çalışmaktadır. ABD uyguladığı seçici katılım politikası doğrultusunda askeri birliklerini daimi olarak diğer aktör topraklarına yerleştirme çağrısında bulunmaktadır. Fakat seçici katılımcılar için sadece rakiplerinin yükselişini engellemek yeterli görülmemiştir bunun yanında söz konusu kilit bölgelerde savaşın da önlenbilmesi gerekmektedir (Mearsheimer, 2011:18). Mearsheimer, büyük güçlerin her zaman gücü elinde tutmak istediklerini böylece hep tek süper güç olarak sistemde hayatta kalmak istediklerini vurgulamaktadır. Bu nedenle saldırgan realistlere için hegemonik istikrar (hegemonic stability) önemlidir. Revizyonist devletler için önemli olan stratejilerden biri de sürüye katılma (bandwagoning)

stratejisidir. Devletler, güçlü olan tarafa katılarak pastadan pay almaya çalışırlar. Mearsheimer, hegemon devletlerin güç maksimizasyonu yaparak güvende hissettiğini bu nedenle de revizyonist eğilime sahip devletlerin sürüye katılma stratejisinden yararlandığını belirtmiştir.

İki kutuplu dünya Waltz için daha güvenlidir. Çünkü iki kutuplu dünyada güç politikalarında hangi ülkenin kime tehlike oluşturduğunu belirlemek çok kutuplu sisteme göre daha kolaydır. Ayrıca iki kutuplu dünyada oyun teorisinin argümanlarında da belirtildiği gibi bir tarafın kaybı diğer tarafın kazancı şeklinde görüldüğü için güçlerden biri için tehlikeli bir durum söz konusu olduğunda vakit kaybetmeden müdahaleyi de beraberinde gelmektedir (Waltz, 2015:213). Fakat Mearsheimer'e göre en güvenli sistem tek kutuplu sistemdir yani güçlü devletlerin hegemonyayı sürdürmesi yalnızca tek kutuplu dünyada mümkündür. Çünkü güçlü devletin diğer devletlerden endişe duymasına gerek kalmamaktadır. Öte yandan, dünya iki kutuplu veya çok kutuplu olduğunda, büyük güçlerin rakip büyük güçlerin varlığı nedeniyle realist kurallara göre hareket etmekten başka seçenekleri yoktur, bu durum da devletler için saldırgan ve sadece devlet çıkarlarına yönelik hareket etmesini beraberinde getirir (Mearsheimer, 2019:13).

Salırgan realistlere göre çok kutuplu dünya beraberinde daha çok çatışmayı da getirecektir. Çünkü ikiden fazla büyük gücün var olduğu sistemde devletlerin birbirleri ile çatışma ihtimali daha fazladır çünkü her bir büyük güç sistem içerisinde hegemonya yarışı içerisinde olup hegemon güç olma amacına sahiptir (Mearsheimer, 2016:96). Bu nedenle ABD, sistem içerisinde Çin'in yükselişini istememekte çeşitli dengeleme politikalarını benimseyerek başka bir kutup oluşmasını engellemeye çalışmaktadır. Bir diğer konu ise devletlerin birbirlerine odaklanmaları ve düşmanlık seviyeleridir. Bunun üzerine çok kutuplu bir sistemden çok sayıda güçlü devlet olduğu için devletlerin birbirlerine odaklanma yoğunlukları iki kutupluluğa göre daha düşük seviyededir.

Sistemin kutupluluğu konusunda bazı realistler Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD ve Sovyetlerin oluşturduğu iki kutupluluktan tek kutupluluğa geçildiğini ve ABD'nin tek süper güç konumuna yükseldiğini belirtmiştir fakat bazı realist düşünürlere göre Soğuk Savaş sonrası dönem ABD'nin

dünyadaki en güçlü devlet olduğu kabul edilmesine rağmen tek kutuplu bir dönem olarak görülmemiştir çünkü yükselen güç Çin ve Rusya'da sahip olduğu nüfus, coğrafya ve ekonomik özellikleriyle beraber sistem içerisinde yükselişe geçerek büyük güçler arasında kabul edilmiştir.

1.1.3. Neoklasik Realizm

Uluslararası sistem içerisinde yaşanan olaylar ve ülkeler arasındaki ilişkilerin değişimi ve gelişmesi her zaman kapsamı genişletilmiş teori anlatımlarına olan ihtiyacı doğurmuştur. Bu nedenle Uluslararası İlişkileri daha kapsamlı anlamak için devletlerin amaçlarını, politikalarını ve eylemlerini de sistemin merkezine yerleştirerek uluslararası siyasetin ele alınması gerektiğini vurgulayan Neo-Realizm argümanlarını yetersiz kılmıştır. Bu gelişmelerin sonunda Realist teorinin üçüncü akımı olan Neoklasik Realizm ortaya çıkmıştır (Ersoy, 2016:178). Neoklasik Realizm genellikle dış politika analiz modeli olarak kabul görmüş ve ele alınmıştır.

1998 yılında Gideon Rose tarafından Neoklasik Realizm kavramı Uluslararası İlişkiler literatürüne dahil edilmiştir. Gideon Rose, devletlerin dış politikalarını şekillendiren etkenler arasında iç faktörleri de sürece dahil etmiştir bu nedenle dış faktörlerin yanında iç faktörlerin de hesaba katılarak Realist teorinin kapsamının genişletilmesi ve özerk bir alan olması gerektiğini vurgulamaktadır (Rose, 1998:145). Rose, diğer teori akımlarının ele aldığı argümanların sistematikleştirilmesi gerektiğini vurgulayarak dış politika sürecinde hem iç hem de dış etkenlerin birleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Neoklasik Realizm, diğer iki büyük Realist akımdan farklı olarak sistem içerisinde bulunan devletlerin sahip oldukları devlet içi özellikleri ayrı ayrı ele alıp yorumlama amacına sahiptir. Bu nedenle devlet rolleri Neoklasik Realizm'in argümanlarında önemlidir. Rose, dış politika seçimlerinin siyasi liderler ve elit gruplar tarafından yapıldığını belirterek sadece fiziksel kaynaklar ve güçlerin önemli olmadığını bunların yanında güç algılarının da önemli olduğunu vurgulamıştır (Rose, 1998:147). Bu nedenle teori, devletlerin iç özelliklerini, siyasi- askeri kapasitelerini, toplumsal aktörlerin ve çıkar gruplarının devlet politikalarına etkisini ve tüm bu kavramların dış politikaya nasıl yansıdığını açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca tüm bu iç etkenlere ek olarak liderlerin uluslararası tehdit ve fırsatlara ilişkin

değerlendirmeleri ve algıları ile izledikleri diplomatik, askeri ve ekonomik politikaları arasındaki elit ve toplumsal uyuma da dikkat çekmektedir (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009:4). Bu bağlamda özellikle ABD'nin politikaları incelendiğinde siyasi liderlerin tehdit algılarının politika yapım süreçlerini farklılaştırdığı görülmektedir.

Neoklasik Realizm'in en yaygın yaklaşımı iç siyaset kaynaklarının dış politika kaynaklarını oluşturduğu varsayımdır (Rose, 1998:148). Söz konusu iç siyaset politika teorileri (Innenpolitik) siyaset, ekonomi, sosyoekonomik gibi ülkelerin kendi sınırları içerisinde sahip olduğu iç faktörlerin dünyaya yönelik davranışlarını nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Rose tarafından belirtildiği üzere, birim düzeydeki açıklamaların her devlette farklı davranışlara neden olmasıdır yani benzer iç sisteme sahip devletlerin dış politikada farklı davranışlar sergilemesi veya farklı iç sisteme sahip devletlerin ise dış politikalarında benzer davranışlar sergilemesinin nedenlerini açıklamada zorlukların yaşanmasıdır.

Neo- realizm'in ortaya atmış olduğu sistemin anarşik yapısı üzerine olan argümanları Neoklasik Realizm için de geçerlidir. Neoklasik Realistler, anarşik sistem içerisinde dış politika analizi yaparken genel olarak Neo-realizm tarafından ortaya atılan varsayımları kullanmaktadır (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016:29). Neoklasik Realistlere göre söz konusu anarşik sistemde tüm devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiği düşüncesi yer almaktadır (Yılmaz, 2014:11). Ayrıca Neoklasik Realistler anarşinin varlığını kabul etseler de söz konusu anarşik sistemin kendiliğinden meydana gelmediğini belirterek sistemin düzenlenmemiş ve kontrolsüz bir sistem olmadığını vurgulamaktadırlar.

Neoklasik Realizm, Neo-Realizm'den farklı bir şekilde tehdit ve tehdit değerlendirmelerine yönelik varsayımlar geliştirmiştir. Neoklasik Realizm tehdit kavramına yönelirken devletlerin tehditten algıladıkları şey nedir ve bu tehdidi nasıl algılamaktadır, tehdit tanımındaki asıl önemli olan faktörler nelerdir şeklindeki soruları baz alarak argümanlar oluşturmaktadır. Teoriye göre sistem içerisinde görev alan devlet adamları ve dış politika yöneticileri iç siyaset ve dış siyasetin kesişim noktasında önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle tehdit değerlendirmelerinde ve tehdit algılamalarında önemli rolleri vardır. Devlet adamları veya dış politika yapımcılarının tek bir tehdide veya yanlış bir tehdide odaklanması yabancı devlet davranışını anlamayı da zorlaştıracaktır (Lobell, 2009:46). Böylece algıların dış

politika sürecine dış politika yöneticileri tarafından aktarılış şekli Neoklasik Realizm için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Güç dengesi ve tehdit dengesi teorilerini açıklamalarının merkezine yerleştiren Neoklasik Realizm için güç kavramı da politikalarının merkezine yerleştirilmiştir ve diğer Realist akımların tanımlamış olduğu geleneksel güç ve tehdit dengesi teorilerinin aksine dengelemeye yönelik alternatif kavramsallaştırma yolları aramaktadırlar. Neoklasik Realistlere göre dış politika karar vericileri ve toplumsal liderler tek başına güçteki toplam veya net değişimlerle dengelenmezler; bunun yerine tehditleri yabancı bir devletin gücünün belirli bileşenlerine göre tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda bir devletin tehdit olarak algılanıp algılanmaması sahip olduğu gücünün bileşenlerine bağlıdır. Devletin sahip olduğu coğrafi özellikleri, nüfusu, endüstrisi, ordusu gibi faktörlerin yanında Neoklasik Realistler, devletlerin sahip oldukları firmalar, bankacılık ve finansal sektörler gibi bileşenleri de tehdit algılamalarında göz önünde bulundurulması gerektiği vurgusuna sahiptir (Lobell, 2009:54-55).

Neoklasik Realizm'i diğer Realist akımlardan ayıran özelliklerinden biri de sistem içerisindeki değişkenlere anlatılarında yer vermesidir. İnançlar, algılar ve fikirler devletlerin dış politika yorumlamalarında kullanılmaktadır (Meibauer, 2019:6). Söz konusu değişkenler dış politikalarda yaşanan değişikliklerin açıklanmasında avantaj sağlamakta ayrıca dış politika analizlerinin yapım sürecinde çok boyutlu bir bakış açısı kazandırmaktadır. Böylece bağımsız değişken olarak ele alınan uluslararası sistemin algılar, fikirler gibi ara değişkenler sayesinde devletlerin dış politika kararlarına dönüşerek bağımlı değişkenler haline gelmesi de Neoklasik Realizm yöntemi olarak ele alınmaktadır (Kiraz, 2018:422).

Anarşik uluslararası sistem içerisinde devletler hayatta kalmak için mücadele etmektedir ve bu hedef doğrultusunda birbirleri ile etkileşim halindedir. Sahip olunan güvenlik, güç, refah gibi çıkarlar devletlerin sahip olduğu temel ilkelerdir ve gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Fakat kültürlerdeki, algılardaki farklılıklar Neoklasik Realistlere göre sadece ulusal sınırlar içerisinde önemli değildir çünkü onlara göre söz konusu değişkenler dış politikada maddi yeteneklere yani belirli ifadelerle indirgenebilmektedir. Neoklasik Realizm'e göre eğer inançlar ve düşünceler ulusal çıkarlara aykırıysa bu düşüncelerin devlet adamları tarafından desteklenme ve geçerli olma olasılıkları da düşüktür çünkü devletler için maddi gerçeklikler daha önemlidir

ve bu nedenle maddi gerçeklikler göz önüne alındığında hatalı sonuçlara götürebilme ihtimali ortaya çıkmaktadır (Meibauer, 2019:7-8).

İnançlar ise davranışları düzenleyen ve ulusal çıkarları belirleyen faktörler olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Neoklasik Realizm'e göre inançlar devletlerin davranışları hakkında da aktörlere bilgi vermektedir. Dış politikada inançlara dayanarak hareket etmek metodolojik olarak bireyselliğe karşılık gelmektedir. Ve devletlerin bireysel inançlara odaklanarak hareket etmesi büyük avantajlar sağlamaktadır çünkü Neoklasik Realistlere göre, dış politika karar verme sürecinde rasyonel davranmak çıkarlarını ve yapması gerekenleri destekler ve açıklamada düşünceye dayalı faktörlere göre çıktılara öncelik vermektedir (Meibauer, 2019:9-10).

Sonuç olarak eğer dış politikada tepkiye yol açacak bir durumla karşılaşıldığında karar vericiler algıları doğrultusunda olayı yorumlamakta ve uygun gördükleri davranışları gerçekleştirmeyi önermektedir ve bu önerileri genellikle sahip oldukları bireysel inançlar doğrultusunda üretmekte ve fikir olarak dışa vurmaktadır (Meibauer, 2019:13). Bu durumda Neoklasik Realizm'e göre dış politikada devletlerin tahmin edilmesi zor davranışların olduğu argümanını oluşturmaktadır. Neoklasik Realizm'e göre anarşik sistem içerisinde devletlerin sahip olduğu çıkarlar maddi yeteneklerinin sonuçları olarak kabul görürken, fikirler, inançlar gibi ara değişkenler ise dış politikadaki davranışlarını tanımlamada boşlukları doldurmaya yarayan etkenler olarak ele alınmaktadır.

Neoklasik Realizm, dış politikada devlet davranışlarını şekillendiren tehditler ve güç kavramı konularında Neo-Realizm ile aynı argümanları benimsemiştir fakat değişen uluslararası sistem içerisinde devletlerin değişen koşullar karşısında akılcı yanıtlar verdiği argümanı üzerinde farklı bakış açılarına sahiptirler (Ripsman, Talliaferro ve Lobell, 2016:20). Özellikle Neo-Realizm'in sahip olduğu liderlerin değişen sistem içerisindeki algılama yetenekleri, uluslararası sistemin net olmaması, devletlerin rasyonelliği ile ilgili sorunlar ve yerel kaynakların kullanımı seferberliği gibi konularda Neo-Realizm'in sınırlamalarına dikkat çekmektedir.

Neoklasik Realistler ilk olarak, dış politikada devlet liderlerinin sistematik uyarıcıları her zaman doğru algılamadıklarını belirtmektedir. William Wohlforth, bu konuya yönelik, eğer güç uluslararası politikanın sürecini etkiliyorsa bunu devletler adına bireylerin algıları tarafından gerçekleştirilmelidir şeklinde bir açıklamada

bulunmaktadır (Ripsman, Talliaferro ve Lobell, 2016:20). Fakat zaman zaman devlet liderler bilgileri işleyiş şekilleri veya göreceli güç hesaplamaları gibi değerlendirmelerde hata yapabilmektedir. Liderlerin zaman zaman karar verme süreçlerinde hatalar yapmalarının nedeni olarak rasyonel aktörler olmayışları gösterilmiştir.

Neoklasik Realizm'e göre Neo Realizm'in bir diğer sınırlaması ise sisteme yöneliktir. Neoklasik Realizm, uluslararası sistemin tehditler ve fırsatlar hakkındaki sinyallerinin belirsiz olduğunu belirtmektedir. Devletlerin açık belirgin tehlikelerle karşı karşıya kaldıkları durumlarda tehditleri kolayca ayırt ederek tehlide yönelik politikalar belirleyebilmektedir. Sistem içerisinde her zaman belirgin ve net durumların ortaya çıkmaması aktörlerin sistemde yaşanan zorluklar karşısındaki tepkilerin niteliği konusunda büyük belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir.

1.2. DIŞ POLİTİKADA LİBERALİZM

Liberalizm, karmaşık uluslararası sistem içerisinde birden çok aktörün varlığından ve birbirleriyle olan ilişkisinden söz etmektedir. Liberal teoride devletlerin dış politika yapım sürecinde birbirleri ile olan ilişkilerinin önemli bir yere sahip olduğu ve devletlerin yanında uluslararası örgütlere olan vurgunun arttığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle Liberalizm, genel olarak küreselleşme vurgusu yaparak küreselleşen toplumları ele almaktadır. Kısacası çoğulculuk anlamına gelen Liberal teori, birden çok aktörün devletler, uluslararası ve ulus ötesi örgütler ile hangi koşullar altında karşılıklı ilişkilerin geliştirilebileceği vurgusunu yapan dünya siyaseti görüşü olarak tanımlanmaktadır (Viotti, Kauppi, 2019: 33).

Liberalizm, Realizm'den birçok konuda ayrılmaktadır. Realist düşüncenin devleti sistem içerisinde tek ve en önemli aktör olarak ele alması Liberalizm'de farklılaşmıştır. Çünkü Liberal teori, devletlerin yanında uluslararası örgütleri de dış politika yapım sürecine dahil etmektedir. Bu nedenle Realist teorisyenler sadece devleti temel aktör olarak ele aldıkları için açıklamalarında uluslararası ilişkiler kavramını kullanırken; Liberal teorisyenler, kapsamı genişleterek dünya siyaseti kavramını kullanmıştır (Viotti ve Kauppi, 2019: 33). Realizm için temel gaye, anarşik sistem içerisinde hayatta kalmaktır bu nedenle güçlü olanın yapı içerisinde söz sahibi

olabileceği ve sisteme yön verebileceği düşüncesine sahiptirler fakat Liberaller için güç daha az öneme sahiptir.

Realist düşünceyi benimseyen devletler için bir aktörün kazancı diğer aktörün kaybı olarak düşünülürken (sıfır toplamli oyun/zero sum game); Liberaller için bir tarafın kazancı diğer tarafın da kazancı olarak görülmektedir (kazan-kazan durumu/win-win situation). Bu bağlamda Çin'in yükselişini ABD'nin sıfır toplamli oyun doğrultusunda ele aldığı, AB'nin ise Çin'in yükselişi karşısında çeşitli kazançlar elde etmeye çalıştığı görülmektedir. İki büyük teorinin iş birliği kavramına bakış açıları da farklıdır. Liberaller devletler arası iş birlikleri ile sistemde hayatta kalmanın daha kolay olduğunu düşünürken; Realizm devletlerin hiçbir zaman birbirlerine güvenemeyeceğini ve bu nedenle iş birliklerinin kurulmasının zor olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Realist teorisyenler, sistem içerisinde hiçbir zaman daimi barışın kurulamayacağını savunurken Liberaller, devletlerin birbirlerine güvenmeleri gerektiğini vurgulayarak iş birliklerinin kaçınılmaz olduğunu ve yapılan iş birlikleri ile kalıcı barışın da yaratılabileceğini savunmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2019: 34).

Liberalizm'in temeli incelendiğinde İdealizm'in argümanlarını savunduğu ve zamanla değişen sistem gereği argümanlarının geliştiği görülmektedir. İdealizm, Liberalizm gibi Realizm'den farklı olarak sisteme iyimser yaklaşmaktadır (Gözen, 2016:72). Asıl çıkış amacı I. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar bir savaş çıkmasını ve yaşanan felaketlerin tekrarlanmasını önlemektir. Bu amaç doğrultusunda barışın sağlanması için Milletler Cemiyeti gibi örgütler kurulmuştur. İdealistler daha iyi bir dünya düzeninin kurulabileceğinin mümkün olduğunu vurgulayarak uluslararası antlaşmalar ve örgütler ile uluslararası çevrenin değişerek sistemde barış ortamının oluşturulabileceğini belirtmiştir (Gözen, 2016:68). Uluslararası örgütler, uluslararası hukuk kavramları disiplin içerisinde sıklıkla ele alınır hale gelmiştir.

Liberalizm'e göre savaş eski düzenin iflasını beraberinde getirmiştir (Ikenberry, 2009:207). Ayrıca Liberaller savaşın sorunlu kurumlar tarafından meydana geldiğini düşünerek Realizm'in dış politikada sık sık vurguladığı güç dengesi, uluslararası anarşi kavramının, artan milliyetçiliğin, kötü niyetin ve devletlerin çıkarlarının savaşı meydana getirdiği düşüncesi söz konusudur. Bu nedenle demokrasi vurgusu ve devletler arası ekonomik iş birlikleri ile barış ortamının

oluşturulabileceği düşünülmüştür. Fakat Realist teorisyenlere göre Liberalizm'in söz konusu ifadeleri daimi barış ortamının hayata geçirilmesi için yeterli değildir çünkü Realizm, Liberal teoriye göre daha kötücül ve deterministik teori olarak ele alınmıştır (Wilson, 1998:9-10). Bu nedenle Realizm, Liberalizm'i gerçeklikten kopuk olarak görmüş ve ütopyacı olmakla suçlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Liberal teori Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli bir yer edinmiştir. Fakat değişen sistem içerisinde devletlerin demokratikleşmedeki ters dalga ile demokrasiden uzaklaşarak otoriter rejimlere geri dönüşler yaşaması devletler arası kutuplaşmayı getirmiş ve II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Realist teorisyenler Liberal teorinin başarısız olduğunu ve sistemi açıklamada yetersiz kaldığını vurgulayarak yeni argümanlar geliştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde Liberal teorinin yerini Realizm alsa da günümüzde ülkeler arasında demokratikleşmenin artması ve küreselleşmeyle beraber sınırsızlaşmanın ortaya çıkışıyla beraber ülkeler arası iş birlikleri de artış göstermiştir. Bu durum Uluslararası İlişkiler literatüründe ve dış politikada Liberal teorinin tekrardan önem kazanmasını sağlamıştır.

1.2.1.Klasik Liberalizm

Liberalizm, en genel tanımıyla devlet ile devlet dışı aktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen Uluslararası İlişkiler teorisi olarak ele alınmaktadır. Liberalizm'in temel argümanlarını anlayabilmek için tarihsel bağlam içerisinde ele alınması gerekmektedir. Realist teoride olduğu gibi Liberalizm de 17. ve 18. yy'e kadar uzanan çok boyutlu bir teori geleneği olarak ele alınmaktadır (Jorgensen, 2018:66). Devletin ortaya çıkışı ve zamanla kurumsallaşmasıyla birlikte Realizm'in anarşi, devletler arasındaki güvensizlik kavramına getirdiği açıklamaların aksine bireylerin bir araya gelerek iş birliği yapabileceği vurgusu Liberal teori argümanları içerisinde yer almaktadır (Özpek, 2016:128). Bununla birlikte Liberal teorisyenler devletlerin rejim şekillerinin dış politika yapım sürecinde ve devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Benzer dış politika davranışlarına sahip devletlerin daha kolay ortak politikaları benimseyebileceğini belirterek bu durumu demokrasiyi benimseyen devletlerin kendiler gibi demokratik olan devletlerle savaşmayacağı argümanını da beraberinde getirmektedir.

Liberaller, devletlerin yer aldığı sistemin statik olmadığı, aksine dinamik bir yapıya sahip olduğu düşüncesi doğrultusunda çatışmaya yönelebileceği gibi barış ve iş birliğine de yönelebileceğini ifade etmektedir bu nedenle genel argümanlarında daha barışçıl ve devletler arası iş birliğini vaat eden bir dış politikadan bahsedilmektedir (Özpek, 2016:131). Genellikle bireysel özgürlüklerle ilişkilendirilen Liberalizm, dönemsel farklılıklar gereği zaman zaman serbest piyasalara değer veren ve ekonomi alanında argümanlar geliştiren gelenek olarak da ele alınmaktadır (Jorgensen,2018:66).

Liberalizm’de birey refahına yapılan vurgu sistemin yapı taşı olarak kabul edilmektedir. Liberal teorisyenlere göre monarşi ve diktatörlük ile sistemde varlığını sürdüren devletler vatandaşlarının özgürlüklerini koruyamamaktadır bu nedenle Liberal teorisyenlerin temel amacı devletin sahip olduğu sınırsız siyasi yetkileri sınırlandırmak ve kontrol altına almak böylece bireylerin özgürlüğünü koruyan kurumlar inşa etmektir (Meiser, 2017:22). Liberal teorinin en önemli düşünürlerinden Immanuel Kant literatür için önemli katkılarda bulunmuştur. Immanuel Kant’ın Daimi barış (Perpetual Peace) düşüncesi ortaya atılmış en önemli argümanlardandır (Özpek, 2016:133). Kant, barış durumunun süreklilik kazanabileceğini belirtmiştir ve bu bağlamda doğa kanunları ile bireyler arasındaki uyum ve iş birliğine dikkat çekmiştir (Burchill, 2005:58).

Cumhuriyetçi anayasalara önem veren ve devletler için ideal rejimin cumhuriyet olduğunu vurgulayan Kant, ticari değişimleri ve hukukun üstünlüğünü kapsayan uluslararası yasa sistemi fikrini (kozmpolitik yasa) ortaya atmıştır (Russet, 2016:108). Kant, devlet rejim şekillerinin dış politika davranışlarını belirlemede önemli bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Kant, Realist teorisyenlerin aksine insan doğasının iyimserliğine vurgu yaparak barışçıl olduğunu vurgulamış, savaş ve çatışmanın yönetici kaprislerinden dolayı meydana geldiğini ve vatandaşlar üzerindeki ekonomik alandaki baskıları arttırmak ve denetimi sağlamak için bahane oluşturduğunu dile getirmiştir (Burchill, 2005:58-59).

Kant argümanları doğrultusunda çatışmasızlık ve barış kavramları arasında ayırım yapmış fakat savaşmamanın uzun süreli barış durumunu getirmeyeceğini de vurgulamıştır. Bu nedenle Kant’a göre uluslararası sistemin barışçıl olabilmesi için gerekli üç şartın sağlanması gerekmektedir bu şartlar; cumhuriyet yönetimi,

uluslararası hukuk ve evrensel konukseverliktir. Demokrasiyi benimsemiş olan cumhuriyet yönetimlerinde göreve gelen devlet adamı vatandaşlar tarafından göreve getirilmektedir. Yasama ve yürütme erkleri ayrıdır.

Cumhuriyet yönetimleri dış politikada da despotik yönetimlere oranla daha barışçıl dış politika yapım sürecine sahiptir. Çünkü dış politikada demokratik devletler arasında müzakere süreci talep edilirken şiddet tehdidinden kaçınılmaktadır (Russett, 2016:116). Fakat Kant için Daimi Barış için sadece cumhuriyet yönetimini benimsemiş devletlerin sistem içerisinde varlığı yeterli değildir, daimi barışın uluslararası alanda sağlanması ve sürekliliğinin devamı için asıl gerekli ön koşul sistemdeki tüm devletler tarafında cumhuriyetçi yönetimin kabul edilmesidir (Bruchill, 2005:60). Liberal temeller üzerine kurulan AB, diğer ülkelerle olan ilişkilerinde de bu doğrultuda politikalar benimseyerek iş birlikleri kurduğu görülmektedir.

Diğer liberal teorisyenler tarafından uluslararası hukukun ve anlaşmaların diplomasi üzerinden dış politika davranışlarını beraberinde getireceği düşüncesi ortaya atılmıştır. Çatışmaların ve savaşların yerine devletlerin uluslararası kurallar ve normları kullanarak yani diplomasi kanalıyla sorunların çözümü için mücadele etmesi durumundan bahsedilmektedir. Bu bağlamda uluslararası hukuk devletler arasındaki ilişkiyi düzenleyen uluslararası kurum olarak kabul görmektedir (Jorgensen, 2018:67). İlerleyen dönemlerde Liberal teorisyen Keohane ise Düzenleyici Liberalizm (Regulatory Liberalism) kavramıyla ele alarak yorumlamıştır ve hukukun üstünlüğüne yapılan vurgu dikkat çekmektedir (Özpek, 2016:137).

Kant, devlet arasındaki sürdürülebilir ticari ilişkinin belli bir süreden sonra ticari değişim boyutunun ötesine geçerek ihtiyaç ve tercihlerin değiş tokuşunu içeren devletler arasındaki yeni bir iletişim kanalı haline geldiğini belirtmektedir (Russett, 2016:117). Birbirleri ile ticari etkileşimde bulunan devletler belirli bir süre sonra sınırların ötesine geçerek ortak algı, kimlik ve ortak empati yeteneğinin doğuşu ile ilişkilerine devam etmektedir. Söz konusu gelişen ortak algılama ve empati yeteneği ile devletler karşılıklı ticari iletişimlerini barışçıl beklentilere dayandırmaktadır. Kant'ın argümanlarına göre ticari etkileşim halinde bulunan devletler durumlarını tehlikeye atmak istemedikleri için çatışma ve savaş durumundan olabildiğince kaçınmaktadır.

Klasik Liberalizm'in babası olarak kabul edilen Woodrow Wilson'ın ABD başkanı seçilmesi ve I. Dünya Savaşı sonrası sistem genelinde kalıcı barışı sağlamak amacıyla ilkeler geliştirmiştir. Wilson İlkeleri, 21. yy boyunca Liberal teorisyenlerin savunduğu fikirlerin temelini oluşturmuştur. İlkelere göre, demokrasi ve demokratik devletler barış ortamının yaratılmasında ana etken olarak kabul edilmiştir bu nedenle savaş, demokrasiyi tam anlamıyla benimsememiş militarist toplumların ürünü olarak kabul edilmiştir. Bir diğer ilkede ise serbest ticaret fikri ortaya atılarak devletlerin ticari bağlamdaki karşılıklı ilişkilerinin modernleşmeyi beraberinde getireceğini vurgulamaktadır ayrıca uluslararası sistemde istikrarın sağlanması için uluslararası hukuka ve örgütlere de vurgu yapılarak devletler arası iş birliği ele alınmıştır (Ikenberry, 2009:207).

Wilson, barış ortamının sağlanması için devletler arasındaki diplomasiye önem atfetmektedir. Bahsedilen diplomasi açık diplomasıdır. Çünkü Wilson devletlerin kapalı kapılar ardında gerçekleştirdiği diplomasının güvensizliğe neden olacağını ve sonucunda çatışmaları beraberinde getireceğini belirtmiştir. İkinci önemli argüman ise ticaret bağlamında ortaya atılmıştır. Wilson, devletlerin sistem içerisinde serbest ticaret yapması gerektiğini vurgulamıştır. Wilson'a göre devletlerin sistem içerisinde özgürce ticari ilişkiler kurması beraberinde modernleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Wilson, Uluslararası İlişkiler disiplinin de istikrarın sağlanabilmesini uluslararası hukukun ve çok taraflı kurumların karşılıklı iş birliğine dayalı bir altyapının oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (Ikenberry, 2009:207).

Fakat I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ve ardından tekrardan dünya savaşına giden süreç Wilson İlkeleri'nin hayata geçirilememesine neden olmuştur. Her ne kadar Wilson İlkeleri tamamlanamamış proje olarak görülse de ilerleyen dönemlerde Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk ile barış ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Fakat Milletler Cemiyeti'nin devletler arasındaki çatışmaları önleyememesi ve sonucunda II. Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Yaşanan olaylar ve söz konusu durumlar Realist teorisyenlerin Liberallerin daimi barışı sağlamaya yönelik ortaya attığı argümanları ve Milletler Cemiyeti'ni gerçeklikten uzak ütöpik olmasıyla suçlamasına fırsat yaratmıştır.

I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra ekonomi alanında kapitalist sistem söz sahibi olmaya başlamıştır ve ABD süper güç pozisyonuna yükselmiştir. Bu durumu izleyen süreçte sistem içerisinde 1929 yılında başlayan fakat asıl etkisinin 1930 yılının sonlarında gösteren Büyük Buhran olarak bilinen ekonomik buhran meydana gelmiştir. Ekonomik Buhran devletler arasındaki ticari ilişkiyi baltalamakla kalmamış demokrasiyi de olumsuz etkilemiştir. Devletlerin içe kapanmasıyla birbirlerine olan güvenleri de azalmış ve saldırgan politikalar üretilmeye başlanmıştır. Bu nedenler demokratikleşme süreci, uluslararası hukuk ve normları zarara uğramıştır ve bu nedenle Kant'ın daimi barışın sağlanmasına yönelik ortaya atmış olduğu argümanlar da zarar görmüş ve sistem içerisindeki geçerliliğini kaybetmiştir. Dünya ekonomisinin ve devletler arasındaki ticaretin gerilemesi üzerine Adam Smith tarafından kaleme alınan Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı kitap 20. yy Liberal Ekonomi teorisyenleri için yol gösterici olmuştur.

Adam Smith sistemin genellikle ekonomik boyutunu ele alarak çalışmalar geliştirmiştir. Adam Smith de diğer Liberal filozoflar gibi devletin vatandaşlarını diğer devletlerin şiddetinden ve istilasından koruması gerektiğini, toplum içerisinde vatandaşlar arasındaki adaletin sağlanması gerektiğini birinin diğerine üstünlük sağlamaması için devletin görev alması gerektiğini ve devletin vatandaşlarına fayda sağlayacak kamusal hizmetleri gerçekleştirmekle görevli olduğunu belirtmiştir. Kısacası Smith, devlete yönelik sınırlı sayıda görev ve sorumluluk yükleyerek sisteme sınırlı müdahalesi olabileceğini belirtmiştir.

Klasik Liberalizm'in gelişmesine Adam Smith'in ardından David Ricardo, Thomas Malthus ve John Stuart Mill, Jean Babtiste Say gibi Klasik İktisatçıların argümanları da etkili olmuştur. Literatüre "karşılaştırmalı üstünlük" kavramını sunmuştur. Her devletin coğrafi özellikleri, işgücü kapasitesi, iklimi farklıdır ve bu nedenle her türlü mal ve hizmeti üretmesi imkansızdır. Eğer bir devlet sahip olduğu kapasitesi göz ardı ederek üretim faaliyetlerine kalkışırsa sonucunda düşük kaliteli veya yüksek maliyetli ürünler elde edecektir. Bu durumun önüne geçmek için uluslararası ticareti gerekli görmüştür.

Serbest ticaret ile her ülkenin üzerinde uzman olduğu konularda üretim yapmasını ve diğer ülkelere bu malları satması gerektiğini belirtmiştir. Klasik Liberal teorisyenlerin serbest ticaret bağlamında ortaya attığı argümanlar serbest ticaretin

uluslararasıdaki zenginliği yayacağı yönündedir (Özpek, 2016:139). Liberal teorisyenler mal ve hizmetlerin ulusal sınırları aşarak küresel pazarın oluşturulması yönünde hedeflere sahiptir. Onlara göre küresel pazarın tamamlanması mal ve hizmetlerin daha verimli kullanılmasına imkan sağlamaktadır (Bruchill, 2005:73). Böylece süreç içerisinde devletler arasında ticaretin artışı ve beraberinde küreselleşme olgusunu getirmesi devlet davranışlarında ve rejimlerinde değişimlere neden olmuştur.

1.2.2. Neoliberalizm

Sistem içinde zamanla mülkiyet kavramına verilen önemin artması ve hak iddia etme talepleri devlet ve birey arasındaki ilişkinin değişimine neden olmuştur. Söz konusu değişim beraberinde Uluslararası İlişkilerin de dönüşümünü getirmiştir (Özpek, 2016:141). Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok şey gibi Sosyal Bilimlere olan bakış açıları da değişim göstermiştir. Bu nedenle teori varsayımlarında da dönüşümler meydana gelmiştir.

Klasik Liberal düşünürler, 1929'daki Büyük Buhran sonrasında başarılı politikalar geliştirememesi üzerine eleştirilere maruz kalmıştır. Klasik Liberaller devletin ekonomiye sınırlı müdahalesini savunurken İngiliz İktisatçı John M. Keynes tam tersi argümanlar geliştirerek devletin ekonomideki konumunun aktif olması gerektiğini belirtmiştir (Aktan, 1995:12). İzleyen süreçte devletlerin benimsediği politikadaki değişimler devletlerin sistem içerisinde iktisadi gelişmişliğini arttırmış ve farklı devletlerin ekonomik yapı içerisinde gelişip söz sahibi olabilme imkanını doğurmuştur.

Kısacası, Neoliberal teoriye göre, sistemde anarşiden kaynaklı ortaya çıkan sorunların, devlet içi faktörlerle bir arada çözüm üretilmesi gerekmektedir. Neoliberalizm'in amacı olarak ekonomik, siyasi ve sosyal konulardaki dönüşümler ile devletlerin benimsedikleri davranış kalıpları arasında neden-sonuç ilişkisi kurarak dünya siyasetinin tarihsel değişimini açıklamaktır. Geleneksel teori geleneklerinden farklı olarak savaş, barış kavramlarının yanı sıra ticaret konusunda ticaretin serbestleşmesi ve korunması üzerinde de politik tahminlerde bulunmaktadır (Spindler, 2013:168).

İktisat alanında geliştirilen politikalar ve devletlerin ekonomi alanındaki büyümleri dünya düzeninde değişim yaratmıştır. 20. yy'nin yarısına gelindiğinde nükleer silahlar üzerine artan çalışmalar ve beraberinde teknolojinin de gelişmesi uluslararası sistem de devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Ekonomide kapitalist anlayışın benimsenmesi devletler arasındaki ilişkileri etkileyen faktörlerden biridir. Sistem içerisinde kapitalizmin gelişmesi ve kapitalizmin uluslararası yapının özelliklerine sahip olması bu anlayışı benimseyen devletlerin ekonomilerinin uluslararası alana doğru genişlemesine neden olmuştur. (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004:70). Yani kapitalist anlayışı benimseyen devletlerin uluslararası alanda faaliyet göstererek ulusal sınırların ötesine yayıldığı gözlenmiştir.

Devletlerin kapitalizmi benimsemeleri zamanla sınırların ortadan kalktığı bir alan oluşturmuştur. Ekonomik alanda devletlerin sınırlarını kaldırdığı ve mal, hizmet, bilgi gibi alanlara kolay ulaşımın sağlandığı küreselleşme olarak ifade edilen bir yapı ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler küresel köy olgusunu beraberinde getirerek sınırları olmayan bir dünya yaratmıştır (Keohane ve Nye, 2011:3). Dünya ekonomisinde küreselleşmenin artış göstermesi Batılı ülkeler arasında Neoliberal düşüncenin yeniden doğuşuna da kaynaklık etmiştir. Soğuk Savaş sırasında ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılda güvenlik politikaları ve askeri güç kapasiteleri gibi konular siyasi gerçeklik olarak ele alınmaya devam etse de 1960'lara gelindiğinde değişen sistem gereği, askeri güvenlik kaygılarının yanında farklı alanlarda da yeni sorunların çıktığı gözlemlenmiştir (Keohane ve Nye, 2011:4). Fakat Realist teorisyenlerin bu sorunlara yönelik algılamaları ve çözüm üretmeleri süreci yavaş ilerlemiştir. Bu nedenle sistemde askeri güç kavramına verilen önem azalmış onun yerine siyaset yapıcılar karşılıklı ekonomik bağımlılık politikalarına sıcak bakmaya başlamış ve Neoliberal düşünürlerin argümanları önem kazanmıştır.

Neoliberal teorinin temel amacı devletler ve diğer aktörler arasındaki iş birliğinin nasıl oluşturulacağı sorusuna yanıt aramaktır. Neoliberalizm, Neorealist olan Kenneth Waltz'un geliştirmiş olduğu insan doğasına, devlet yapısına ve uluslararası sistemin yapısına dair analiz seviyesi olan üç imgeye benzer analiz sürecini kabul etmiştir. İki aşamalı süreci (two stage process) benimseyen Liberaller, devletlerin ilk aşamada kendi istekleri doğrultusunda hareket ederek kararlar

vereceğini ikinci aşamada ise tercihleri doğrultusunda diğer devletler ile ortak karara varacağını düşünmektedir (Özpek, 2016:146).

Neoliberal teorisyenler de uluslararası sistemde anarşinin varlığını kabul ederek çatışmaya neden olabileceğini kabul etmekle birlikte anarşik uluslararası sistemde iş birliğinin zor olabileceğini desteklemektedir fakat engel olarak görmemektedir (Folker, 2016:131). Neoliberallere göre kaba kuvvet problemlerin çözümünde geçerli politikalar değildir kaba kuvvet yerine ikna ve diplomasi yöntemini benimsemek sistem içinde barışçıl yapının devamlılığı için önemlidir.

Neoliberalizm, devletleri, akılcı ve karar verme süreçlerinde faydayı maksimize eden aktörler olarak kabul etmiştir (Folker, 2016:132). Bu nedenle onlar için diğer aktörler ile çatışmacı politikalar geliştirmektense ortak menfaatlerde bir araya geline ve birbirlerinden fayda sağlanan politikalar geliştirmek daha önemlidir. Bu bağlamda AB ile Çin arasında zaman zaman çatışmacı politikalar ortaya çıksa da iki aktörün ortak menfaatlerde bir araya geldiği görülmektedir. Neoliberalizm, devletlerin rasyonel ve akılcı aktörler olduğu görüşünün yanında ekonomiye de önem vermektedir. Neorealistler, güç olgusunu askeri ve çatışma bağlamında ele alırken Neoliberal teorisyenler, gücü ekonomik temelde incelemiştir. Bu bağlamda Neoliberalizm, gücün askeri bağlamından ziyade devletler arasında artan ekonomik ilişkilere dikkat çekerek karşılıklı bağımlılığın (interdependence) önem kazandığını ve aktörler arasındaki iş birliğini arttıracak yönündeki argümanını beraberinde getirmiştir. Neoliberal teorisyenler, güç konusunda Neorealistler gibi sıfır toplamlı güç anlayışını benimsememektedir onlar için mutlak kazanç (absolute gains) nispi kazançtan (relative gains) daha önemlidir (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004:63-64). Bu bağlamda bir devletin gücü diğer devlet için güçsüzlüğü ifade etmemektedir.

1960'lar ve 1970'ler sistem içerisinde temel aktör olan devletlerin haricinde uluslararası kurumların, bireylerin, sivil toplum kuruluşlarının rolünün giderek arttığı ve çoğulcu anlayışın ortaya çıktığı dönemdir. Çoğulcu anlayış, sistem içerisindeki sorunların çözümünde devletler arası sınırların aşılması gerektiği düşüncesini benimsemiş ve devlet dışı aktörlerin çeşitliliğine vurgu yapmıştır bu nedenle Realist teori anlayışına meydan okuyan anlayış olarak kabul görmüştür (Folker, 2016:133). Bu bağlamda çoğulcu anlayış Neoliberalizm'e giden süreç olarak ele alınmıştır. Bu nedenle uluslararası sistemde güç, güvenlik kavramlarının öneminin Realist

argümanlara göre azaldığı ve güç kullanımının olmadığı çoğulcu bir güvenlik topluluğunun oluşturulması hedeflenmiştir (Ikenberry, 2009:211).

1960'lı yıllarda özellikle Amerikan Uluslararası İlişkiler disiplinde Neoliberal teori, Batı ile geliştirilen ilişkiler doğrultusunda bölgesel entegrasyon, organizasyonlar ve güvenlik toplulukları gibi konulara odaklanmıştır (Ikenberry, 2009:211). Söz konusu dönemde Amerika'nın sistem içerisindeki ekonomik egemenliği, Avrupa'da yaşanan bütünleşme hareketleri ve ekonomisinin toparlanması ve Japonya'nın göstermiş olduğu hızlı ekonomik büyüme gibi faktörler tarafından zor bir süreç geçirmiştir (Keohane, 1984:9). Fakat ABD'nin yaşadığı zorluklara rağmen karşılıklı ekonomik bağımlılık uluslararası alanda büyümeye devam etmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise dünya ekonomisinin yükselişi birtakım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde bölgesel bütünleşme kavramı önemini yitirmiş yerine ulus ötesi, karşılıklı bağımlılık ilkesi literatürde yer edinmiştir.

Devletlerin dış politika yapım süreçlerindeki değişen politikaları farklı anlayışları beraberinde getirmiştir. İlk olarak 1968 yılında Richard Cooper, gelişmiş ülkelere odaklanarak ticaretin savaş sonrası büyüme politikalarını ve iş birliği politikalarını nasıl etkilediğini açıklamak için Karşılıklı Bağımlılık Ekonomisini ele almıştır. Uluslararası İlişkiler disiplini için önemli olan iki teorisyen Robert Keohane ve Joseph Nye ise ulus ötesi ilişkiler bağlamında devlet dışı aktörlerin sisteme etkisini ortaya çıkarmak amacıyla çalışmalar geliştirmiştir (Ikenberry, 2009:212). Keohane ve Nye bu bağlamda yaptığı çalışmalarla devletler arası ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkileri ele alarak uluslararası ilişkiler terimini tüm boyutlarıyla tanımlamıştır (Folker, 2016:133).

Uluslararası sistemde devlet ve devlet dışı aktörlerin dış politika karar verme sürecinde önemli rol oynadığını kabul eden Neoliberalizm'in üzerinde durduğu en önemli argüman karşılıklı bağımlılık argümanıdır. Teknolojinin ve sanayinin gelişmesiyle beraber uluslararası alanda devletler arası iş birliği ihtiyacı doğmuş buna bağlı olarak karşılıklı bağımlılığın artışı gözlemlenmiştir. Karşılıklı bağımlılık ilkesi, en genel anlamıyla iki veya daha fazla aktörün mal, hizmet gibi alanlarda birbirlerinden çıkarları doğrultusunda eşit derecelerde fayda sağladıkları ilişki biçimidir (Waltz, 2015:181). Neoliberal teorisyenlere göre karşılıklı bağımlılık sistem içerisinde anarşinin var olduğu ortamda barışı sağlamak adına gerekli şartlardan

biridir. Çünkü barışçıl yöntemlerle yapılan iş birlikleri ortak menfaatler için önem atfetmektedir.

Neoliberal teorisyenler, uluslararası bir sorun karşısında sistem içerisinde devletler arası iş birliğine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır (Folker, 2016:135). Neoliberalizm'e göre, uluslararası alanda meydana gelen bazı sorunların ulusal sınırlar içerisinde tartışılıp çözülememektedir bu nedenle kolektif şekilde hareket etmeye ve çözüm bulmaya ihtiyaç söz konusudur. Böylece Neoliberal teorisyenler, iş birliğini özellikle ekonomik alandaki iş birliğinin anarşik sistem içerisinde barışı sağladığı düşüncesine sahiptir. Sistem içerisinde iş birliği ve hegemonik istikrarın birlikte ele alınması ve başarı elde etmesi Neoliberalizm'e karşı ilginin artmasını da beraberinde getirmiştir (Folker, 2016:136).

20. yy'de modernleşmenin ortaya çıkışı ve giderek daha da modern bir dünyaya yönelim Liberal teorisyenlerin, geçmişe oranla devletlerin birbirlerine daha çok bağlı olduğu düşüncesini arttırmıştır. Liberal teorisyenler, karşılıklı bağımlılık kavramına ekonomik alanda odaklanarak, karşılıklı bağımlılığın süreç içerisinde piyasaların küreselleşmesi ve iç içe geçmiş küresel piyasaları destekleyen bir kavram olarak ele almışlardır (Jorgensen, 2018:71). Neoliberalizm'de olduğu gibi karşılıklı bağımlılıkta da devlet ve ulus ötesi aktörler sistem içerisinde önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda AB ve Çin ilişkisi ele alındığında iki aktörün birbirlerinden kazançlar elde ettiği ve birçok konuda karşılıklı olarak bağımlılık kurduğu görülmektedir.

Uluslararası İlişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık kavramını Robert Keohane ve Joseph Nye, kaleme aldıkları Güç ve Karşılıklı Bağımlılık (Power and Interdependence) adlı kitapta kavramsallaştırmışlardır. Ulus ötesi ilişkiler üzerine kaleme alınan kitapta devlet dışı aktörlerin sistem içerisindeki rolü ve bu rolün önemi keşfedilmek istenmiş ve bu yönde bir kapsam belirlenmiştir (Ikenberry, 2009:212). Ayrıca eserde, Realizm ve Liberalizm'in argümanlarını incelemek için saf güç politikaları türleri ve karşılıklı bağımlılık politikaları doğrultusunda iki uç teorinin varsayımları özetlemiş ve tarihsel süreç içerisinde ikili ilişkilerin Fransa- Almanya veya Japonya-Rusya gibi bu iki uç varsayım arasında yer aldığı belirtilmiştir (Jorgensen, 2009:73). Ayrıca Keohane, iş birliğinin politika yapımcılar tarafından amaç olarak görülmediğini aksine başka amaçlara ulaşabilmek için araç olarak görüldüğünü ifade etmiştir (Keohane, 1984:10).

Uluslararası İlişkiler literatüründe iş birliği birbirleri ile uyuma sahip olmayan aktörlerin müzakere yoluyla birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi sürecine işaret etmektedir, söz konusu uyum ve iş birliği zaman zaman politika koordinasyonu şeklinde de ifade edilmiştir (Keohane, 1984:51). Uluslararası alanda iş birliği, aktörün davranışlarını diğer aktörün beklentileri doğrultusunda dönüştürdüğünde sağlanabilmektedir. Devletler arası sağlanabilecek uyumun iş birliği olmadığı belirtilmiş ve harmoninin apolitik olduğu üzerine vurgu yapılmıştır. Çünkü devletler arasında harmoninin oluşturulması için karşılıklı herhangi bir iletişime ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle iki farklı olgu olarak ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Keohane, uluslararası alanda iş birliğinin sağlanmasıyla çatışmaların sona ereceği argümanını kabul etmemekte, genellikle çatışmalara veya olası çatışmalara tepki olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Keohane, 1984:53).

Sonuç olarak devletlerin davranışlarındaki değişimler incelendiğinde iş birliği aktörler arasında karşılıklı değişimi içermektedir. Aktörler sahip olmadıkları mal ve hizmetleri temin edebilmek için iş birliği geliştirerek birbirlerinin eksikliklerini tamamlar ve zamanla aktörlerin birbirlerine bağımlı hale geldiği görülmüştür. Keohane ve Nye, devletlerin geçmişe göre daha çok iş birliği yapma zorunluluklarının meydana geldiğini ve bunun sonucunda da birbirlerine bağımlılıklarının arttığını vurgulamaktadırlar.

Uluslararası sistem içerisinde her aktör farklı alanlarda uzmanlaşmıştır söz konusu farklılıklar nedeniyle aktörler ürettikleri farklı mal ve hizmetler yüzünden birbirlerine bağımlıdır ve aktörlerin uzman olduğu alanlar farklılaştıkça birbirlerine daha da bağımlı hale gelmektedir. Çünkü bir aktör belirli alanlarda ne kadar uzmanlaşırsa kendinin üretemediği mal ve hizmetleri tedarik etme sürecinde başka aktörlere o kadar bağımlı hale gelmektedir. Devletler karşılıklı bağımlılık ilişkisinin sıkı sıkıya olduğu durumlarda bağımlı oldukları şeyi güvence altına almak ve süreç içerisinde bağımlılık derecesini azaltmak istemektedirler (Waltz, 2015:132-134).

Ekonomik karşılıklı bağımlılığın yanı sıra dünya siyasetinde karşılıklı bağımlılık ülkeler arasında karşılıklı etkileşimler sonucu karakterize edilecek durumları ifade etmektedir. Söz konusu etkiler mal, insan ve aktörler arasındaki mesaj akışları gibi uluslararası işlemlerden kaynaklandığı belirtilmiştir (Keohane ve Nye,

2012:7). Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığın aktörlerden birinin egemenliğini kısıtladığı halde söz konusu etkileşimin maliyetli olacağını ifade ederken aktörlerin bu durumu önceden belirlemelerinin de imkansız olduğunu belirtmişlerdir ayrıca devletlerin değerlerine ve kurulan ilişkinin doğasına bağlı olacağını vurgulamışlardır (Keohane ve Nye, 2012:8).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin fayda maliyet analizini yapabilmek için iki farklı perspektif geliştirilmiştir. İlk olarak aktörlerin bağımlılıkları sonrasındaki karşılıklı kazanç ve kayıpları ele alınmaktadır. Diğer perspektif ise göreceli kazanç ve sorunları ele almaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin asıl sorusu hangi aktörün neyi alacağı yönündedir. Bu doğrultuda ele alındığında devlet ve örgütler karşılıklı ilişkiden önemli ölçüde kar etmiş olsalar da her bir etkileşimde kazanç paylarını arttırma yönünde adım atacakları şeklinde argümanlar ortaya atılmıştır. Keohane ve Nye, bu duruma petrol ihraç eden devletler ve çok uluslu şirketler üzerinden örnek vermiştir; petrol ihraç eden hükümetler ve çok uluslu petrol şirketlerinin petrol için yüksek fiyatlara ilgi duyduğunu fakat ona rağmen sürekli kar payları konusunda çatışma içerisinde oldukları şeklinde davranışlara sahip oldukları ifade edilmiştir (Keohane ve Nye, 2012:9).

Ayırt edilmesi gereken noktalardan biri, aktörler arası ilişkinin bağımlılık mı yoksa karşılıklı bağımlılık ilişkisi olup olmadığıdır. İki kavram arasındaki farklar aktörlerin dış politika yapım sürecindeki davranışlarını belirlemede önemli bir kavramdır. Bağımlılık kavramı bir ülkenin başka bir ülkeye olan tek taraflı bağımlılığını ifade ederken, karşılıklı bağımlılık kavramı ise her iki ülkenin de birbirlerine belirli konularda bağımlı oluşunu ifade etmektedir (Alagöz, 2016:36). Bu nedenle bağımlılığa rağmen karşılıklı bağımlılık ilişkisi ülkeler arasındaki karmaşık koşullar bütününe ifade etmektedir.

Aktörler arasındaki bağımlılık asimetric veya simetric olarak iki farklı şekilde gerçekleştiği yönünde argümanlar vardır. Bu bağlamda aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinde etki sağlama olasılığının en yüksek olduğu durum bağımlılık asimetrileri olarak ele alınırken daha az bağımlı aktörlerin karşılıklı bağımlılık ilişkisinin genellikle pazarlık konusu üzerinde olduğu ya da güç kaynağı olarak kullanılabileceği şeklinde belirtilmektedir (Keohane ve Nye, 2012:9). Bağımlılık ilişkisinde, bağımlılığın kurulacağı alan üzerinde aktörlerin birbirlerine farklı derecelerde ihtiyaç

duyabilir yani kurulan ilişki ya her iki aktöründe birbirlerine eşit derecede ihtiyaç duyduğu dengeli bir ilişki şeklinde gerçekleşir ya da bir aktör diğerine göre daha güçsüz olabilir yani daha çok ihtiyaç duyabilir bu durum da asimetrik bir ilişkinin oluşmasına kaynaklık eder.

Asimetrik karşılıklı bağımlılığın olduğu durumlarda aktörlerden biri daha az bağımlıyken bir diğeri daha fazla bağımlıdır (Vries, 1990:430). Böyle bir ilişkide daha az bağımlı olan aktörün her zaman pazarlık yapma şansı diğer aktöre göre daha yüksektir. Az bağımlı olan devlet için söz konusu bağımlılık ilişkisi hayati bir önem ifade etmemektedir bağımlılık ilişkisini sonlandırırsa bile zararı büyük boyutlarda olmamaktadır. Bu nedenle daha az bağımlılığa sahip olan aktör genel olarak söz konusu bağımlılık ilişkisini bir konu üzerinde pazarlık yapmak veya başka konuları etkileyebilmek için güç kaynağı olarak kullanmaktadır (Keohane ve Nye, 2012: 9). Bu doğrultuda geliştirilen argümanlar sonucunda düşünürler asimetrik karşılıklı bağımlılığın, ülkelerin sahip oldukları güç unsurları arasında yer alması gerektiği üzerine vurgu yapmaktadır. Asimetrik bağımlılık doğrultusunda “tarafardan birinin diğeri üzerindeki pazarlık gücü (bargaining power) diğer tarafın bu ilişkiye karşı duyarlılığına (sensitivity) ve kırılganlık derecesine (vulnerability) bağlıdır” (Alagöz, 2016:38).

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin güç kaynağı olarak kabul görmesi durumunun genellikle kaynaklar üzerindeki kontrolü ya da sonuçları etkileyebilme kapasitesi olarak kabul görüldüğünü belirtmiştir, ayrıca daha az bağımlı olan aktörün ise önemli bir siyasi kaynağa sahip olduğu belirtilmiştir çünkü daha az bağımlı olan aktörün karşılaşılabileceği değişimlerin veya tehditlerin ortaklarına göre daha az maliyetli olacağı kabul edilmiştir (Keohan ve Nye, 2012:10). Karşılıklı bağımlılıkta gücün aktörler üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi için iki farklı boyut olan duyarlılık ve kırılganlık olgularının ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Duyarlılık kavramı bir aktörün sistem içerisinde yaşanan olaylar karşısında verdiği tepkiyi yani olaylara yanıt verme biçimini ifade etmektedir.

Karşılıklı bağımlılık ilkesine dair belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise her zaman büyük ve güçlü devletlerin avantaj sahibi olmadığıdır. Küçük devletler de ellerinde bulundurdıkları imkanlar sayesinde karşılıklı bağımlılık ilişkisinde söz sahibi olabilmektedir. Bu duruma örnek olarak ABD ve Orta Doğu ülkeleri arasındaki

ilişki gösterilebilmektedir. ABD'nin gerek ekonomik gerekse askeri gücü Orta Doğu ülkelerine kıyasla çok daha fazladır. Fakat Orta Doğu'nun sahip olduğu petrol sayesinde ABD'nin gözünde bu ülkeler oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu iki aktör arasında iş birliğinden söz etmek mümkündür. Ve her iki tarafın dış politikalarının belirlenmesinde bu bağımlılık ilişkisi önemli bir role sahiptir.

Tarihsel bağlamda uluslararası yapı içerisinde yer alan aktör davranışları ele alındığında birçok etkenin sürece dahil olduğu görülmektedir. Devlet davranışlarına yönelik dış politika analizi yapılırken literatürde tek bir doğrunun olmadığı görülmektedir. Uluslararası ana akım teorilerinden olan Realizm ve Liberalizm'in sahip olduğu argümanlar sistemin karmaşıklığını doğrulamaktadır. Bu nedenle geçmişten günümüze incelendiğinde dünyada şiddet veya savaşın hakim olduğu dönemlerde Realist teori argümanları ile analizler yapılırken barışın ve çatışmasızlığın savunulduğu dönemlerde ise iş birliği ve diplomasi'nin önem kazandığı ve Liberal teori argümanları ile analiz edildiği görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN DIŞ POLİTİKASINDA TEMEL UNSURLAR VE DÖNÜŞÜMLER

2.1. ÇİN'İN TARİHÇESİ

Yazılı kaynaklar incelendiğinde Çin tarihinin köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Geçmişî MÖ'ye dayanan Çin, gerek teknik alanda tüm dünyayı etkileyen barut, pusula, kağıt, matbaa gibi buluşlarla gerekse kendine has felsefesi ile Batılı devletlerin her dönem dikkatini çekmeyi başarmıştır. Çin'i ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yönlendiren ve geliştiren bir diğer önemli araç ise benimsemiş olduğu Konfüçyüs Felsefesidir. Konfüçyüs Felsefesi Çin'e göre dini sistemden öte ahlak sistemdir (Özmen ve Buluş, 2017:11). Konfüçyüs öğretisi, Çin'de uyumlu bir toplumun ve barış toplumunun ana hedef olması gerektiğini vurgulamaktadır. Düzensizliğin ve kaosun barındığı toplumun terkedilmesi gerektiğini belirterek uyumlu bir toplumun ahlaki değerlerle ilgili olduğu düşüncesi yer almaktadır (Pekcan, 2015:10).

Çin benimsemiş olduğu politikalar ve felsefe sonucu Batı medeniyetlerinden her zaman ayrılmıştır. Çin, barut, pusula ve matbaayı Batılı devletlerden çok önce icat etmiş ve Batı'nın buharlı üretim tekniklerine benzer teknikleri daha önce kullanmaya başlamıştır. Fakat Çin hiçbir döneminde Rönesans veya Sanayi Devrimi gibi değişim yaratacak olaylarla karşılaşmamıştır. Bunun en büyük nedeni ise Batılı devletlerle olan kültürel farklılıkları olarak gösterilmiştir (Özmen ve Buluş, 2017:30-31). Kültürel farklılığın temel nedeni olarak ise Konfüçyüs Öğretisi gösterilmektedir. Çin'in kendine has kültürünü benimsemesi ve diğer medeniyetlerle ekonomik, siyasi ve sosyal bağlamda etkileşiminin az olması "kapalı toplum" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur ve Batılı devletler tarafından her dönem merak uyandırmıştır (Mutlu, 2019:314). 18. yy itibari ile Batılı devletlerin müdahaleleri sonrasında Çin sahip olduğu gücü kaybetmeye ve Batılı medeniyetlerin gerisinde kalmaya başlamıştır. 18.

ve 19. yy'de Avrupa, Sanayi Devrimi'ne kadar Çin'de üretilen barut, pusula, kağıt gibi ürünleri İpek ve Baharat Yolları üzerinden temin etmiştir ve bu durum 1700'lerde Çin'i önemli bir ekonomik güç haline getirmiştir (Sandıklı, 2009:42). Fakat 20. yy başlarına kadar geçen süre zarfında Çin, gerek Batılı devletlerle girilen mücadeleler sonucu gerekse iç çatışmaları sonucu geri kalmış bir ülke durumuna gelmiştir.

2.1.1. Birinci Afyon Savaşı (1839-1842)

Çin'in dış dünyaya kapalı ve korumacı politikalar izlemesi Avrupalı devletler tarafından Çin'e duyulan merakı arttırmıştır. Çin 19. yy'de dış politikasında katı kurallar benimseyerek hiçbir ülkede temsilcilik bulundurmamış, kendi ülkesinde de temsilcilik açılmasına müsaade etmemiştir (Cerit, 2015:21). Çin'in söz konusu dönemde diğer devletlerle olan tek bağlantı noktasının Kanton Limanı olması ve uyguladığı korumacı politikalar Avrupalı devletlerin ilgisini arttırmıştır. Bu dönemde Avrupalı devletlerin temel amacı Çin ile ticari ilişkilerini geliştirmek ve ekonomik bağlamda Çin'i kontrol altına almak olmuştur. Çünkü o dönemde Çin'in sahip olduğu geniş coğrafyası ve kalabalık nüfusu kapitalist devletler için göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir pazardı (Özmen ve Buluş, 2017:24).

İlişkilerin geliştirilmesi yönünde İngiltere'nin Çin'de elçilik açma yönünde birçok girişimi olmuştur. Fakat ilişkileri geliştirme konusunda İngiltere de başarılı olamayarak diğer Avrupalı devletler gibi sınırlı ticari ilişki kurabilmiştir (Cerit, 2015:21). Söz konusu ticari etkileşim, Çin'in Avrupalı devletlere çay ve ipek satmasıyla tek yönlü bir seyir izlemiştir. İngiltere de diğer devletler gibi Çin'den bol miktarda çay ve porselen alırken Çin'in kapalı politikaları nedeniyle Çin'e hiçbir ürün satamamıştır (Özmen ve Buluş, 2017:24).

Afyon yıllar boyunca keyif verici madde olarak Çin'de kullanılmıştır. Bunu bilen İngiliz tüccarlar aldıkları ürünler karşılığında Çin'e afyon satmaya başlamışlardır. İngilizlerin Çin'e yoğun olarak afyon sokması zaman içerisinde Çin'in ahlak yapısını ve düzenini tehdit etmeye başlarken bu durum karşısında Çinli yöneticiler rahatsızlıklarını ifade etmiştir (Mutlu, 2019:314). 1836'ya gelindiğinde İngilizler tarafından ülkeye sokulan afyon miktarı Çin'in satmış olduğu çay miktarıyla eşit seviyeye gelmiştir ve İngilizler ticari bağlamda istedikleri hedefe ulaşmışlardır (Cerit, 2015:22). Fakat afyonun aşırı dozda Çin'e girmesi Çin'de afyon ticaretinin

yasaklanması yönünde karar alınmasına neden olmuştur. Böylece ülkeye sokulan İngiliz hükümeti mallarına Çin hükümeti tarafından el konularak binlerce afyon sandığı imha edilmiştir (Yılmaz, 2016:326). Çin'in afyon ticaretini yasaklaması ve afyon sandıklarının imhası İngiltere için savaş nedeni olarak görülmüş ve 1839 – 1842 yılları arasındaki Birinci Afyon Savaşı ile sonuçlanmıştır.

Çin, Afyon Savaşı ve sonrasında imzalanan antlaşma ile büyük bir darbe olarak zarara uğramıştır. Kapalı bir dış politika benimseyen Çin savaş sonrası İngiltere'ye imtiyazlar vererek ticari anlamda tam anlamıyla dışa açılmıştır (Özmen ve Buluş, 2017:25). Hong Kong ile beş Çin limanı da (Şanghay, Ningou, Guangcou-Kanton, Amoy, Fucou) İngiliz ticaretine açılmıştır (Feyzioğlu, 2017:93). İzleyen süreçte Çin, Fransa ve Amerika ile de çeşitli antlaşmalar imzalamış ve İngiltere'nin sahip olduğu imtiyazlara benzer hakları diğer devletlere de vermiştir. Bu durum Çin'in süreç içerisinde Batılı devletler tarafından sömürgeleştirilmesini kolaylaştırmıştır.

2.1.2. İkinci Afyon Savaşı (1856-1860)

Birinci Afyon Savaşı'nın ardından imzalanan antlaşmalar sonucunda İngiltere'nin Çin'deki ticari hakları ve Çin üzerindeki baskısı da artmıştır. Bunun üzerine Fransızlar da imtiyazlar elde etme girişiminde bulunmuştur. Diğer yandan, çeşitli antlaşmaların imzalanmasıyla Fransızların da birtakım haklar elde etmesi Çin'deki yabancı düşmanlığını arttırmıştır. Özellikle İngiltere, yerli halkın direnişiyle karşılaşmış ve Çin'deki eski düzene duyulan özlemin ve ayaklanmaların artması Çin'de kargaşaya neden olmuştur (Feyzioğlu, 2017:93). Çin'de artış gösteren bu ayaklanmalar ekonomiyi de etkilemiş sonuç olarak İngiltere ve Fransa'nın ticaret yaptığı bölgelerde duraksamalar yaşanırken böylece iki ülkenin çıkarları da bu durumdan kötü etkilenmiştir.

İngiltere, artan ayaklanmalar karşısında Kanton bölgesindeki Çin hükümet temsilcisinden olaylara müdahale etmesini ve antlaşma şartlarının genişletilmesini talep etmiş fakat istediği sonucu alamamıştır. 1856 yılına gelindiğinde Fransız misyonerinin öldürülmesi ve İngilizlere ait Arrow (Ok) isimli geminin kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle Çin polisi tarafından tutuklanması İngiltere ve Fransa'ya savaş açmak için gerekli olan bahaneyi oluşturmuştur. Bunun üzerinde Ok Savaşı olarak da

bilinen İkinci Afyon Savaşı başlamıştır (Feyzioğlu, 2017:94). 1857’de İngiltere ve Fransa’nın saldırılarıyla karşılaşan Çin bir süre dirense de başarılı olamamıştır.

Fransa ve İngiltere ile masaya oturan Çin, 1858 yılında Tientsin Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma sonucunda ticarete açılan limanlara ek olarak on bir limanın daha ticarete açılması kararı alınmıştır. Antlaşmayla birlikte İngilizler Çin’de toprak satın alabilme ve Çin’in herhangi bir bölgesinde bulunabilme hakkına sahip olmuşlardır (Cerit, 2015:25). Antlaşma sonucunda, Avrupalı devletlerin Pekin’de daimi temsilcilikler açması yönünde karar alınırken bu karar Çin’de ilk defa Dışişleri Dairesi’nin kurulmasına neden olmuştur (Feyzioğlu, 2017:94).

Avrupalı devletler ile kıyaslandığında ekonomik ve teknik anlamda çok ileri olan Çin, Afyon Savaşlarıyla birlikte büyük bir darbe alarak Avrupalı devletler tarafından sömürgeye açık bir devlet haline gelmiş ve fakirleşmeye başlamıştır (History,2019: <https://www.history.com/>). Afyon ticaretinin serbestliği sonucunda İngiltere ve Fransa’nın elde ettiği imtiyazlar Çin’in sömürgeleşme sürecine hız kazandırmış ve halk ulusal sınırlar içerisinde Batılı devletlerin elde ettiği imtiyazları kabul etmemiş böylece artan yabancı düşmanlığı ile karşı karşıya kalınmıştır.

2.1.3. Çin- Japon Savaşı (1894-1895)

Çin’in gücünü kaybetmeye başladığı dönemde Çin’e yönelik saldırgan politikaları benimseyen bir diğer ülke de Japonya olmuştur. Bu dönemde Japonya’nın Batı’ya benzer tekniklerle dış politikasını yürüttüğü görülmektedir. 1894’te patlak veren Çin-Japon Savaşı Kore toprakları üzerinde başlayan ve yayılan bir savaştır. Bu dönemde Kore başkenti olan Seul’da birtakım isyanlar patlak vermiştir. Söz konusu isyanların bastırılmaması sonucu Kore Hükümeti Çin’den askeri yardım istemiş, Kore’nin bu çağrısını öğrenen Japonya ise daha önceki yıllarda imzalanan Tientsin Antlaşması’ndan yararlanarak Çin’den daha önce hareket ederek askerlerini Kore’ye göndermiştir (Birbudak, 2018:202). Japon askerleri, Çin’den daha önce Seul’a ulaşmış ve var olan hükümeti devirerek kendi rejimini kurmuştur.

Çin’in bu hükümeti tanımaması üzerine savaş başlamıştır. Çin’i “eski koca dev” olarak nitelendiren diğer devletler savaştan Çin’in galip ayrılmasını beklemiştir fakat Japonya Çin’i karadan ve denizden olmak üzere büyük bir yenilgiye uğratmıştır

(Beşikçi, 2007:60-63). 1895'e gelindiğinde ise Japonya'nın Tayvan'a bağlı olan Penghu Adaları'nı işgaliyle birlikte adaların kontrolü Japonya'nın eline geçmiştir. Bunun üzerine Japonya'nın tüm cephelerde Çin'e karşı elde ettiği üstünlük ve Japon birliklerinin Güney Mançurya'ya karşı Çin için tehdit oluşturması savaşın bittiğinin de göstergesi olarak kabul edilmiştir (Birbudak, 2018:203).

Japonya'nın Pekin'e yönelik tehdit oluşturması sonucu Çin, ABD'den yardım isteyerek Japonya ile kurulacak diyaloglarda arabulucu olarak görev almasını talep etmiştir. İki ülke arasında imzalanan ateşkesin ardından 1895'te Shimonoseki Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma maddelerine göre; Çin'in, Kore'nin bağımsızlığını kabul etmesi, Güney Mançurya'da bulunan Tayvan Pescador Adalarını ve Liaodong Yarımadası'nı Japonya'ya bırakması ve Çin'in Japonya'ya yüklü miktarda savaş tazminatı vermesi öngörülmüştür (Birbudak, 2018:203). Ek olarak Avrupalı devletlere tanınan ticari imtiyazlar Japonya içinde geçerli hale getirilmiştir. Japonya'nın revizyonist politikaları ve Mançurya'nın tek sahibi olarak uluslararası alanda tanınması ilerleyen dönemlerde Rusya ve bu bölgede egemenlik kurma hedefine sahip Avrupalı devletler ile arasında çatışmaya neden olmuştur (Birbudak, 2018:204). Diğer yandan Çin'in girdiği tüm savaşlarda yenilgisi ve ülkelerin antlaşmalarla elde ettiği imtiyazlar sömürülmesine eski gücünü kaybetmesine ve ülke içinde kaosa yol açmıştır.

2.1.4. Boksör Ayaklanması (1899-1901)

Yaşanılan savaşlar ve Batı'nın elde ettiği imtiyazlar sonucu Çin'de kıtlık ve yoksulluk artmaya başlamıştır ve sonuç olarak söz konusu durum ülke içerisindeki yabancı düşmanlığını ve milliyetçiliği de arttırmıştır. Batı'nın Çin'e yönelik ekonomik ve siyasi etkisinden rahatsız olan halkın tepkisi ayaklanmalar ile sonuçlanmıştır. Halk, Çin'in kötüleşen durumuna ve Batılıların elde etmiş olduğu imtiyazlara son verebilmek adına örgütler kurarak birleşmeye başlamıştır. Çin'de oluşan halk örgütlenmeleri sonucunda "Yihequan" (Adalet ve Uyum Yumruğu) adlı hareket ortaya çıkmıştır (Mutlu, 2019:315).

Yabancılar karşı ayaklanan Boksörler "Yabancıları Yok Et" sloganını benimseyerek hareket etmiş ve bu doğrultuda saldırılar başlamıştır. Ayaklanmalar kısa sürede geniş bir alana yayılmış ve Pekin'e sıçramıştır. Batılı ülkelerin sahip olduğu

imtiyazlardan memnun olmayan Çin Hükümeti de Boksör İsyanı karşısında sessiz kalmış, hatta zaman zaman destekçi olmuştur (Cerit, 2015:27). Boksörlerin isyanı 250 yabancıнын öldürölmesiyle sonuçlanmıştır (Dölek, 2007:31). Alman büyükelçisinin de içinde olduğu birçok yabancıнын öldürölmesi üzerine isyan iyice şiddetlenmiştir (Mutlu, 2019:315). Alman büyükelçisinin öldürölmesi üzerine Almanya, Japonya, Amerika, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Britanya, Fransa, İtalya ve Fransa ittifak kurmuştur (Cerit, 2015:27).

Batılı ölkelerin ittifakı sonucu oluşturulan ortak ordu ile Çin'e karşı saldırıda bulunulmuştur. Fakat Batı'nın karşı saldırısı sivil halkın katledilmesi, kadınlara yönelik tecavüzler ve ordunun Pekin'e ulaşarak şehri yağmalamaları ve isyanı bastırmaları ile son bulmuştur (Dölek, 2007:31). Sonuç olarak Çin'deki halk ayaklanması Batılıların zaferi ile sonuçlanmıştır. İsyanın bastırılması ile 1901'de ittifak kuran 8 devlet ve Çin arasında barış antlaşması imzalanmış ve Çin Batılı ölkelere verdiği imtiyazları genişletmek zorunda kalırken prestij kaybetmiş, yüklü miktarda tazminat ödemek zorunda bırakılmıştır (Cerit, 2015:27). Boksör isyanı sonucunda Çin ordusunun yetersizliğı, askeri alanda modernizasyona ihtiyacı olduğu ve demokrasinin benimsenerek hanedanlık yönetimine son verilmesi gerektiğı yönünde çeşitli yorumlar yapılmıştır.

2.1.5. İmparatorluktan Cumhuriyete (1911-1949)

Çin, 19. yy. boyunca girdiğı savaşlarda mağlup olmuş ve ölkelere vermiş olduğu imtiyazlar sonucu Avrupa ve Amerika'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Çin bu süreçte ekonomideki çöküş, ulus içerisinde artan milliyetçilik sonucu parçalanmalar ve yabancıların elde ettiğı haklar sonucu toprakları üzerinde kontrol kaybı yaşamıştır. Çin'in 19. yy. ortalarından itibaren gerek ekonomik alanda gerekse askeri alandaki başarısızlıkları, yenilgi ve yıkımları üzerine Batılı ölkeler tarafından sömürölen ölkeler haline gelmiş ve söz konusu dönem "Aşağılanma/ Utanç Yüzyılı" olarak literatürde yer almıştır (Akdağ, 2019:135).

Çin'de zamanla söz sahibi olacak olan milliyetçi, cumhuriyetçi devrimciler, Japonya ile girilen savaştan itibaren gizli dernekler altında örgütlenmeye başlamıştır (Dölek,2007:34). Devrimci harekette dikkat çeken en önemli isim Sun Yat Sen olmuştur. Sun Yat Sen'in ana hedefi, aynı ideolojiyi benimseyen cumhuriyetçi politik

liderlerle birlikte parlamenter demokrasiyi kurmak olmuştur (Timurtaş, 2018:53). Bu doğrultuda Sun Yat Sen ve paydaşları derneklerden orduya birçok alana dahil olarak cumhuriyetçi ideolojileri yayma girişiminde bulunmuştur. 1910 yılında Cumhuriyetçi ideolojilerin yayılmasıyla, imparatorluk sistemine son verilmesi ve onun yerine adil seçimlerin olduğu parlamenter bir sistemin kurulmasına yönelik muhalif görüşler yükselmeye başlamıştır (Cerit, 2015:29). 1911’de Sun Yat Sen’in başkan olduğu geçici bir hükümet kurulmuştur ve bu durumu izleyen süreçte Çin Hükümeti de yeni yönetimi kabullenmek zorunda kalmış, cumhuriyet resmi devlet şekli olarak kabul edilmiştir.

Sun Yat Sen, 1912 yılında liderliğini yaptığı milliyetçi parti Kuamintang’ı (KMT) kurmuştur (History, 2019: <https://www.history.com/>). Çin, 1917’de I. Dünya Savaşı’nda Almanya’ya savaş açarak kazanan devletler arasında yer almıştır. Ancak kazanan tarafta durarak pastadan pay alma hedefi istediği gibi sonuçlanmamıştır. Batılı devletler Sun önderliğinde kurulan KMT’yi tanımamıştır. Sun, sömürülen ülke haline gelen Çin’in tekrardan kalkınmasını ve eski prestijini geri kazanması gerektiğini düşünerek, Çin için dönüşümün ve değişimin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu değişim için gerekli olan anayasal hareketi ise temelde üç kavrama dayandırmıştır; Milliyetçilik, Milli Egemenlik, Milli İktisat (Cerit, 2015: 30- 31).

1925’te Sun’un hayatını kaybetmesiyle KMT’nin başına Çan Kay Şek geçmiştir. Çan Kay Şek’in başa gelişinin ardından 1921’de Şanghay’da kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP) arasındaki ittifak darbe almaya başlamıştır. Çan Kay Şek’in komünist liderler üzerinde gerçekleştirmiş olduğu operasyonlar başarı ile sonuçlanmış ve 1928 yılına gelindiğinde Nankin’de Çin Cumhuriyeti Ulusal Hükümeti kurulmuştur (Demirel,2019:30). Yaşanan olaylar ve operasyonlar sonucu Komünist parti içerisindeki sesler farklılaşmaya başlayarak milliyetçi gruptan ayrılma talebi ile karşılaşmıştır. Sonuç olarak Mao Zedong önderliğinde Çin Komünist Ordusu oluşturulmuş ve ilk ayrılık adımı atılmıştır (Cerit, 2015:32).

Mao’nun düşünce tarzı ve politikaları onu kısa sürede Komünist Parti liderliğine taşımıştır. Diğer yandan ÇKP’nin farklı bölgelerde dağınık bir şekilde örgütlenmesi tam anlamıyla bir birlik sağlanmasını zorlaştırmıştır. Süreç içerisinde Moskova’nın da desteğini alan Mao ve arkadaşları, Jiangxi (Kiangsi) bölgesinde Sovyet Hükümeti’nin kurulmasını sağlamıştır (Cerit, 2015:33). Çin, ulusal sınırları

içerisinde bölünmeler yaşarken Japonya'nın revizyonist politikaları sonucu gözünü Mançurya'ya dikmesiyle Çin'de Japon istilasını başlatmıştır. Japonya'nın savaşta "Hepsini öldürün hepsini yakın" stratejisiyle hareket etmesi Çin üzerinde büyük kayıplara yol açmıştır (Timurtaş, 2018:55). Japonya Mançurya'yı işgal etmiş ve kukla hükümeti kurmuştur. Japonya'nın işgalinin hızla Pekin'e ve Şanghay'a sıçraması Mao önderliğindeki komünist partinin ve Çan önderliğindeki milliyetçi partinin Japonya'ya karşı ittifak kurmalarına ve Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasına neden olmuştur (Yalın ve Çetinbakış, 2019:125).

1938'de Japonya'nın Kuzey Bölgesi'nin büyük çoğunluğunu ele geçirmesi üzerine Çan'ın ordusu büyük bir darbe alırken, Mao ordusu Japon güçlerini yıpratmaya başlamıştır. Japonya'nın Pasifik üzerinde yayılmaya başlamasını ve gücünü arttırmasını tehdit olarak algılayan ABD savaşa dahil olmuştur. Japonya'nın Çin'den çekilerek, sınır sorunlarının barışçıl yollarla çözülmesini vurgulamıştır (Demirel, 2019:31). Fakat Japonya, ABD'nin tüm tekliflerini reddederek savaşa devam etmiştir. Bunun üzerine ABD'de savaşa dahil olarak Japon güçlerinin Çin üzerindeki direnişini kırmayı başarmıştır. ABD'nin desteği sonucunda KMT ve ÇKP orduları Japonya'yı yenmeyi başarmıştır (Timurtaş, 2018:55). Böylece Çin ile ABD arasındaki ikili ilişki Japonya'nın Çin işgali ile başlamıştır. Bu bağlamda iki aktörün Japonya gibi ortak bir tehdit karşısında iş birliğinin ilk örneğidir.

Japon işgali karşısında ittifak kuran ÇKP ve KMT arasında iç savaş 1946 yılında tekrardan cereyan etmiştir (Timurtaş, 2018:55). 1946'da komünist partinin düzenli orduya geçme fikri üzerine Rusya'nın da destekleri ile Çin Halk Kurtuluş Ordusu kurulmuştur. Rusya'nın desteğini kazanan ordu milliyetçi parti karşısında güç kazanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Çan Kay Şek, ABD'nin desteğini almayı planlayarak Mao'nun kurduğu ordu karşısında tekrardan güçlenmeyi planlamıştır. Fakat Çin'de artan Amerikan karşıtlığı, ABD'nin de Sovyetlerin Mao'yu desteklemesi karşısında Çan'a destek vererek Sovyetleri karşısına almak istememesi Çan'ı zor duruma düşürmüştür (Cerit, 2015:35). 1946'da çıkan iç savaşta Çan Kay Şek kaybeden taraf olmuştur. Bu durum karşısında Çan Kay Şek ve KMT üyeleri Tayvan'a kaçmak zorunda kalmış ve Tayvan'da Çin Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir (Timurtaş, 2018:55). Böylece Çin için yeni bir dönem başlamıştır.

2.2. ÇİN DIŞ POLİTİKASI: TEMEL UNSURLAR VE DEĞİŞİM

2.2.1. Mao Zedong Dönemi (1949-1976)

Çan ve taraftarlarının Tayvan'a kaçması üzerine Mao 1 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. 1949'da ÇHC'nin başına gelen Mao, benimsemiş olduğu Marksist- Leninist ideolojiler etrafında devleti şekillendirmeye başlamıştır (Sandıklı, 2009:42). Sosyalist yönetim anlayışının benimsenmesi üzerine Çin yönetimi, kapalı dış politika uygulayarak ülke içerisinde kendi kendine yetebilme yolunu tercih etmiştir. Çin, her ne kadar sömürgeci güçler tarafından tehdit edilmiş olsa da Mao'ya göre devrimci bir devlet ve özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri için yol gösterici bir lider konumundadır (Harris, 2014:28). Ekonomik anlamda savaşlardan darbe alarak ayrılan Çin'in iyileştirilmesi yönünde çalışmalar Sovyet tipi planlamalar benimsenerek yürütülmüştür (Çalık, 2011:186). 1949 ve 1952 arası üç yıl siyasi bağlamda düzenlemeler hayata geçirilmiş disiplinli ve itaatkar devlet bürokrasisi kurulmuştur (Coase ve Wang, 2015:28). Siyasi kontrolü ele geçirmeyi hedefleyen Mao hükümeti tarafından Çin'in Sovyetlerden farklı olarak benimsediği ve Çin Komünizmi olarak nitelendirdiği "Halkın Demokrasi Diktatörlüğü" şeklinde isimlendirilen sistem açıklanarak hayata geçirilmiştir (Demirel, 2019:32).

Ekonomide ise 1949-1957 arası büyümeye, yeniliklere ve Çin'in tekrardan yapılandırılmasına odaklanılmıştır. Mao döneminde ekonomi kamu malları ve merkezi planlamalar bağlamında ele alınarak tekrardan düzenlenmiştir. İlk olarak 1950'de Tarım Yasası'nın hayata geçirilmesiyle Toprak Reformu gerçekleştirilmiştir. Bu reform ile toprak sahiplerinin mülkiyetleri kamulaştırmıştır (Sezen, 2011:99). Böylece sanayi için gerekli olan sermayenin tarımdan elde edilmesi planlanmıştır. Toprak Reformu'nun 1952'de tamamlanmasıyla tarımın kolektifleştirilmesi yönünde adımlar atılarak 1956-1958 yılında tamamlanmıştır (Gürel, 2019:24).

Yatırımlar ve ülkedeki istihdamın geliştirilmesine yönelik kalkınma planları ortaya atılmıştır. Bu bağlamda ülkede her ne kadar sadece biri Mao döneminde uygulanmaya başlansa da iki farklı kalkınma planı benimsenmiştir (Dulkadir,2020:82). Bu planlardan ilki "Planlı Ekonomidir". Sanayiye önem veren Çin politikalarında Sovyetler Birliği'nin etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda özellikle demir-çelik gibi ağır sanayi dallarında büyük başarı elde edilmiştir (Çalık,

2011:187). Planlı ekonomiyle birlikte Çin'in sosyalist dönüşümü büyük ölçüde tamamlanmıştır (Sandıklı, 2009:42).

Çin ekonomisinde ikinci bir dönemi başlatan ikinci beş yıllık kalkınma ile İleriye Doğru Büyük Hamle Dönemi'ne girilmiştir. Bu dönemde komünizme hızlı bir geçiş yapılması hedeflenmiştir. Bu dönemde dış politikada ABD'nin Çin'i nükleer savaşla tehdit etmesi de Çin'in sadece ağır sanayiye odaklanmasına ve bu yönde politikalar geliştirerek hatalar yapmasına neden olmuştur (Gürel, 2019:29). Mao, sanayileşme bağlamında İngiltere'yi geçeceklerine dair gerçekleştirilmesi zor olan büyük hedefler belirlemiştir. Fakat süreç Mao'nun planladığı gibi gitmemiştir. Her ne kadar büyüme oranlarında hedeflene ulaşılmış olsa da o dönemdeki kötü hava şartları kuraklığı beraberinde getirmiştir. Tarım işleyemez hale gelmiş ve kıtlık boy göstermiş, ülke genelinde açlık nedeniyle ölüm oranları artmıştır (Çalık, 2011:190).

Ülke genelinde kıtlığın devam etmesi Mao'nun güç kaybetmesine neden olmuştur. Mao, 1960 sonrası süreç içerisinde ılımlı politikalar izlemeyi benimsemiş olsa da Mao karşıtlığı artış göstermiştir. Çin'deki kargaşayı önlemek isteyen Mao 1966'da Kültür Devrimi'ni başlatmış ve Çin için yeni bir döneme girildiğini belirtmiştir. Mao, Kültür Devrimi sırasında genellikle lise çağındaki öğrencilerden oluşan Kızıl Muhafızları kullanarak geçmişten miras kalan eserleri yok etme konusunda adımlar atmıştır. Böylece Kültür Devrimi ile eski gelenekler, eski kültür, eski fikir ve alışkanlıklardan oluşan her şey yok edilmek istenmiştir (Coase ve Wang, 2015:52).

Kültür Devrimi ile 1949'daki Komünist Devrim ruhu tekrardan canlandırılmak istenmiştir. Fakat Kültür Devrimi'nin başlaması Çin'deki kargaşa ortamını arttırarak halk ve ülke açısından ciddi başarısızlıkları ve kayıpları beraberinde getirmiştir (Dulkadir, 2020:82). Mao'nun iktidara gelişiyle sıfırdan inşa edilen, ekonomik bağlamda sanayinin temeli oluşturduğu sistem geliştirilmiş olsa da dönemin sonunda ekonomik anlamdaki yoksulluk, halkın memnuniyetsizliği Mao'ya yönelik hayal kırıklığını yaratmıştır (Coase ve Wang, 2015:55). Ekonomik anlamda Çin'de büyük ilerlemeler yaşanmış olsa da sonuçta başarısızlıkla sonuçlanan Mao döneminde sık sık barış ve gelişim vurgusu yapılmıştır. Kültür Devrimi döneminde Çin dış dünya ile olan ilişkilerini askıya almıştır (Üngör, 2009:31).

Ekonomide hayata geçirilen kalkınma planları ile Çin ekonomisini iyileştirme hedefine sahip olan Mao, dış politikada daha içe dönük politikalar uygulamıştır. Mao'ya göre Çin için öncelikli ilke “yeniden başlama” ilkesidir. Mao, bu ilke ile Çin için gerekli olan yeni başlangıçları saptamış ve bu doğrultuda politikalar benimsemiştir. İlerleyen dönemde “tek bir tarafa yaslanma” ilkesi ile diğer devletler ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde politikalar oluşturulmuştur. Söz konusu ilk iki ilke her ne kadar dış politika ilkesi olarak ortaya atılmış olsa da genel anlamıyla milliyetçi hükümetin yaptığı anlaşmaları tanımamayı ve emperyalist ülkelerin Çin üzerinde elde ettiği ayrıcalıkları ortadan kaldırarak diğer ülkelerle ilişkiler kurulmasını ifade etmektedir (Pekcan, 2019:10).

Mao'nun görev yaptığı dönem uluslararası sistemde ABD ve Sovyetler arasında rekabetin olduğu ve Soğuk Savaş'ın cereyan ettiği bir dönem olduğu için uluslararası alandaki söz konusu iki kutuplu yapı Çin'in dış politika yapım sürecini etkilemiştir. Böyle bir ortamda başta tarafsızlığı savunan Mao hükümeti, hayatta kalabilmek için sistemin değişen dinamikleri sonucunda farklı politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda geliştirilen tek bir tarafa yaslanma politikası temelde, biz ve öteki ayrımı üzerinden diğer ülkelerle geliştirilen ilişkileri ifade etmektedir.

Söz konusu argümanlar sonucunda Çin, SSCB ile ilişkiler geliştirme yönünde karar almıştır. Çin'in Sovyetler ile ilişkiler geliştirmesinde çeşitli etmenler bulunmaktadır. Bunlardan biri SSCB'nin komünistlere verdiği destektir (Cerit, 2015:36). Diğer bir etmen ise 1949'da Mao'nun ÇHC'yi ilan ettiğinde Sovyetlerin Çin'i ilk tanıyan ülke olmasıdır. Bunun üzerine 1950 yılında iki ülke arasında “Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması” imzalanarak ilişkiler geliştirilmiştir. Fakat iki ülke arasında imzalanan bu antlaşma iki ülkenin komünizmi farklı bakış açıları ile yorumlaması üzerine ortaya çıkan zıtlıklar sonucu uzun soluklu olmamıştır (Demirel, 2019:44). Çin'in Sovyetler ile yakın ilişkiler kurması ABD ile olan ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur. ABD, Çin'in Sovyetlerle yakın ilişkiler kurmaya başlaması karşısında Çin'i izole etmek istemiş ve bu bağlamda ticari ambargolar uygulamaya başlamıştır (Pekcan, 2019:11). Ek olarak ABD'nin Tayvan'a kaçan milliyetçi hükümeti desteklemesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) Çin'in resmi hükümeti olarak tanınması da ABD ile ilişkiyi etkileyen etmenlerden biridir (Temiz,2019:192).

1956- 1964 yılları arasında tek tarafa yaslanma politikasının terk edilmesini izleyen süreçte Çin, ABD ve Sovyetler dışında yeni politikalar geliştirme kararı almıştır. Çin'in, "barışçıl bir arada yaşamamanın beş ilkesi" başlığı ile ifade edilen dış politika prensipleri; egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı saldırmazlık, karşılıklı iç işlerine karışmamak, karşılıklı fayda ve eşitlik, barışçıl bir arada yaşama şeklinde ifade edilmiştir. Çin, bir taraftan diğer ülkelerle ilişkileri geliştirmeye çalışırken bir yandan da Tayvan Sorunu üzerinde ABD ile anlaşmazlıkları artış göstermiştir (Demirel, 2019:45).

Çin'de yaşanan olaylar ve iç politika özellikle Kültür Devrimi'nin en yoğun hissedildiği 1960 sonlarında Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin daha da çıkmaza girmesine neden olmuştur (Harris, 2014:34). Bu nedenle iki büyük aktör arasındaki kötüleşen ilişki Çin'i alternatif dış politika söylemine yönlendirmiş bu doğrultuda Mao tarafından "Üçüncü Dünya" söylemi ortaya atılmıştır. Çin, Üçüncü Dünya söylemi ile yakın çevresindeki ülkelerin değişimleri karşısında ulusal güvenliğini korurken uluslararası sistem içerisinde de izolasyonu kırma ve kendini sistem içinde konumlandırma amacını benimsemiştir (Temiz, 2019:193).

1971'e gelindiğinde Üçüncü Dünya ülkelerinin Çin'e yönelik desteği artış göstermiştir (Jalil, 2019:49). Artan bu destek 1971 yılında Birleşmiş Milletler'de (BM) Batı ülkeleri karşısında oy çokluğunun sağlanmasını ve Çin'in BMGK'da Tayvan'ın elinde bulunan koltuğu geri almasını sağlamıştır (Harris, 2014:37). Çin'in BMGK'da söz sahibi olması ABD de dahil birçok ülke tarafından tanınmasını ve hızlı bir şekilde diplomatik ilişkilerin kurulma fırsatını sunmuştur. Mao'nun bu dönemdeki hedefi Sovyetler ile olan ilişkiyi en az düzeyde tutarak ABD ile bağları güçlendirmektir (Demirel, 2019:48). Çin'in diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler kurması devrimci devlet etiketinin yok olmasını sağlamıştır. Çin'in dış politikada karşılaştığı bir diğer önemli olay ise 1971'de düzenlenen ping-pong maçları sonucu ABD ile olan ilişkilerin yumuşamaya başlamasıdır. Literatüre Ping- pong Diplomasisi olarak geçen bu olayda ilk kez ABD ping-pong takımı Çin'i ziyaret etmiştir ve sonuç olarak ilişkilerde yumuşama yaşanmıştır. Kısaca Çin'in Mao dönemi ekonomi politikaları ve dış politikası incelendiğinde temelde Çin'i yeniden inşa etme hedefinin olduğu görülmektedir.

2.2.2. Deng Xiaoping Dönemi (1978-1992)

Mao, 9 Eylül 1976'da öldüğünde geride ideolojik kargaşaların ve ekonomik anlamda açmazların ve boşlukların olduğu bir Çin Halk Cumhuriyeti bırakmıştır (Cerit, 2015:39). Deng'in iktidara gelmesiyle birlikte Çin, ekonomik ve siyasi olarak değişim sürecine girmiştir. Mao'nun benimsediği izolasyonist ve içe dönük politikaların aksine Deng, dışa açılmanın gerekliliği üzerinden politikalar yürüterek günümüz Çin dış politikasının temellerini atmıştır (Harris, 2014:35). Bu doğrultuda Mao'nun devrimci politikalarının aksine Çin'de kapitalist sistem içerisine dahil olmayı hedefleyen “reform ve dışa açılma” olarak literatürde yer alan politikalar benimsenmeye başlanmıştır. Reform ve dışa açılma politikalarındaki temel hedef “Çin tipi sosyalizmin” oluşturulmasıdır. Benimsenen yeni politikalar, eski Maocu ideolojinin temelini kırmıştır ve ÇKP Mao'yu ve ideolojik temelini reddetmeden yeni bir reform kapısının açılmasına olanak sağlamıştır (Coase ve Wang, 2015:63). Deng döneminde ideolojik ve siyasal alanda yapılan reformların yanı sıra ekonomide de Çin'i eski gücüne kavuşturmak amacıyla piyasa reformları yapılmaya başlanmıştır.

Önceliği ekonomi politikalarına veren Deng, diğer ülkelerle ılımlı ilişkiler geliştirerek iç politikada da modernleşme adımları atmış ekonominin hızlıca kalkınması temel hedef olarak belirlenmiştir. Benimsenen politikaların başarıyla sonuçlanması geçiş döneminin sorunsuz bir şekilde atlatılmasına ve ekonomide de tarihi başarının elde edilmesine kaynaklık etmiştir. Böylece Çin ekonomisinde tarihi başarı olarak ele alınabilecek piyasa reformlarının uygulanmasına olanak tanımıştır (Yalın ve Çetinbakış, 2019:134). 1978'de piyasa reformları hayata geçirilmiştir. “İki Raylı Yaklaşım (Dual-Track Approach)” stratejisi benimsenmiştir. İki raylı sistem, devlet sektörlerindeki merkezi planlamanın yanında piyasanın üretimi kontrol etmesine imkan tanımıştır (Coase ve Wang, 2015:98). İki Raylı Yaklaşım ile Çin ekonomisinin tam anlamıyla Sosyal Piyasa Ekonomisine geçiş yaptığı ifade edilmiştir.

Sosyal Piyasa Ekonomisi ile Çin hükümeti tarafından benimsenen sosyalist mantıktan kopmadan piyasa ekonomisine geçiş için gerekli ortamın hazırlanması gerekli görülmüştür. Tarımda serbestleşmeye gidilirken sanayide de üretimi teşvik edici politikalar benimsenmiştir. Tarımsal ürünlerde olduğu gibi sanayi malları üzerinde de ikili fiyat belirleme politikası uygulanarak piyasa kurallarının işleyişi

kolaylaştırılmaya çalışılmıştır (Yalın ve Çetinbakış, 2019:135). Piyasa ekonomisine geçişin yanı sıra Deng, eğitimi düzeltmek ve askeri modernizasyonu sağlama yönünde de politikalar geliştirmiştir. Ekonomi, askeri, eğitim, bilim gibi alanlarda modernleşmenin başarıyla sonuçlanması demokraside de modernleşme talebini doğurmuştur (Demirel, 2019:37).

Dört Modernleşme stratejisi hayata geçirilirken Batı örnek alınmıştır. Batıyı örnek alan Çin hükümeti, süreç içerisinde doğrudan yabancı yatırımların ülkenin kalkınmasında önemli olacağının farkına vararak yabancı yatırımcılarla ortaklıklar imzalamaya başlamıştır (Yalın ve Çetinbakış, 2019:135). Bu bağlamda on dört şehir yabancı yatırımcılara açılmış, özel ekonomik bölgeler ilan edilmiş ve Deng'in 1992'de yaptığı bölgesel ziyaretler sonucu iç bölgelere de yabancı sermayenin girmeye başlamıştır (Gürel, 2019:32). Çin'in dışa açılma politikaları ile önemli bir başarı sağlanmıştır. 1980'de üye olduğu Silahsızlanma Konferansı, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi farklı alanlarda birçok uluslararası örgüte dahil olması da benimsenen dışa açılma politikalarına örnektir (Harris, 2014:38).

Sonuç olarak Deng'in ekonomi politikaları incelendiğinde Çin'in hızla ekonomik kalkınmasının ve uluslararası sistem ile bütünleşmesinin sağlanmış olduğu görülmektedir (Cerit, 2015:40). Uluslararası alanda olumlu gelişmeler meydana gelse de ülke içerisinde kıyı bölgeleri daha fazla gelişmiş ve bölgesel gelişmişlik farkları artış göstermiştir. Gelir eşitsizliğinin, işsizliğin artması ve bunlara bağlı olarak da yolsuzluklarla sık sık karşılaşılması ise halkın yönetime yönelik hoşnutsuzluğunu beraberinde getirmiştir (Demirel, 2019:37). Deng dönemi uygulanan ekonomi politikalarının Çin ekonomisine önemli ölçüde etkisi olmuştur. Bu dönemde liberalleşme politikaları uygulanmaya başlamıştır (Şimşek, 2005:78). Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçen Çin dışa açılma reformlarıyla birlikte diğer ülkelerle olan ilişkilerini büyük ölçüde olumlu yönde geliştirmiştir.

Deng dönemindeki bir diğer önemli dış politika adımı ise ABD'ye yapılan ziyaret olmuştur. ABD ziyareti, Japonya'ya yapılan ziyaretle benzerlik göstermektedir. Temel hedef ABD'den bilim, teknoloji alanında destek alarak Çin'in modernleşmesine katkı sağlanmasıdır. Fakat ABD ve Çin arasındaki Tayvan Sorunu ilişkilerin gelişimini etkilemiş ve iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur. ABD'nin Tayvan'a silah satışı ve burada asker bulundurması Çin'i

tedirgin etmiştir (Harris, 2014:103). Ayrıca ABD'nin Tayvan'ı ayrı bir ülke olarak tanıması da Çin-ABD ilişkisinde anlaşmazlıkları arttırmıştır. 1982'de Çin'in yayınlamış olduğu “Bir Ülke İki Sistem” politikası Tayvan'ın izole edilmesine yönelik geliştirilmiştir. Ardından yayımlanan ortak bildiri ile ABD, Çin'in egemenliğini zedelemeyeceğine dair söylemlerde bulunmuştur. Fakat Çin'in “Bir Çin Bir Tayvan” stratejisini kabul etmediğini ancak Tayvan'a silah satışını sınırlandıracağını da belirtmiştir (Demirel, 2019:51-53).

Diğer yandan Çin'de Mao dönemi geçilen planlı ekonominin Deng döneminde terk edilmesi ve piyasa ekonomisine geçilmesi toplumdaki gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur. Yolsuzluğun, gelir dağılımındaki adaletsizliğin artışı kargaşaya yol açmıştır. Zamanla tepkilerin artması 1989'da Pekin'de bulunan Tiananmen Meydanı'ndaki protestoların başlamasına neden olmuştur. Deng hükümeti, düzenlenen protestolar karşısında başta sessiz kalarak benimsenen ideolojinin ve piyasa ekonomisinin Çin için gerekli olduğu vurgusunu yapmıştır. Fakat protestoların hızlı bir şekilde artarak radikalleşmesi ve zamanla kontrolden çıkması hükümetin sıkı yönetim ilan etmesine neden olmuştur. Sıkı yönetimine halkın uymaması sonucunda Deng daha sert önlemler alarak Tiananmen Meydanı'na silahlı askerler göndermiştir. Protestoculara müdahale eden askerler birçok sivilin de ölümüne neden olmuştur (Coase ve Wang, 2015:185-186).

Tiananmen Olayı'nın Çin ekonomisine etkisi olumsuz yönde olmuştur. Yüzlerce sivilin ölmesiyle sonuçlanan olay Batı ülkelerinin Çin'e bakışını değiştirmiş ve hükümet Batı ülkeleri tarafından kınanmıştır (Cerit, 2015:41). Çin'e yabancı yatırımlar duraklamış, uluslararası ticaret önemli ölçüde düşüş göstermiştir ve sonuç olarak birçok reformun durdurulurken eski politikalara dönüş gözlemlenmiştir (Coase ve Wang, 2015:186). Batı'nın ambargosuyla karşılaşan Çin, Tiananmen Olayı sonrasında yeni izolasyon dönemine girmiştir (Temiz, 2019:194). Uluslararası alanda etkin politikalar üretmekten uzaklaşmaya başlayarak “Düşük Bir Profil İzleme” stratejisini benimsemeye başlamıştır (Pekcan, 2019:19). Benimsenen bu strateji ile Çin hem iç politikada hem de dış politikada önceki yıllara göre biraz daha içine kapanarak kendi yolunda politikalar üretmeyi tercih etmiştir.

2.2.3. Jiang Zemin Dönemi (1993-2003)

Deng Hükümeti'nin son dönemlerinde yaşanan ayaklanmalar ve Batı tarafından uygulanan ambargolar Jiang Zemin'in başa geçmesi için uygun ortamı yaratmış ve 1993'te Jiang Zemin ÇHC'nin devlet başkanı olarak göreve başlamıştır. Jiang'da Deng'in uyguladığı ekonomi politikalarını ve dış politika stratejilerini benimsemiştir. Bu doğrultuda kapitalizm-komünizm sisteminin daha işlevsel olduğunu savunmuştur (Cerit, 2015:42). Jiang Zemin, göreve geldiğinde devrimci ideolojiyi ve demokratik prosedürleri benimseyerek politikalar üretmek yerine ekonomik büyüme ve halk için iyileştirilmiş yaşam standartları üzerine odaklanarak hareket etmiştir (Narayanan, 2006:335).

Jiang, hükümet başkanlığı görevine geldiğinde Çin sosyalist piyasa ekonomisine geçiş dönemi yaşanmaktaydı. Bu bağlamda öncelikli olarak tarımsal verimliliği arttırmaya yönelik ekonomi politikaları hayata geçirilmiş ardından petrol gibi birincil malların ihracatına odaklanılarak ekonomik büyümenin temel ilkeleri belirlenmiştir (Saray ve Gökdemir, 2007:664). 1980'lerin ortaları ve 1990'ların başında ise ekonomideki temel prensip modernleşme olmuştur. Modernleşme hareketinde Sovyet Blok'unun çökmesi ve hızlı bir şekilde Sovyet Blok'u ülkelerinin kapitalizme geçişi ÇKP'yi reform konusunda harekete geçirmiştir (Coase ve Wang, 2015:209). Jiang'ın söylemleri incelendiğinde ekonomi politikalarının altında yatan temel prensip olarak "ekonomideki köklü değişim" ve Çin toplumu ilkelerine uygun olarak Batılı sisteme benzeyen sosyalist demokrasi kurma isteği dikkat çekmektedir (Cerit, 2015:42).

Jiang Döneminin bir diğer önemli gelişmesi ise yabancı sermayenin ülkeye kolayca girebilmesi ve dış ticaret faaliyetlerinin önemli ölçüde gelişim göstererek önem kazanmasıdır. Ayrıca piyasa kuralları belli mal ve hizmetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Birçok kurumda piyasa ekonomisinin gerektirdiği altyapılar oluşturulurken, 1990'ların başından itibaren Çin ekonomisinde birçok konuda dönüşümler gerçekleştirilmiş ve fiyatlar piyasa koşullarına göre belirlenmeye başlamıştır (Saray ve Gökdemir, 2007:665). Böylece 1995'ten sonra Çin için yükseliş dönemi başlamıştır (Yalın ve Çetinbakış, 2019:136).

1990 sonrası uluslararası sistem içerisindeki ülkelerin ekonomik bağlamda hızla gelişmeleri ve ülkeler arası rekabetin artması Çin için farklı fırsatları da beraberinde getirmiştir. Çin’de işgücünün ucuz olması, su kaynakları ve doğal kaynaklarının çeşitliliği üretim maliyetlerinin düşük olmasını sağlamıştır. Çin’in sahip olduğu bu özellikler diğer ülkelerin Çin’e yönelik ilgisini de arttırmıştır (Cerit, 2015:43). Çin’in 1995’te çıkardığı dış ticaret kanunu 1990’ların sonunda sisteme entegrasyonunu sağlayarak dış ticarete liberalleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. 1995’te Çin’de ticari banka yasasının kabul edilmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Söz konusu banka yasası ile kamu kökenli işletmelerin finans edilebilmesi için ve serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi sonucu vergilendirme ihtiyacının oluşması sonucunda bankacılık faaliyetleri hayata geçirilmiştir ve bankacılık sistemi kurulmuştur (Bo, 2004:35). 1995’te Çin Halk Bankası devlet için modern anlamda Merkez Bankası konumuna getirilmiştir (Timurtaş, 2018:63).

Ekonomide çeşitli politikalar uygulayan ve diğer ülkelerle ilişkilerini geliştiren Jiang Hükümeti dış politikada da güvenlik odaklı politikalar geliştirmiştir. Güvenliğin sağlanması temel hedef olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağıldığı ve Soğuk Savaş’ın sona erdiği döneme denk gelen Jiang Hükümeti için Çin dış politikasında iki önemli kırılmadan bahsedilmektedir. Bu olaylardan ilki ABD’nin uluslararası sistem içerisinde tek süper güç olarak konumlanması ve Çin’in 2001’deki DTÖ üyeliğidir (Temiz, 2019:194). Bu bağlamda Jiang Hükümeti, ABD ile siyasi ve ekonomik anlamda ilişkileri geliştirme yönünde ılımlı politika çalışmalarında bulunmuş ve ÇHC ile ABD arasındaki etkileşimin iş birliği ilişkisine dönüşmesini amaçlamıştır. Deng Hükümeti tarafından benimsenen ve uygulanan “düşük bir profil izleme” dış politika stratejisi terkedilerek “büyük güç diplomasisi” benimsenmiştir (Pekcan, 2019:23).

ABD’ye yönelik ılımlı ilişkilerin geliştirilmesine ek olarak çok yönlü dış politika benimsenmiştir. Soğuk Savaş sonrası değişen sisteme göre üç farklı dış politika stratejisi belirlenmiştir. Bu politikalar, ilk olarak komşularla ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmek, ikinci olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle iyi geçinmek ve son olarak da uluslararası barış ve istikrarın korunmasına yönelik sistem içerisinde rol almak şeklindedir. Soğuk Savaş’ın sona erdiği ilk yıllarda Çin’in nükleer silah denemeleri ABD ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Çin’in

Pakistan ile nükleer silah ticareti dönemin hegemon gücü ABD'yi endişelendirmiştir. Ayrıca Çin'in Japonya ile ilişkisinde ve Güney Çin Denizi bölgesindeki hak iddiasında militarist davranışlar benimsemesi Japonya ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur (Demirel, 2019:57-59).

Deng Dönemi'nde çözilemeyen Tayvan Sorunu Jiang döneminde de devam etmiştir. Jiang da Tayvan'ın Çin anakarası ile birleşmesi gerektiğini savunmuştur. ABD'nin Tayvan'a yönelik desteği Çin-ABD ilişkilerinde önemli bir paya sahiptir ve sorunun uluslararası bir sorun haline gelmesine yol açmıştır. ABD'nin uluslararası sistemde süper güç konumuna gelmesi Çin'de "Yeni Güvenlik Konseptinin" (YGK) ortaya atılmasına zemin hazırlamıştır. Çin'in Soğuk Savaş döneminde benimsemiş olduğu "sıfır toplamlı oyun (zero-sum game)" politikasından "kazan- kazan (win-win)" politikasına geçişi Yeni Güvenlik Konsepti olarak ifade edilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sistemdeki çift kutuplu sistem yerine ABD'nin tek süper güç olduğu tek kutupla sisteme geçiş sonrasında uluslararası alana yeni bir bakış açısı sunmak için YGK ortaya atılmıştır (Pekcan, 2019:25). Kısacası, Çin'in güvenliğinin silah sayısı ve askeri ittifaklarla sağlanamayacağı aksine ülkeler arası karşılıklı güven ve ortak çıkarlarla sağlanabileceği ve sorunların diplomasi gibi barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği vurgusundan yola çıkılarak YGK ortaya atılmıştır.

Benimsenen çok yönlü dış politika stratejileri bağlamında Jiang Hükümeti, yönünü komşu ülkelere çevirmiştir. Bu bağlamda çok taraflı stratejik ortaklıklar kurma arayışına girilmiştir (Harris, 2014:156). Çin'in komşularıyla ortaklıklar geliştirme gerekçelerinden biri ABD'nin Tayvan Krizi sonrası Çin'i tehdit olarak algılaması ve Çin'e yönelik çevreleme politikası geliştirmeye çalışması sonucu Çin'in bu çevreleme politikasını engellemek istemesi ve ABD'nin bölgedeki etkinliğini kırarak kendi varlığını sabitlemek olmuştur (Demirel, 2019:60). Bu amaçlar doğrultusunda ve çok taraflılık politikası sonucunda 1996'da Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile ekonomik ilişkilerin gelişmesi ile Rusya ve Hindistan'ın da dahil olduğu Diyalog Ortaklığı oluşturulmuştur (Temiz, 2019:1333). Diyalog Ortaklığı sonrası 2001'de Çin ve ASEAN arasında Çin-ASEAN Ticaret Antlaşması (CAFTA) teklifi izlemiştir. Çin ve ASEAN arasındaki ortaklık sonucu Çin, 1997'deki Asya Mali Krizi'nde bölgesel finansal iş birliğinde aktif bir rol oynamıştır (Harris, 2014:157).

1996'da bir diğer önemli iş birliği hareketi de Çin önderliğinde kurulan Tacikistan, Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan'ın üye olduğu "Şanghay Beşlisi'dir". Ülkelerin Şanghay Beşlisi çatısı altında bir araya gelmesindeki temel neden güvenlik olup bu doğrultuda sınır sorunlarının barışçıl yönde çözülmesine yönelik politikalar geliştirme hedefi benimsenmiştir (Harris, 2014:167). İmzalanan antlaşmalar ve örgütler Çin'in Rusya ile de stratejik ortaklıklar kurmaya başladığının göstergesidir. Böylece Rusya ile ilişkiler olumlu yönde ilerleyerek iki aktör arasındaki iş birliği artış göstermiştir.

Jiang Dönemi'nde Çin için hem dış politikada hem de ekonomide en önemli gelişme 2001'deki Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik olmuştur. DTÖ'ye üyelikle beraber Çin bir taraftan ulusal piyasada reform hareketini sağlamlaştırırken diğer taraftan uluslararası alandaki küreselleşme rolünü ortaya çıkarmıştır. Uluslararası sistemde küreselleşmenin ülkeler üzerindeki etkisi Çin'i içinde geri dönülmez bir şekilde piyasa ekonomisine geçmesini ve sisteme entegre olmasını sağlamıştır (Coase ve Wang, 2015:211-212). Ayrıca Çin'in DTÖ'ye üye olması uluslararası sistem içerisinde güvenini arttırarak daha aktif politikalar benimsemesinin önünü açmıştır (Demirel, 2019:61). Ayrıca üyeliğin bir diğer önemli getirisi, Çin'in dünyada küresel yatırım için çekici bir ülke ve açık bir pazar haline gelerek yabancı şirketlerin ülke içerisinde daha fazla faaliyette bulunur hale gelmiştir (Timurtaş, 2018:65).

1980'lerden beri politikalarında temel hedef olarak kalkınma, reform ve dış açılma politikalarını benimseyen Çin Hükümetleri gibi, Jiang Dönemi'nde de söz konusu hedeflerden vazgeçilmemiş, bunlar Çin politikalarında temel belirleyici olmaya devam etmiştir. Çin'in Jiang Dönemi incelendiğinde teknolojiye kalkınma dikkat çekmektedir ve özellikle askeri alandaki gelişmeler, askeri teknolojisinin iyileşmesi, askeri harcamalarda artış diğer hükümet başkanlarından farklı olarak Çin'in 1992-2002 arasındaki dış ve güvenlik politikaları açısından dikkat çekmiştir (Demirel, 2019:62). Fakat Çin'deki askeri harcamaların artması diğer ülkeler tarafından Çin'in tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Piyasa ekonomisinin bu dönemde tam anlamıyla hayata geçirilmesi ve DTÖ'ye üyeliği ile Çin'in sisteme entegrasyonu sağlanırken ülkenin kendine güveni de artmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Çin uluslararası alanda aktif politikalar benimsemiş ve bölgesel gücünü ilan etmeye başlamıştır.

2.2.4. Hu Jintao Dönemi (2003-2013)

2002 yılında ÇKP Genel Sekreteri olarak göreve başlayan Hu Jintao, on yıl boyunca Çin'i yönetmiştir. Hu'nun ekonomik ve askeri alanlarındaki reformları Çin'i geliştirmiştir. Hu Jintao Dönemi'nde hem iç politikada hem de dış politikada ekonomik atılımların ve dışa açılma politikasının ön planda olduğu stratejiler benimsenmiştir. Hu politikalarının hareket noktasını “barışçıl yükseliş” kavramı oluşturmaktadır. Bu nedenle politikalarda bölgesel istikrara önem verilerek ılımlı politikalar geliştirmeye yönelik hareket edilmiştir.

Hu Dönemi'nde, Çin'in uluslararası sistemdeki pazarda bulunduğu konumu sabitlenmek istenmiş ve bu doğrultuda politikalar üretilmiştir. Bu nedenle ikili ve çoklu görüşmeler sonucu ekonomide iş birlikleri üzerine antlaşmalar imzalanmıştır (Cerit, 2015:57). Bu dönemdeki politikalar incelendiğinde ülke ekonomisinin canlandığı görülmektedir. Ekonominin canlanmasının halka yönelik bedeli ancak “ucuz iş gücü” olarak yansımıştır. Çin'deki nüfus yoğunluğu da dahil edildiğinde ekonomik gelişmenin sonuçlarının olumlu bir şekilde olmadığı görülmüştür. Hu Dönemi'nde ekonomi ve sanayi politikalarının yanında tek çocuk politikası, yolsuzlukla mücadele, sosyal sigorta politikaları ve çevre politikaları gibi çeşitli alanlarda da politikalar geliştirilmiştir (Timurtaş, 2018:64).

Hu'nun benimsediği politikalar iç politikada etkili olmasa da dış politikada benimsenen stratejiler, ülkenin yükselen güç konumuna gelmesi için ilerlemesine ve Hu Hükümeti'nin reformist hükümet olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Deng Dönemi'nde başlayan dışa açılma reformları, sonrasında pazar ekonomisi sisteminin benimsenmesi ve ardından DTÖ gibi uluslararası ekonomik kuruluşlara üyelik ve entegrasyon Çin'de reform ve dışa açılma politikaları için aktif rol oynamıştır (Harris, 2014:134).

Uluslararası sistemde Çin'in artan rolü dış dünya ile ekonomik ilişkilerinin artmasını sağlamıştır. Özellikle DTÖ üyeliği sonrasındaki ilk beş yılda ticarete adımlar atılmış olup tarife dışı engeller kaldırılmış, kota uygulamalarına son verilmiş ve gümrük tarifelerinin de sanayi mallarında %8,9, tarım ürünlerinde de %15'e çekilmesi yönünde sözler verilmiştir (Cerit, 2015:58). 2008 yılında dünya çapında özellikle Batı ülkeleri ekonomilerini önemli ölçüde sarsan Küresel Finansal Kriz

meydana gelmiştir. Batı ülkeleri kadar olmasa da Çin ekonomisini de sarsan kriz sonucunda Çin Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYİH) büyümesinde gerileme meydana gelmiştir. Çin, 2008 krizinde devletin ekonomiye etkin müdahalesi sonucu Batılı ülkeler eksi seviyelerdeki büyüme oranları ile uğraşırken Çin, diğer ülkelerden olumlu anlamda ayrılmayı başarmıştır (Demir, 2020:47).

Hu döneminde veriler incelendiğinde ekonomik büyümenin yanında milli gelirden de yıldan yıla bir artıştan bahsetmek mümkündür. Milli gelir 1978 yılında 150 milyar dolar iken 2010'a gelindiğinde 6,1 trilyon dolara yükseldiği görülmektedir (Akdağ, 2019:160). Ekonomik büyüme hızında ve GSYİH'de dünya sıralamasında ilk başlarda yer alan Çin, kişi başına düşen milli gelir konusunda gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almıştır. Ülkedeki nüfus yoğunluğunun artışı nedeniyle ekonomideki büyümeye rağmen kişi başına gelir konusunda istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Fakat Hu Dönemi'ndeki ekonomik büyüme, ekonomide dışa açılmanın tam anlamıyla gerçekleştirilerek pazar ekonomisine geçiş sürecinin tamamlanması ve ithalat/ihracat konusundaki gelişmelerin hepsi Çin'i geliştirmekte olan bir ülke konumunda olmasına rağmen dünyanın en büyük ekonomisi olarak tanımlanmasını sağlamıştır.

Hu'nun ÇHC için dış politika yapım sürecinde belirlediği “uyumlu dünya ilkesi” çerçevesinde eşitlik, uyum ve güven Çin'in barış ve refaha ulaşabilmesi için gerekli görülen ilkeler olarak benimsenmiştir. Bu nedenle dış politika yapım sürecinde diğer devletlerle olan ilişkilerde sert bir Çin profili çizmek yerine ılımlı hareket eden ve yükselmekte olan bir Çin imajı çizilmek istenmiştir. Diğer yandan Deng ile başlayan reform dönemi sonucu uluslararası sistemde Çin'in ekonomik ve askeri büyümesi Batılı ülkeler tarafından Çin'e yönelik tehdit algısının oluşmasına neden olmuş böylece literatüre “Çin tehdidi” kavramı girmiştir. Çin hakkında yapılan yorumlar karşısında Hu Hükümeti hegemonyaya yani ABD'ye baş kaldırmayacağını dış politikada Konfüçyüs ilkeleri ile harmanlanmış barışçıl bir güç olarak hareket edeceğini vurgulamıştır (Pekcan, 2019:31-33).

“Barışçıl yükseliş” kavramı 2003'te ortaya atılmıştır. Hu, barışçıl yükseliş kavramıyla sahip olduğu gücü askeri alanda kullanarak, çatışmacı politikalarla yeni bir dünya düzeni kurmak yerine uluslararası normları benimseyerek sahip olduğu statüko içerisinde yükseleceğini ifade etmiştir. Çin barışçıl yükseliş ilkesi doğrultusunda ülkelerle ilişkilerini diplomasi kanalıyla geliştirmeye önem vermiştir ve

çok yönlü ilişkileri benimsemiştir. Bu bağlamda ülke liderleri ile görüşmeler yapılmış, ABD, Vietnam, Rusya, Fransa, Almanya gibi birçok ülke ile temas sağlanmıştır (Cerit, 2015:57). Üçüncü Dünya ülkeleri ile de iletişime geçilmiş ve bu bağlamda Hu, 2004'te Latin Amerika ülkelerine ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sonrasında Latin Amerika ülkeleri ve Çin arasında ekonomik alanda ortak antlaşmalar imzalanarak iş birlikleri kurulmuştur (Demirel, 2019:64).

Çin dış politikasını doğrudan etkileyen, kırılmaya yol açan ve ABD ile olan ilişkinin de yönünü belirleyen olay 11 Eylül 2001'de İkiz Kulelere düzenlenen terör saldırısıdır (Temiz, 2019:195). Saldırı sonrası Çin, ekonomisinin büyümesinin verdiği güvenle ABD'nin Afganistan ve Irak saldırıları karşısında ABD ile ikili ilişkilerinde ılımlı politikalar benimsemiştir. Çin, her ne kadar terörizmle mücadele konusunda ABD'yi desteklemiş olsa da ABD'nin Çin'den tehdit algısı değişmemiştir. Diğer yandan Hu, ABD'nin müttefiki olmayan ülkelerle diplomatik ilişkiler kurulmuştur (Demirel, 2019:64). Aynı zamanda Çin, ABD ile askeri temelli çatışmacı ilişkileri önlemek istemiştir. Buna karşılık Çin, ABD ile rekabetçi politikalarını örgüt çatısı altında ve diplomasi sürecinde gösterme yöntemini tercih etmiştir. Bu nedenle iki aktör arasındaki ilişki genellikle ekonomi bağlamında sürdürülmüştür.

Hu Jintao, 2005 yılında Asya- Afrika Zirvesi toplantısında dış politikayla ilgili olarak “uyumlu dünya” fikrini ortaya atmıştır. Uyumlu dünya kavramındaki temel hedef Çin'in dünyadaki imajının sağlamlaştırmak olarak belirlenmiştir (Pekcan, 2019:43). Uyumlu dünya ilkesinin üç temel faktörü bulunmaktadır. Bunlar; ortak güvenlik, ortak refah ve uyumlu ilişkilerdir (Pekcan, 2019:44). Özetle, Çin'in Hu Dönemi'nde sık sık uyum ve barış kavramlarına vurgu yapmasının temel amacı uluslararası sistemde Çin'in yükselişine yönelik oluşan korkuları yatıştırmak, Çin'in sahip olduğu ekonomik gücünün askeri güce dönüşmeyeceğinin ve sorunların çözümünde çatışmadan kaçınılarak barışçıl yolların kullanılacağına garanti niteliğindedir.

2.2.5. Xi Jinping Dönemi (2013-)

2013 yılında Çin Devlet Başkanlığı görevine getirilen Xi Jinping, Mao'dan sonra başa gelen en güçlü ve en milliyetçi lider olarak nitelendirilerek diğer başkanlardan ayrı tutulmuştur (Karamurtlu, 2020:61). Xi'nin göreve gelmesiyle

birlikte büyük oranda dış politikaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi üzerine odaklanılmıştır. Hu Dönemi'nde dış politikada çok sesliliğin hakim olması ve etkili kararların alınamaması nedeniyle öncelikli olarak daha kurumsal bir yapı altında tek sesli bir dış politika stratejisi benimsenmiştir. Bu doğrultuda Xi'nin 2013'te başkanlığa gelmesiyle dış politikada köklü değişimden ve dönüşümden bahsetmek mümkündür. Mao ile benzerliği vurgulanan Xi'nin politikalarında Deng'in başlatmış olduğu dış açılma ve reform stratejisini devam ettirdiği ve belirli kesimlerde devlet kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasının savunulduğu görülmektedir.

Xi'nin göreve başladığı dönemde Çin ekonomisinin büyüme oranları yaklaşık %7 seviyesindeydi. 2013'te ise büyüme oranı Çin ekonomisinin son 14 yılının en düşük seviyesine gerilemiştir. Çin'deki büyüme oranının düşük olmasına rağmen ABD'den sonra dünyadaki ikinci büyük ekonomisi olmaya devam etmiştir. Çin'in bu dönemdeki bir diğer özelliği de yatırımlarda ve ihracatta dışa bağımlı olmasına rağmen bütçe fazlası veren sayılı ülkeler arasında yer almasıdır. Aynı zamanda Çin ihracat konusunda da ABD'den sonra ikinci büyük ihracatçı olup ucuz mal ve tarım ürünlerinin yanında teknoloji ürünlerini de ithal etmeye başlamıştır (Deniz, 2014:197). Çin'in ürünlerini ihraç ettiği ülkeler ABD, Japonya, Güney Kore, Hollanda ve Hindistan iken, Japonya, Güney Kore, ABD ve Tayvan ise en çok ürün ithal ettiği ülkeler arasında yer almaktadır. Çin ekonomisi incelendiğinde sanayisinin geliştiği otomobil üretimi, uçak yapımı, uzay sanayi, gibi alanlarda hedeflenen seviyeye ulaştığı ve uluslararası sistemde yer almaya başladığı görülmektedir. Xi'nin iç politikadaki en önemli reformu anayasayı değiştirmesidir. Anayasadaki devlet başkanının görev süresinin en fazla beşer yıldan oluşan iki dönem olduğunu belirten maddeyi değiştirerek görev süresi sınırlamasını ortadan kaldırmıştır (Pekcan,2019:48).

Batılı devletler, Xi'nin genellikle ekonomi politikalarına odaklanarak ekonomide yeniliğe gidileceğini öngörmüştür. Fakat Xi yönünü dış politikaya çevirmiştir. Xi, görevdeki ilk beş yılında rüşvete yönelik kampanyalar düzenlenmiş, askeri alanda reform çalışmaları yapılmış ve dış politika yapım sürecinde öngörü üzerine politikalar üretilmiştir (Pekcan,2019:48-49). Görevinin ikinci döneminde ise ulusal ve uluslararası alanlarda daha sert politikalar benimseyerek güçlü devlet haline gelmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Xi'nin önceliği diğer ülkelerle olan ilişkinin geliştirilmesi olmuştur (Wiessman, 2015:160). Bu nedenle birçok ülkeye çeşitli

ziyaretler düzenlenerek Xi'nin düşüncesindeki çok yönlü dış politikanın temelleri atılmıştır (Cerit, 2015:61). Xi, “Çin Rüyası”, “Yeni Normal” ve “Kuşak Yol” gibi stratejileri benimsemiş ve bu stratejiler doğrultusunda politikalar uygulayarak Çin'in yükselişine hız kazandırmıştır (Karamurtlu, 2020:62).

Çin Rüyası stratejisi, en temel haliyle Çin'in canlanması anlamına gelmektedir. Temel amaç ülkedeki refah seviyesinin yükseltilmesi, Çin'in sahip olduğu karakteristik özellikler doğrultusunda sosyalizmin gerçekleştirilmesi ve böylece reformların derinleştirilmesidir (Pekcan, 2019:50). Kısacası Çin'e özgü bir yol izlenerek ülkenin canlanması, modernleşmesi, yenileşmesi ve gelişmesidir. Çin Rüyası doğrultusunda ülkedeki reformların sağlamlaşması ve ülkenin kalkınması için bölgesel istikrar kavramına önem verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikli olarak komşularla olan ilişkiler ele alınmıştır (Pekcan, 2019:2879). Komşularla iyi ilişkilerin geliştirilmesinin istikrarı sağlamada yeterli görmeyen Xi, Çin'i sorumluluk sahibi büyük bir güç olarak tanımlayarak yakın çevrenin şekillendirilmesi gerektiğini küçük komşulara yönelik de politikaların gerekliliğini vurgulayarak “ortak kader topluluğu” adı altında bir araya gelmeyi hedefini dile getirmiştir (Demir, 2020: 53).

Xi, ortak kader topluluğu söylemini ortaya attıktan sonra Asya Kıtası'nı geliştirmek için politikalar üretmiştir. Çin, komşularıyla olan ilişkilerini ekonomi bağlamında karşılıklı bağımlılık ve kazan- kazan ilkesi çerçevesinde geliştirme amacını ortaya koymuştur (Weissman, 2015:159-160). Bu doğrultuda Çin'in ülkelere sağladığı ekonomik fırsatlar karşılığında komşularından çıkarları doğrultusunda hareket etmesini istemiş, istemediği durumlarla karşılaştığında ise komşularını cezalandırmıştır. Xi ile girilen dönemde Çin ekonomisine güven artmıştır ve diplomasinin ekonomiye katkı sağladığı düşüncesine sahip diğer dönem başkanlarının aksine Xi Dönemi hükümet, ekonominin diplomasie katkı sağladığını benimsemiştir. Bu nedenle hükümet 2014'te alınan yeni kararlarla birlikte yakın ülkelerle ilişkisine ek olarak gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere ve çok taraflı diplomasie odaklanmıştır (Demir, 2020:53-54).

Hedefler doğrultusunda geçmiş dönemlere oranla bu dönemde daha proaktif dış politika stratejileri benimsenmiştir. Güvenli bir çevrenin oluşturulması için öncelikli olarak doğu sınırları korunmak istenmiştir ve bunun için Japonya, Güney Kore ve Tayvan ile “Doğu Çin Denizi Hava Savunma Sahası” ilan edilmiştir

(Wiessman, 2015:161). Doğu Çin Denizi'nde alınan karar Çin'in ABD ve Japonya ile arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilese de Çin'in güçlendiği görülmektedir. Çin'in Doğu Çin Denizi'nde elde ettiği başarı sonucunda Doğu Çin Denizi'nde de sert politikalar benimsemeye başlamıştır (Demir, 2020:54). Çin'in çok taraflı dış politikasına bir diğer örnek ise BRICS ülkeleriyle birlikte kurduğu kalkınma bankasıdır. Aynı zamanda Çin'in bu dönemde çok taraflı ilişkilere önem vererek zirve toplantılarına aktif katılım göstermiştir.

Xi Dönemi'nin en önemli olayı ise Kuşak Yol Girişimi'nin (KYG) uluslararası sistemde açıklanmasıdır. Çin, KYG ile Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bağlantıyı kurarak ticari faaliyetleri arttırarak uzun soluklu ekonomik büyüme sağlayıp proje dahilindeki tüm ülkelere yeni fırsat kapılarını aralamayı hedeflediğini vurgulamıştır (Karamurtlu, 2020:64-65). KYG, ekonomik iş birliğinin yanı sıra turizm, eğitim ve kültür gibi alanlarda da ülkeler arası bağların güçlendirilmesine yönelik hedeflere de sahiptir. 2000'lerde Çin, ekonomisindeki önemli ölçüdeki büyüme sonucu dünyadaki önde gelen dış yatırımcılarından biri haline gelmiştir bu durumda Çin'in KYG'ne cesur bir şekilde liderlik yapma güvenini sağlamıştır. Özellikle 2008'deki finansal krizin diğer ülkelere kıyasla en az darbeye atlatılması Çin liderliğinin küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olma iddiasını desteklemiştir (Tekdal, 2019:125-126).

Proje, karadan ve denizden olmak üzere iki farklı güzergah oluşturmaktadır; karadan ilerleyecek olan hat İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, denizden olan hat ise Deniz İpek Yolu şeklindedir (Pekcan, 2019: 2880). Çin, proje kapsamında ve Çin Rüyasının bir parçası olarak komşu ülkelerde düzenin sağlanması kapsamında Asya ülkelerinin altyapı sorunlarının giderilmesine yönelik çok taraflı Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (AIIB) kurulması için öncü olmuştur. (Yağcı, 2019:113). Çin'in komşularıyla ekonomik bağlarını güçlendirmesi bölgenin güvenlik ve istikrarını da olumlu yönde etkilemeye başlaması hedeflenmiştir. Bu nedenle Xi Döneminde Myanmar, Kamboçya, Moğalistan gibi küçük ülkeler Çin'in bölgede söz sahibi olabilmesi ve bölgesel hegemonyasını ilan etmesinde oldukça önemliydi (Pekcan, 2019: 2880).

Sonuç olarak Xi Dönemi, Çin için hem ekonomik bağlamda hem de dış politikada dönüm noktası niteliğindedir. Bu süreçte Xi, Çin'in yeni Mao'su olarak

kabul edilmiş gücü tek elde toplamayı başarmıştır. Diğer dönem başkanlarına oranla dış politikada daha sert ve aktif politikalar benimseyen Xi, ekonominin de olumlu yönde gelişmesini başarmıştır. Xi'nin kazan- kazan stratejisi doğrultusunda komşu ülkelere yönelerek hepsini ortak kader topluluğu altında birleştirmesi, Asya ülkelerinin altyapı sorunlarını gidererek çevresindeki ülkelere düzenli bir sistem kurarak istikrar ile güvenliği sağlamlaştırmıştır (Wiessman, 2015:163). Sonuç olarak da KYG projesi ile uluslararası sistemi yeniden düzenleme ve ekonomik bağımlılıkların daha uyumlu bir dünya kaynaklık ettiği düşüncesi günümüzde Çin'i uluslararası sistem içerisinde ABD'nin karşısındaki büyük güç konumuna yükseltmiştir.

2.3. KÜRESEL SİSTEMDE YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN KONUMU

1949'da Mao liderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Asya'da Pasifik Okyanusu'nun batısında bulunmaktadır. Sarı Deniz, Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi ile sınırlı bir ülkedir. Karada ise on dört ülke ile sınır komşusudur. Başkenti Pekin olan ÇHC, 23 eyalet, 5 özerk bölge, 4 belediye ve 2 idari bölgeden (Hong Kong ve Makao) oluşmaktadır. Çin, yüz ölçümü bakımından Rusya ve Kanada'dan sonra dünyadaki en geniş yüz ölçümüne sahip üçüncü ülkedir. Nüfus bakımında incelendiğinde ise Çin dünya nüfusunun %20'sini barındırarak dünya nüfus sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. Para birimi Yuan (Renminbi)'dir. 1978 yılı itibarıyla Deng Xiaoping'in başkanlığında dışa açılım politikasının benimsenmesiyle Çin, ekonomik olarak büyümeye başlayarak günümüz küresel sistem içerisinde ABD ile rekabet edebilecek güç konumuna yükselmiştir. Çin'in bu seviyeye gelmesinde etkili birçok etmen bulunmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki kısımda Çin'in uluslararası sistemde yükselen güç konumu siyasi, sosyo-ekonomik, askeri göstergeler küresel yönetim ve uluslararası sistemde benimsemiş olduğu yumuşak güç temelinde ele alınacaktır.

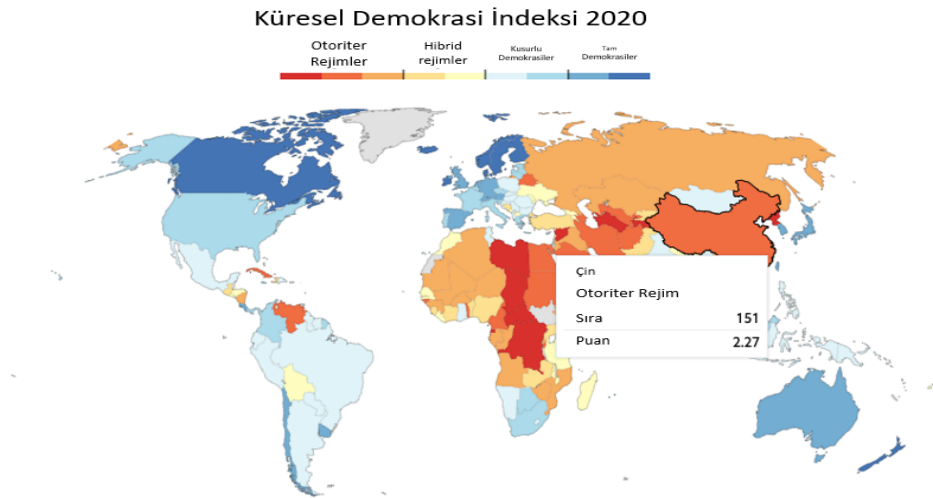
2.3.1. Siyasi Göstergeler

Çin, 1911 yılında hanedanlığın çöküşüne kadar imparatorlukla yönetilmiştir. 1911-1949 arası dönem ülke genelinde kutuplaşmaların, iktidar mücadelelerinin ve iç savaşın olduğu dönemdir. 1949'da Çin Komünist Parti (ÇKP) ile Mao'nun iktidara

gelişi Çin'in günümüzdeki konumu için atılmış ilk adımdır. ÇHC'nin siyasi yapısı tek parti yönetiminden oluşmaktadır. ÇKP'nin genel sekreteri devlet başkanlığı görevinden sorumludur. (T.C Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/>). Çin, 1982 yılında kabul edilen anayasaya tabiidir. Çin'in Devlet Anayasası 1982 yılında kabul edilmiştir fakat eksiklikler nedeniyle 1988, 1993, 1999, 2004 ve son olarak 2018 yılında güncellenerek günümüzdeki halini almıştır (Tunç ve Kızıl, 2018:63).

Çin'de Devlet Konseyi (hükümet), devletin ve yürütmenin en üst organıdır. Çin'de idari yapı, "Tek Ülke İki Sistem" olarak adlandırılmaktadır. Tüm ülke eyaletlere, özerk bölgelere ve doğrudan merkezi hükümete bağlı belediyeler bölünerek günümüzde 22 (+1) eyalet, 5 özerk bölge, 4 doğrudan merkezi hükümete bağlı belediye ve 2 özel idari bölgeden oluşmaktadır (Tunç ve Kızıl, 2018:63). Şu anki mevcut devlet başkanı 2013'te seçilen Xi Jinping'dir. Xi Jinping'in 2018 seçimleri sonrası ömür boyu başkan olarak görevde kalması yönünde karar alınmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020:4). Xi ile artan büyüme ve iyileşen yaşam standartlarının, dünya ile entegrasyonun yanı sıra ülkede siyasi kontrollerin sıklığı devam etmektedir. Mevcut rejimi otoriter rejim olarak sınıflandırılan Çin'in demokrasi endeksine bakıldığında ele alınan seçim süreçleri ve çoğulculuk, politik katılım, sivil özgürlükler gibi unsurlar doğrultusunda dünya sıralamasında gerilerde yer aldığı görülmektedir. Çin, 2020 demokrasi endeksine göre 2,27 puanla 151. sırada yer almaktadır.

Şekil 2.1: 2020 Küresel Demokrasi Endeksi

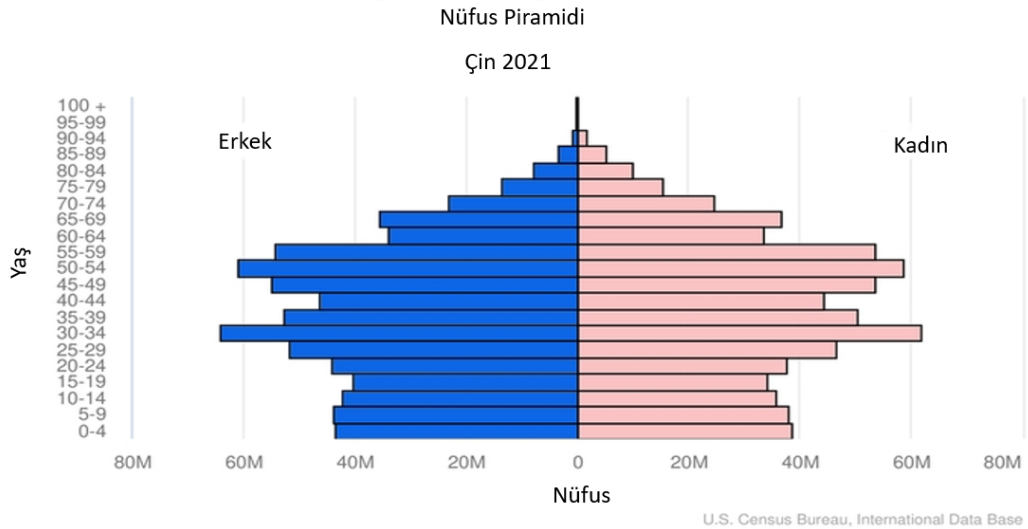
Kaynak: The Economist, 2021, Global Democracy Has a Very Bad Year
<https://www.economist.com/graphic-detail/2021/02/02/global-democracy-has-a-very-bad-year>

2.3.2. Sosyo- Ekonomik Göstergeler

Çin, 1.398 milyar nüfusu ile dünya nüfus sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. Çin'in 2021 yılı tahmini nüfus artış oranının %0,26 olması beklenmektedir. Ülkedeki yıllık doğum oranının %1,13 ölüm oranının %0,82 olacağı tahmin edilmektedir. 1979'da başlatılan ve 2016'da son verilen tek çocuk politikası sonucu Çin'deki nüfus artışı yavaşlamıştır. Bu durum nüfusun yaşlanmasına yol açmış ve işgücünün de düşmesine sebep olmuştur (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020:5).

Çin'de 2021 yılı itibariyle nüfusun yaşa göre dağılımı incelendiğinde 0-14 yaş (çocuk) nüfusun %17,29'u, 15-24 yaş (erken çalışma yaşı) %11,48'i, 25-54 yaş (asal çalışma yaşı) %46,81'i, 55-64 yaş (olgun çalışma yaşı) %12,08 ve 65 yaş ve üzeri (yaşlı) kesim ise nüfusun %12,34'ünü oluşturmaktadır (CIA The World Factbook, 2021a). Aşağıdaki şekilde Çin'in 2021 nüfus piramidi sunulmaktadır.

Şekil 2.2: Çin 2021 Nüfus Piramidi (Milyon)

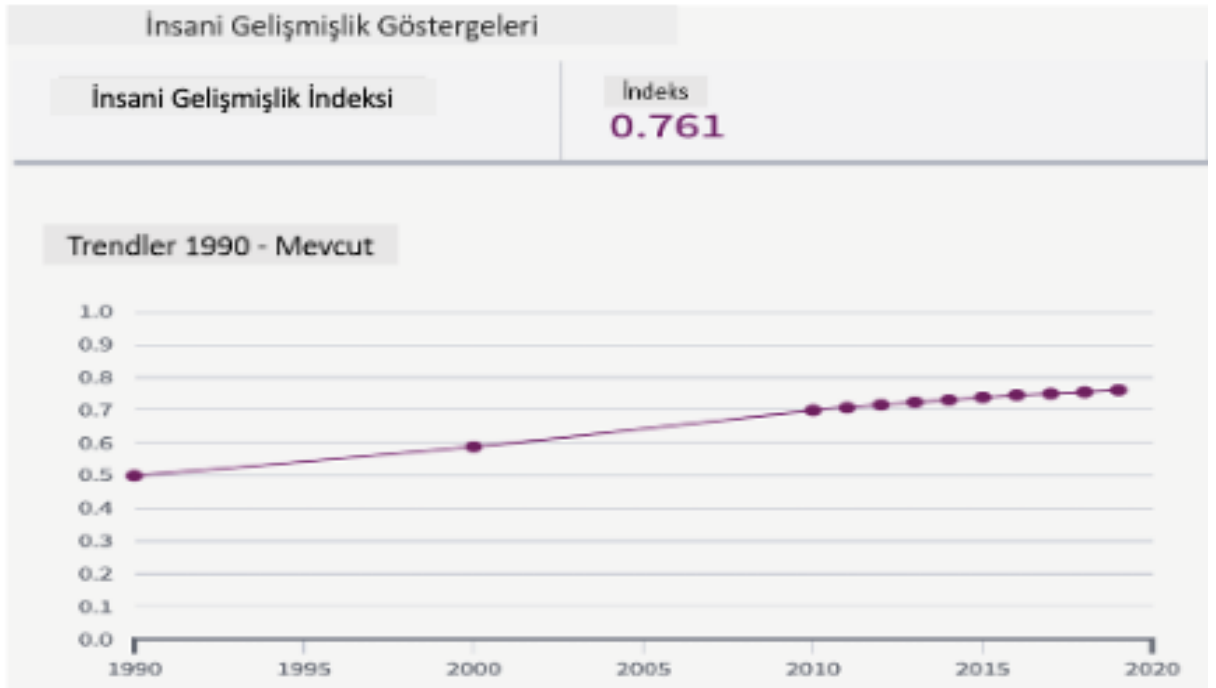

Kaynak: CIA The World Factbook, 2021b, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/images/e7591ec2-6f06-560d-9d19-9c97c5bf7dad>

Küresel yapı içerisinde Çin'in konumunu belirleyen bir diğer önemli sosyo-ekonomik gösterge ise insani gelişmişlik düzeyidir. İnsani gelişmişlik göstergesi, ülkelerin sahip olduğu yaşam uzunluğu değerleri, okur yazarlık oranları, eğitim ve yaşam düzeyleri doğrultusunda hesaplanan veridir. Kısacası insani gelişmişlik, bireyin ülkesinde ne kadar rahat ve düzgün bir ortamda hayatını idame ettirdiğinin ölçütüdür. Bu bağlamda Çin ele alındığında insani gelişmişlik göstergesinin 1990 yılından sonra

sürekli bir artış içinde olduğu görülmektedir. Yine de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndan alınan verilere göre 2020 Çin İnsani Gelişmişlik İndeksi 0.76 ile dünya sıralamasında 85. sırada yer almaktadır (United Nations Development Programme: <http://hdr.undp.org>). Çin, sistem içerisinde küresel bir güç olmasına rağmen insani gelişmiş endeksi konusunda yeterli gelişmeyi gösterememiştir.

Şekil 2.3: İnsani Gelişme Göstergeleri (1990- 2020)

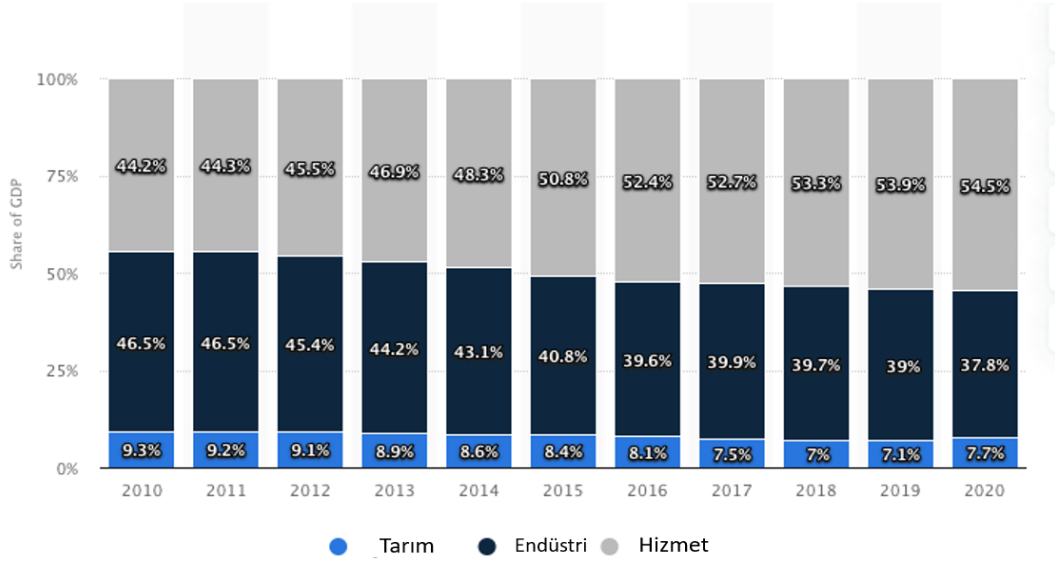

Kaynak: United Nations Development Programme, 2021, <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/CHN>

1970'lerin sonlarında Çin'in kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçişi ve ardından kademeli olarak gerçekleştirilen reformlar, 1978'den günümüze gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) on kat büyümesini sağlamıştır. Geçmiş yıllar incelendiğinde Çin'in ekonomik büyümesindeki en önemli artış 2013-2017 yılları arasında gerçekleşmiş olup ortalama %7'nin üzerinde bir seyir izlemiştir. Böylece dünyadaki en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre Çin'in 2020 GSYİH'si 14,28 trilyon Amerikan Doları olup ABD'den sonra dünyadaki 2. büyük ekonomidir (World Bank: <https://data.worldbank.org/>). Çin, dünyadaki en büyük ikinci ekonomi olmasına rağmen GSYH'nin nüfusa bölümüyle elde edilen kişi başına düşen gayri safi milli hasılaya (GSMH) bakıldığında dünya sıralamasında 106. sırada

yer aldığı görülmektedir (World Bank: <https://data.worldbank.org/>). Böylece Çin, bu konuda gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Çin’de GSYİH’nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde en büyük payı %54,5 ile hizmet sektörü oluşturmaktadır. Ardından %37,8 ile sanayi ve %7,7 ile ise tarım gelmektedir. Bu dağılım aşağıdaki şekilde ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Şekil 2.4: 2010'dan 2020' ye kadar Çin'deki ekonomik sektörler arasında gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) dağılımı

Kaynak: Statista, 2021, <https://www.statista.com/statistics/270325/distribution-of-gross-domestic-product-gdp-across-economic-sectors-in-china/#:~:text=In%202020%2C%20the%20agricultural%20sector,from%20the%20service%20sector%2C%20respectively.>

Çin, çelik üretimi konusunda dünya çelik üretiminin %50’sini bünyesinde barındırarak birinci sırada yer almaktadır. Otomobil üretimi konusunda da birinci sıraya yerleşen Çin, yabancı yatırımları ülkesine çekme konusunda da oldukça başarılıdır. Çin’in ucuz iş gücüne sahip olması yatırımcıların Çin’e yönelik ilgisini arttırmaktadır. Çin, dünyada en çok yatırımcı alan 2. ülkedir. Yatırımcılar konusunda dikkat çeken nokta Çin’in milli muamele ilkesini benimseyerek yabancı yatırımcılara ayrıcalıklı davranmaması konusudur. Milli Muamele ilkesini benimseyen Çin, bu ilke doğrultusunda yerli ve yabancı yatırımcılara eşit davranmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020:11)

Çin, ihracatındaki %13,3'lük pay ile 2020 yılı itibariyle dünya sıralamasında 1. sırada yer alırken, ithalat konusunda da %10,9'luk pay ile 2. sırada yer almaktadır (T.C. Ticaret, 2020 Bakanlığı: 8). Çin, en çok dış ticaret fazlası veren ülke konumundadır. Çin'in ihracat ortakları incelendiğinde ABD %17'lik pay ile birinci sırada yer alırken onu %10 ile Hong Kong ve %6 ile Japonya takip etmektedir. Çin ihracatını, elektrikli makine ve cihazlar, bilgisayarlar, telefonlar, plastikler, plastik maddeler, mobilyalar ve kara taşıtları oluşturmaktadır. CIA'in verilerine göre, ithalat ortakları ise %9 ile Güney Kore, %8 ile Japonya, %7 ile Avusturalya, %7 ile Almanya ve %7 ile ABD'den oluşmaktadır. En çok ithal edilen ürünler ise ham petrol, entegre devreler, demir, doğal gaz, araba ve altın gibi ürünlerdir (CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>).

2.3.3. Askeri Göstergeler

Son dönemlerde Çin, ekonomik büyümesine ek olarak askeri alanda da sistem içerisinde söz sahibi olma hedefine sahiptir. Çin, bu hedef doğrultusunda özellikle Xi Jinping döneminde orduya yönelik iyileştirme girişimlerinde bulunmuştur. Her ne kadar Deng Dönemi ile başlayan modernizasyon çalışmalarında Halk Kurtuluş Ordusu'na (PLA) yönelik stratejiler ilk öncelik olmasa da 2000'lere gelindiğinde PLA'nın modernleşmesi ve gelişmesi için çalışmalar hız kazanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hükümet 2000'den 2016'ya kadar askeri harcamalarını belirli oranda arttırmıştır. İzleyen süreçte Xi'de orduya yönelik uygulanan politikaları benimsemiş, PLA'yı kapasite bakımından geliştirerek ordunun profesyonelleşmesi için reformlar yapmıştır. Yapılan reformlarla birlikte yeni bir ordu karargahı, PLA roket gücü kurulmuş ve bu sayede Çin'in füze kuvveti kapasitesi yükseltilmiş olup stratejik alan ve siber yetenekler de birleştirilmiştir (İslam, 2019:103). Uygulanan reformlar sonucu günümüzde PLA, konvansiyonel kuvvet uygulayabilir hale getirilerek sistem içerisinde rakip güç olarak kabul görmüştür.

The World Factbook verilerine göre Çin, 2019 GSYİH'nin %1,9'unu askeri harcamalar oluşturmaktaydı (CIA The World Factbook, 2021c). Çin, 2020 yılı itibariyle askeri harcamalar bakımından 178 milyar dolar ile dünya sıralamasında ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Askeri insan gücü bakımından incelendiğinde ise Çin dünya sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. 2021

verilerine göre 3260 askeri uçak gücü ile ABD ve Rusya'dan sonra dünya sıralamasında üçüncü sırada yer almaktadır (Global Firepower, 2021). Çin'in bu alandaki en önemli başarısı insansız hava araçları (İHA) üretimine yöneliktir (İslam, 2019:107). Global Firepower verilerine göre Çin Deniz Kuvvetleri, 777 donanma filo gücü ile birinci sırada yer almaktadır. Üst düzey füze geliştiricisi olan Çin, en aktif balistik füze üreticisi ve önde gelen nükleer sistemlerin bazılarının sahibidir (İslam, 2019:106).

Çin, günümüzde uzay araştırmaları konusunda da ABD ve Rusya ile rekabet edebilir seviyeye ulaşmıştır. Çin, uzay araştırmalarına yönelik ABD'den sonra en büyük bütçeyi ayırmaktadır (Aran, 2021:10). Çin, ilk defa 2003'te insanlı uzay aracını göndermiş olup ilerleyen süreçte çalışmalarına devam ederek 2020'de ayın karanlık kısmına insansız uzay aracını göndermeyi de başarmıştır. Çin süreç içerisinde yaklaşık 100 tane uzay aracını yörüngesine göndermeyi başarmıştır (İslam, 2019:108).

Çin'in hızla gelişen ordusu, sahip olduğu kara, deniz ve hava kuvvetleri ile dünya sıralamalarında ilk sıralarda yer alarak ABD ile rekabet edebilecek seviyede oluşu Çin'in diğer ülkeler tarafından tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Çin'in bu süreçteki amacı ise ekonomide elde ettiği başarıyı askeri alanda da elde ederek gücünü pekiştirmektir. Fakat küresel yapı içerisinde elde ettiği askeri gücün sadece savunma amaçlı olduğunu bildirirse ve dış politikada sert güç yerine sık sık yumuşak güç vurgusu yapsa da diğer ülkelerin kuşku ile yaklaşmasını önleyememektedir.

2.3.4. Küresel Yönetişim

Deng Xiaoping ile ortaya atılan dışa açılma politikasıyla başlayan reformlar ve ardından Jiang Zemin'in göreve gelmesiyle ekonomide pazar ekonomisine geçiş Çin'i uluslararası alanda görünür kılmaya başlamıştır. ÇHC'nin ekonomi ve siyasette etkin bir aktör olması, uluslararası ilişkilerde ve küresel ekonomi yönetişimi için önemli bir kırılma noktasıdır (Akgünay ve Akgünay, 2019:213). Uluslararası sistem içerisinde Soğuk Savaş'ın bitişi veya 2008'de yaşanan Küresel Finans Krizi gibi olaylar reformları destekleyici nitelikte olup Çin'in kapalı bir tarım toplumundan uzaklaşarak sistemde merkezi bir rol bürünmesine yol açmıştır. Dışa açılma veya dünyaya açılma politikalarının benimsenmesiyle birlikte Çin, şirketlerini sınır ötesi veya denizaşırı yatırımlar yapmaya teşvik etmiştir. Çin'in söz konusu politikalarıyla eş zamanlı olarak

2000’lerde artan küreselleşme faaliyetleri de diğer ülkelerle olan ilişkileri geliştirmiştir.

Ekonominin Çin politikalarında temel belirleyici olması Çin’in diğer ülkelerle ekonomik karşılıklı bağımlılık stratejisi ile hareket etmesini sağlamıştır. 1999 yılında yürürlüğe giren “küresele git” stratejisi ile Çin hükümeti ülkeyi yabancı yatırımcılara açmanın yanında Çin menşeli firmaların da dışarıya açılmasına yönelik teşvik politikaları geliştirmiştir (Akgünay ve Akgünay,2019:222). 21. yy’e gelindiğinde küreselleşme, ülkeler arasındaki sınırları yok ederek ülkeler arası iletişimi ve bağımlılığı arttırmıştır. Çin’de bu doğrultuda küresel sisteme entegre olmak istemiş ve yeni stratejiler benimsemiştir. Söz konusu dönemde, ekonomide liberal düzenin hakim olması ve çok kutuplu sistemin yeni ticaret alanlarını belirlediğinden bahsetmek mümkündür (Aran, 2021:3). Böyle bir ortamda Çin, artan ekonomik, teknolojik ve askeri gücüyle sistemde söz sahibi bir konumda olduğunun farkına varmıştır.

Gücünün farkına varan Xi, öncelikli olarak komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmeye başlamış ve komşu ülkelere kalkınmaları konusunda altyapı desteği, maddi destek gibi çeşitli alanlarda destek olarak kendi çıkarları doğrultusunda ilişkileri yönlendirmeye çalışmıştır. Xi döneminde ortaya atılan KYG ile Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bağlantıyı kurarak ticari faaliyetleri arttırmayı hedeflemektedir. KYG projesi yanında komşu ülkelere yönelik altyapı yatırım projeleri de geliştirilmiştir. Bu süreçte hükümet, Çin’in ekonomik yapısını değiştirmeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda “Made in China 2025” projesi ortaya atılmıştır ve projeye göre marka üretimi konusunda çalışmalar yapılarak Çin’i uluslararası sistemdeki “ucuz işgücü merkezi” etiketinden kurtarmak ve Çin’in inovasyon merkezi haline getirmek hedefi söz konusudur (Akgünay ve Akgünay, 2019: 222).

İzleyen süreçte, Avrupa Birliği (AB), ABD ve ÇHC etrafında şekillenmeye başlayan üçlü birlikteliklerin, bölgesel ticaret antlaşmaları gibi çoklu yaklaşımların da artış gösterdiği görülmektedir (Aran, 2021:3). Çin’in gerek komşu ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler gerekse sınır ötesi ülkelerle kurduğu iş birlikleri Çin’i birçok örgüt çatısı altında diğer ülkelerle buluşturmuştur. Bu çerçevede Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve G20 gibi küresel ekonomi yönetişimin önde gelen aktörlerine dahil olarak söz sahibi olmuştur (Akgünay ve Akgünay, 2019:222).

Günümüzde ise Çin'in üye olduğu başlıca uluslararası kuruluşlar; BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika), Şanghai İş birliği Örgütü (ŞİÖ), APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği Forumu), ADB (Asya Kalkınma Bankası), ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) şeklindedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020: 3).

2.3.5. Yumuşak Güç

Uluslararası İlişkiler disiplininde en temel kavramlar arasında yer alan güç kavramı çok boyutlu bir kavramdır. Güç, bazı aktörler için amaç iken, bazı aktörler için de hedefleri gerçekleştirmede kullanılabilecek araç halindedir. Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde milli güç belirleyicisi olarak görülen askeri güce yönelim azalmaya başlamıştır. Askeri ve ekonomik güce ek olarak farklı alanlar da ülkelerin güç kapasitelerine dahil edilmiştir. Böylece ulusal gücün sadece görünür askeri kapasite ile belirlenemeyeceği, yenilik eğilimli sosyal kurumlar, bilgi temelinin kalitesi gibi unsurlarında milli güç ölçüm hesaplarına katılması gerektiği savunulmaya başlamıştır (Kırkpınar, 2011:66). Uluslararası İlişkiler disiplininde genel olarak askeri, ekonomik kapasite bağlamında sert güç açıklamaları yapılırsa da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yumuşak güç kavramı ve açıklamaları literatürde yer almaya başlamıştır (Bilener, 2019:241).

Joseph Nye ilk kez 1990 yılında yumuşak güç kavramını gücün ikinci yüzü şeklinde ele alarak yumuşak gücü “başkalarının istediğini istemesini isteme kabiliyetine dikkat çekmek için kullanmıştır (Baldwin, 2016: 19). Yani zorlama ve baskı olmaksızın cazibe yoluyla karşı tarafa istediğini yaptırabilme yeteneği şeklinde tanımlanmaktadır. Sert güçteki zorlamanın aksine yumuşak güçte iş birliği karşı tarafı özendirme söz konusudur. Yani yumuşak gücü elinde bulunduran ülkeler cazibe merkezleri halindedirler ve sahip oldukları güç sayesinde diğer aktörler güce sahip olan ülkeye benzemeye ve onu taklit ederek kendilerini değiştirmeye çalışmaktadırlar. Yumuşak güç sert güce kıyasla sonuçlarını daha geç ve daha yavaş gösteren güç çeşididir (Esen, 2020:161).

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümler yumuşak güç kaynaklarını da önemli hale getirmiş böylece ülkelerin sahip olduğu fikirleri değerleri, politikaları yumuşak güç kaynakları arasında değerlendirilmiştir (Maimaiti,

2016:11). Bu bağlamda kültürel açıdan ele alındığında dil, sinema, edebiyat, coğrafya gibi alanların yumuşak güç kaynakları arasında ele alındığından bahsetmek mümkündür. Yumuşak güç kavramı Çin’de 1990’ların başından itibaren kullanılmaya başlamıştır (Demirtepe ve Özertem, 2013:101).

Çin’in yumuşak güç unsurlarını kullanmasında Deng sonrasında başa gelen Jiang Zemin’in uyguladığı politikalar ve ardından Çin’in yükselişi ve bölgesel gücünü ilan etmesi etkili olmuştur. Hu döneminde ise “Uyumlu Dünya” ve “Barışçıl Yükseliş” kavramları kullanılarak sert güç imajının oluşması engellenmek istenmiş politika yapım süreçlerinde etkili olmuştur (Demirtepe ve Özertem, 2013: 101). Bu bağlamda Çin’in yumuşak güç uygulamaları incelendiğinde Konfüçyüs Felsefesi uygulamaları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Konfüçyüs Felsefesinde savaştan kaçınmak tavsiye edilirken barışın önemine de vurgu yapılarak Jiang Zemin’in “ülkenin erdemle yönetilmesi” anlayışı Konfüçyüs’ün ahlak ve erdem anlayışıyla ilişkilendirilmiştir (Yıldız, 2021:3). Bu nedenle Çin’in dış politika stratejileri incelendiğinde askeri çatışmadan ziyade diplomatik yöntemleri benimsediği, diplomasi yoluyla mücadele kazanma anlayışının Çin stratejik kültürüne ait olduğu vurgulanmaktadır (Demirtepe ve Özertem, 2013: 101).

Çin’in barışçıl yükselişi için yumuşak güç uygulamaları vazgeçilmez unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Çin, dilini ve kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla Konfüçyüs Enstitüleri açmıştır. 2012 verileri incelendiğinde dünya üzerinde 358 Konfüçyüs Enstitüsü ve 500 Konfüçyüs sınıfı açılmıştır (Demirtepe ve Özertem, 2013: 103). Bununla birlikte kültürel akademik değişim programları için bütçeler oluşturularak yabancı diplomat ve basın mensuplarına yönelik de çeşitli eğitim programlarına da önem verilmiştir. Üniversitelerin küresel bazda rekabetçi nitelik kazanması ve ayrılan fonlarla verilen burslar Çin’deki yabancı öğrenci sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir.

Çin kültürünün yayılması ve pozitif Çin algısını oluşturmak amacıyla medya olanakları da değerlendirilmiş böylece CCTV, Xinhua gibi resmi medya kuruluşları küresel platformlara taşınmıştır (Maimaiti, 2016:43). Ayrıca Çin filmleri ve Çin pop müziğinin de kültürel ihracat ürünü olarak yaygınlaştırılması konusunda çeşitli medya kuruluşlarıyla iş birliği anlaşmaları üzerinden girişimler mevcuttur (Yıldız, 2021:4). Ek olarak Çin’de artan refah seviyesiyle yurtdışına giden Çinli turist sayısında da artış

yaşanmış ve söz konusu hareketlilik de yumuşak güç politikalarını etkilemiştir (Esen, 2020:165). Kültürel enstrümanlar bağlamında diğer ülkelerce merak edilen ülke konumuna gelen Çin güçlenen ekonomisi ve uyguladığı politikalarla da cazibe merkezi haline gelmiştir. Ekonomik olarak büyüyen Çin, tehdit algısını yıkmak amacıyla yumuşak güç kullanımına daha çok ihtiyaç duymaya başlamıştır. 2008 yılında düzenlenen olimpiyatlara ev sahipliğinin öncesinde olimpiyatlar için yapılan yatırımlar sonucunda uzun süre akıllarda kalacak bir imaj oluşturmalarını sağlamıştır. Bununla birlikte 2009’da düzenlenen Şanghay Expo ve 2014’teki Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği toplantısı ülkenin yumuşak gücüne katkıda bulunan diğer gelişmelerdir (Esen, 2020: 167). Ayrıca yumuşak güç kapsamında diğer ülkelere yönelik yatırımlar da arttırılmıştır. 2013’te Xi Jinping döneminde ortaya atılan Kuşak Yol Projesi ve ardından yapılan altyapı yatırımları ekonomik gücün kullanılarak Çin’in cazibe merkezi haline gelmesinin göstergeleri arasındadır (Yıldız, 2021:5). 2016’da kurulan Asya Kalkınma Bankası gibi iktisadi kuruluşlar da Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlara alternatif oluşturmuştur. Çin’in sahip olduğu ekonomik gücü Latin Amerika, Afrika, Güney Asya ve eski Sovyet ülkeleri için cazip bir model haline gelmiştir (Esen, 2020:167).

Çin, dış politika uygulamalarında da yükselen güç olarak uluslararası değerlere ve mevcut statükoya zarar vermeden dış politika yürüteceğini temin etmiştir. Özellikle dış politikada barışçıl yükseliş söylemiyle küresel ve bölgesel sorunlara yönelik ılımlı söylemlerle yapıcı politikalar geliştirilmesiyle uyumlu dünya hedefine destek olması da dış politikada yumuşak güç uygulamalarının göstergesidir (Gill ve Huang, 2006:21). Bu doğrultuda uluslararası alanda BRICS, ŞİÖ, APEC ASEAN, DTÖ gibi örgütlere üye olarak iş birliği ve barışçıl yükseliş algısı oluşturulmak istenmiştir. Ayrıca Çin’in çatışma bölgelerine yapmış olduğu askeri ve finansal yardımlarla sorumlu, barış ve istikrarı destekleyen bir ülke profilini de ortaya koymuştur. Çin, yumuşak güç politikalarını Çin tehdidi söylemlerine karşı kullanmış ve Çin’in diğer ülkelerdeki imajını iyileştirmeyi hedeflemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ABD VE AB İLE İLİŞKİLERİ: ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARI EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. ÇİN – ABD İLİŞKİLERİ

1949 yılında Mao'nun liderliğinde kurulan ÇHC, 1978'de Deng'in iktidara gelmesiyle ekonomik ve siyasi olarak değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Mao'nun içe dönük ve korumacı politikaları bırakılarak dışa açılım stratejisi benimsenmiş ve günümüz Çin dış politikasının temelleri atılmıştır. Deng ile başlatılan dışa açılım stratejisi ve beraberinde hayata geçirilen reformlar sayesinde Çin ekonomik kalkınma konusunda büyük bir başarı elde ederek uluslararası sistem ile bütünleşmeyi sağlamıştır. Deng'in dışa açılım politikalarıyla başlayan süreç Çin'in günümüzde sistem içerisinde yükselen güç olarak nitelendirilerek ABD'den sonra en önemli ekonomik güç seviyesine gelmesine kaynaklık etmiştir.

Süreç içerisinde Çin'in uygulamış olduğu dış politika stratejilerine ve uluslararası sistemdeki konumuna bağlı olarak ABD'nin Çin'e yönelik politikaları da değişim göstermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sistemi, ABD ve SSCB'den oluşan bir güç dengesi şekillendirmiştir. Soğuk Savaş döneminin SSCB'nin yıkılmasıyla sona ermesi ABD politikalarının da farklılaşmasına neden olmuştur. İki kutuplu sistemin sona ermesi ABD'nin tek süper güç olduğu bir dünya düzenini beraberinde getirmiştir (Türker, 2019:14).

Fakat özellikle 1980'lerde başlayan sistemselsel değişim ve dönüşüm süreci, devletler arasındaki ilişkilerde derinleşme süreçleri ve ekonomik bağlamda da ülkeler tarafından serbest pazar ekonomisinin hızla benimsenmesi dünyanın küçülmesi ve büyük bir dönüşümün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Köksoy, 2019:11). Bu bağlam içerisinde SSCB'nin yıkılmasıyla küresel sistemin ortaya çıkışından

bahsedilirken sistemin tek kutuplu yapıdan çok kutuplu bir yapıya dönüşmeye başladığı görülmüştür. Sahip olduğu nüfus, coğrafi özellikler, doğal kaynaklar ve yükselen ekonomisi sayesinde ÇHC, uluslararası sistem içerisinde ABD ile yarışabilecek bir aktör haline gelmiştir.

1979 yılında ABD'nin ÇHC'yi resmen tanınması ile gelişmeye başlayan ilişkiler 2000'lere geldiğinde ivme ve küresel bir boyut kazanarak inişli çıkışlı bir süreç yaşamış, her iki aktör arasında çeşitli görüş farklılıkları olsa da iki aktörün etkileşimi küresel barış ve refahı bulmaya çalıştığı dönemde etken hale gelmiştir (Kissinger, 2020:14). Yaşanan olaylar sonucunda günümüze kadar iki aktörün kesintisiz olarak devam eden ilişkilerinden bahsetmek mümkündür (Köksoy, 2019:84). İlişkiler tarihsel olarak incelendiğinde dikkat çeken en önemli nokta iki aktörün de birbirini zaman zaman “stratejik rakip” olarak değerlendirirken zaman zaman da “stratejik ortak” olarak değerlendirmesidir. Bu nedenle ABD ve ÇHC'nin tarihsel bağlamda karşılıklı ilişkileri sistemin incelenmesi ve yorumlanması açısından da önemlidir.

3.1.1. Çin-ABD İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Günümüzün en gelişmiş gücü olan ABD ile yükselen gücü olan Çin arasındaki ilişki 1784-1785 yılları arasında gerçekleştirilen ticari faaliyet ile başlamıştır. 1800'ler ve 1900'ler Çin için savaşlar ve yıkımlar olduğu, güçsüzlüğünün ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu süreçte İngiltere ve Fransa gibi ABD de Çin'in güçsüzlüğünden yararlanmak istemiş ve imtiyazlar elde etme amacıyla iki aktör arasında çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. İlerleyen dönemlerde Çin'de imparatorluğun yıkılması, Çin Cumhuriyeti'nin kurulması ve ardından I. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın ele geçirdiği toprakları geri alma amacıyla itilaf devletlerinin yanında yer alması gibi çeşitli olaylar yaşanmıştır (The US-China Policy Foundation, 2014:1,4). 1928 yılına gelindiğinde Milliyetçi Parti Çin'i kontrol altına almış ve ABD, resmi olarak Milliyetçi Hükümet'i tanımıştır (Pekcan, 2019:57). ABD, bu hareketi ile Sovyet yayılcılığını önlemek istemiştir. II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939 yılında Çin, iç politikada iç savaşla uğraşırken dışarda da Japonya ile savaşmıştır. Bu süreçte ABD, Çin'e Japonya karşısında destek vermiştir. Çünkü ABD II. Dünya Savaşı süresince Japonya'ya karşı saldırılarını Çin üzerinden gerçekleştirmekteydi ve Japonya ile savaşta Çin topraklarını savaş uçaklarını Çin üzerinden uçurmak amacıyla kullanmaktaydı

(Dedekoca, 2017:144). Bu nedenle savaş döneminde iki aktörün birbirlerine yaklaştığını ve ABD'nin Çin'i müttefik devlet olarak gördüğünü söylemek mümkündür. ABD'nin Japonya ile savaşında realistlerin vurguladığı denizaşırı dengeleme argümanı doğrultusunda Çin ile geçici bir müttefiklik kurmuştur.

ABD'nin II. Dünya Savaşı süresince Çin'i müttefik olarak görüp yardım etmesindeki temel amaç Japonya'ya karşı Çin yenilgisini engelleyerek Çin'in savaştan çekilmesini önlemek böylece Japonya'nın revizyonist tutumu karşısında durabilmektir. Böylece Çin toprakları, Japonya karşısında tampon bölge olarak kullanılmıştır (Aydın, 2020). Bir diğer amaç ise, Çin'in Japonya'nın tarafına geçmesini engellemek ve Çin'i kendi safında tutmaktır. ABD, Japonya'nın revizyonist tutumu karşısında Çin'i kendi bloğunda tutması Neo-realist teorinin güç dengeleme argümanını uyguladığı görülmektedir. ABD, Japonya karşısında Çin gibi daha güçsüz olan tarafa katılarak güçlü olan Japonya'nın saldırganlık seviyesini düşürmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte bir diğer önemli gelişme 1945'te ÇHC ve SSCB arasında imzalanan dostluk ve ittifak antlaşmasıdır. Söz konusu antlaşma Çin ve Sovyetlerin olası Japon saldırısı karşısında iş birliğini güvence altına alan ve iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesini sağlayan antlaşmadır.

II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği dönemde Çin, Japonya'nın işgal ettiği toprakları geri almış olsa da Milliyetçiler ve Komünistler arasındaki iç savaş şiddetlenmiştir (Pekcan, 2019:57). ABD, Çin'de meydana gelen iç savaşa Milliyetçi parti kesimini destekleyerek dahil olmuştur. Fakat savaşı Mao kazanarak ÇHC'yi kurmuştur. Bu durum karşısında Tayvan'a kaçan Milliyetçi Parti Çin Cumhuriyeti'ni kurmuş ve ABD tarafından tanınarak Çin'in resmi hükümeti olarak benimsenmiştir (The US-China Policy Foundation, 2014:5). ABD'nin bu tutumu iki aktör arasındaki ilişkinin gerginleşmesine neden olmuştur. Japonya'nın revizyonist tutumunun ABD çıkarlarına zarar vermesi ABD'yi Çin ile iş birliği kurmaya yönlendirse de Çin'i resmi hükümet olarak tanımaması Neo-realizmde belirtilen iş birliklerinin kırılganlığı konusuna örnek olarak değerlendirilebilir.

3.1.1.1. Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler (1949-1990)

Mao iktidara geldiğinde genel olarak Çin'in iç işleri ile ilgilenerken ekonomiyi canlandırmak için çeşitli politikaları hayata geçirmiştir. İç politikaya yönelik hayata

geçirilen reformların yanı sıra dış politikada da ABD'nin karşı kutupta yer alması ve tehdit olarak görülmesi nedeniyle "tek tarafa yaslanma" politikası benimsenmiştir. Tek tarafa yaslanma politikası doğrultusunda komünist dayanışmaya olan bağlılıkla birlikte Sovyetler ile ilişkiler geliştirilmiştir (Pekcan, 2019:59). Çin'in Sovyetler Birliği ile komünist dayanışmaya olan bağlılığı sonucu iş birliği kurması Neo-klasik Realizm'in kültürel algıların ve benimsenen devlet ideolojilerinin dış politika yapım sürecinde etkisine örnektir.

1950 yılında Kuzey ve Güney Kore arasında patlak veren Kore Savaşı da iki aktör arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olan bir diğer önemli meseledir (Akçadağ, 2015). Kore toprakları üzerinde söz sahibi olan Japonya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra yenilgisiyle ortada kalan Kore toprakları, ABD ve Sovyetlerin üzerinde anlaşmazlık yaşadığı yerlerden biri olmuştur. Tüm bu anlaşmazlıkların sonucunda ABD ve Sovyetler Birliği Japonya karşısında 38. Enlem, sınır kabul ederek Kore'yi aralarında paylaşmışlardır (Kissinger, 2020:154). Güney Kore ile ittifak halinde olan ABD ve BM güçlerinin 38. enlemi geçerek Çin sınırına ilerlemeleri Çin'in tepki göstermesine ve savaşa dahil olmasına neden olmuştur. Kuzey ve Güney Kore arasında çıkan çatışmada ABD, Güney Kore'nin yanında yer alırken ve Sovyetler Birliği ile ittifak antlaşması imzalayan Çin, Kuzey Kore'yi savunmuştur (The US-China Policy Foundation, 2014:6).

Çin'in savaşa dahil olmasının üzerine ABD, Çin'in Tayvan'a yönelik saldırı ihtimalini önlemek amacıyla ordusunu Tayvan Boğazı'na göndermiştir (The US-China Policy Foundation, 2014:7). ABD'nin saldırgan tutumu karşısında Çin, Kuzey Kore'nin çöküşünü ve Amerikan yayılcılığını önlemek amacıyla savaşa dahil olmuştur. Çin, "Amerika'ya Diren Kore'ye Yardım Et" propagandası ile hareket etmiş ve bu süreçte gücünü dünyaya göstermeyi amaçlamıştır (Kissinger, 2020:177,191-192). 1940'ların sonlarında, bir dizi olay, iki ülke arasında uzun vadeli düşmanlık ile sonuçlanmıştır (Zhang, 2020:3). Çin'in bu süreç sonunda SSCB'ye bağlılığı artmıştır (Turan, 2016:85). 1953 yılında savaş sonlandığında ise ABD ve Çin arasında düşmanlık olarak nitelendirilebilecek bir ilişki oluşmuştur.

Savaştan bir yıl sonra Çin'in Tayvan topraklarını bombalaması iki aktörü bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Kore Savaşı sırasında ABD'nin Yedinci Filosu'nu Tayvan'a göndermesi Çin tarafınca ABD'nin saldırganca hareketi olarak

yorumlanmıştır (Kissinger, 2020:199). Morgenthau'nun Klasik Realist argümanında belirttiği üzere iki aktörün Tayvan meselesi üzerinde çıkarları doğrultusunda güç için hareket ettiği ve sert güç kapsamında çatışmacı politikalar benimsediği görülmektedir. ABD, Tayvan Sorunu'nu BMGK'na götürerek Çin'in hareket alanını sınırlamak istemiştir (Turan, 2016:85). ABD, Tayvan ile "Karşılıklı Güvenlik ve Silah Antlaşması" imzalayarak Çin'i nükleer silah kullanma konusunda tehdit etmiştir. Çin, ABD'nin bu hareketi üzerine 1955 Bandung Konferansı'nda Tayvan'a yönelik saldırılara son vereceğini bildirerek çatışmalara son vermiştir (Kissinger, 2020:203). Fakat iki aktörün Tayvan üzerindeki çatışmaları ilerleyen dönemlerde tekrardan şiddetlenmiştir.

Sistemde yaşanan olaylar sonucu Çin, farklı dış politika uygulamalarına yönelerek hem Sovyetler Birliği'nden hem de Batı'dan ayrılarak yalnızlaşma yoluna girmiştir (Pekcan, 2019:65). Bu nedenle Mao "tek tarafa yaslanma" politikasından vazgeçerek dönemin iki süper gücü olan ABD ve SSCB arasında denge politikasını benimsemeye başlamıştır (Korkmaz, 2021:88). SSCB ve Çin arasındaki gerginliğin arttığı dönemde Mao, ABD ile yeni bir krizin eşiğine gelmiş ve II. Tayvan Boğazı Krizi patlak vermiştir. Çin, ABD'nin savunmasını üstlendiği açık deniz adalarını bombalarken Amerikan süper gücü ile uğraşmanın yanında Sovyetler Birliği'ne meydan okumak istemiştir. Sonuç olarak 1959'a gelindiğinde Moskova ve Pekin ilişkilerinde kopma olmuş nükleer iş birliği askıya alınmış, Çin'e yönelik tüm yardım projeleri Sovyetler Birliği tarafından iptal edilmiştir (Kissinger, 2020:219-221,229).

Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulduğu dönemde John F. Kennedy bozulan Çin-Sovyet ilişkilerinde faydalanmak istemiş ve Sovyetler Birliği karşısında Çin'i destekleyerek Sovyet tehdidine karşı iş birliği geliştirmesi ABD'nin çıkarları doğrultusunda rasyonel politikalar izlediğinin göstergesidir. Bu nedenle Kennedy politikaları incelendiğinde Çin'e yönelik ilişkide yumuşamaya gidilme olasılığının gündemde olduğu ve suikasta uğramasaydı Pekin ile ilişkileri olumlu yönde geliştireceği yönünde argümanlar yer almaktadır (Dedekoca, 2017:147).

Kennedy döneminde ortaya atılan Pekin ile iyi ilişkiler geliştirme düşüncesi bir sonraki Başkan Lydon B. Johnson ile de devam ettirilmiştir. Johnson, Çin ve komünizme yönelik diğer başkanlardan farklı olarak negatif yönde bir ön yargı taşımamaktadır. 1966 yılındaki Varşova elçilik görüşmelerinde Amerikan temsilcisi,

Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda istekleri olduğunu belirterek Çin'e yönelik olumlu yönde ilk adım atılmıştır (Kissinger, 2020:252). Fakat ABD tarafından uzatılan zeytin dalı karşılık bulamamıştır. Çünkü söz konusu dönemde Mao, Büyük İleri Atılım ile son derece kötü koşullarda olan Çin'i kalkındırmak için Kültür Devrimi'ni başlatmıştır. Çin'in Kültür Devrimi ile uğraştığı bu dönemde Johnson'ın da Vietnam Savaşı ile meşgul olması iki ülkenin bir araya gelişini engellemiştir (Dedekoca, 2017:147).

1969'da Richard Nixon'un başkanlığa gelmesi ile iki ülke yakınlaşma adımları atmaya karar vermiştir. İki aktör arasındaki yakınlaşma Pekin ve Washington arasındaki ilişkiyi değiştirmenin yanında Çin'in ekonomik reformu için de avantaj sağlamış ve dünya siyasetinin dönüşmesinde rol oynamıştır (Cox, 2012:266). İkili ilişkinin yumuşamasının ilk belirtileri 1968'de ABD'nin Vietnam'dan çekileceği yönündeki söylemleri ile ortaya atılmıştır. Ardından 1969'da ilan edilen Nixon Doktrini ile Asya'da Amerikan askeri varlığının azaltılacağı duyurulmuş ve Çin'i çevreleme politikasının tekrardan ele alınacağı belirtilmiştir (Pekcan, 2019:67). Bu nedenle literatürde 1949-1969 arası dönem ABD'nin Çin'i çevrelemek amacıyla politikalar geliştirdiği dönem olarak ele alınmıştır (Korkmaz, 2021:81).

1969 yılındaki Çin- Sovyet sınırında meydana gelen çatışmalar sonucu Çin için asıl tehlikenin Kuzey'den geldiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Eliküçük Yıldırım, 2017:17). Söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'nin askeri yığınakları artarken, Sincan sınırındaki çatışmalar sonucu iki ülke arasındaki gerginlikler de ivme kazanmıştır (Kissinger, 2020:271). Bu nedenle Çinli devlet adamları olası Sovyet saldırısına karşılık ABD ile ilişkiyi elçilik seviyesinde sürdürmeye yönelik taleplerini iletmış, 1970'te iki aktör arasındaki büyükelçilik düzeyindeki görüşmelerin tekrardan başlatılmasına yönelik karar verilmiştir (Pekcan, 2019:67). Sovyet baskısının ivme kazanması, ABD ile temasın sürdürülmesinin stratejik gereklilik haline geldiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin ABD ve Çin çıkarlarına zarar verdiği görülmektedir. Bu durum iki aktörün Sovyetler karşısında iş birliği geliştirmesine neden olmuştur (Aydın, 2020).

ABD, Sovyet yayılmacılığını önlemek amacıyla Çin ile çeşitli ticari kısıtlamaları kaldırıp yardımlar yaparak ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Ayrıca ABD, olası bir Sovyet-Çin savaşında Çin'in Sovyetler Birliği karşısında ezilmesinin

Amerikan çıkarlarına zarar vereceği yönündeki düşüncesi doğrultusunda Washington, çıkabilecek olası bir savaş karşısında ABD'nin Çin eğilimli politikalar benimseyeceğini açıkça ifade etmiştir. ABD, ilk kez komünist bir devletin kurtuluşunun ABD çıkarı ile örtüştüğü düşüncesini açıkça ve doğrudan bildirmiştir (Kissinger, 2020:277).

1970'lerde Soğuk Savaş'ın kutupları arası geçirgenliği artmış böylece ABD ve Çin arasındaki diplomatik ilişki de yumuşamaya başlamıştır (Korkmaz, 2021:95). Nixon, Çin'e yönelik oluşturulacak politikalarda geleneksel dış politikadan farklı bir yöntem kullanmıştır. Bu süreçte ABD, askeri güç kullanımını bırakarak diplomasiye yönelmiş ve Çin'i uluslararası sisteme geri döndürerek jeopolitik kaygılar temelinde gerilimin yumuşamasına teşvik etmiştir (Kissinger, 2020:287). Tüm bu düşünceler doğrultusunda ABD ile Çin hükümetleri çeşitli görüşmeler gerçekleştirerek ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Diplomasi sürecinin devam ettiği dönemde literatüre Ping-pong diplomasisi olarak da geçen ping-pong maçlarının önemli bir rolü bulunmaktadır.

28 Mart- 7 Nisan tarihleri arasında Japonya'da düzenlenen masa tenisi şampiyonasına Çin'de katılmıştır. Bu süreçte yaşanan olaylar üzerine Çinli oyuncular Amerikan takımını Çin'e davet etmiştir (Council on Foreign Relations, 2022). Toplamda 20 kişiden oluşan Amerikan ekibinin Çin'e daveti ve ziyareti esnasında ABD ping pong takımının iyi ağırlanması sonucunda ABD kamuoyunda Çin'e bakışının olumlu yönde değişmesi ABD-Çin arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kazandırmıştır. Buna karşılık Nixon da Çin'e karşı uygulanan ticari ambargoları kaldırmış ve Çin vatandaşlarının Amerika ziyaretlerine yönelik vize verebileceğini duyurmuştur.

ÇHC kurulduğundan beri devam eden düşmanlığın bir ping-pong topu sayesinde son bulması ve tarihin gidişatını değiştirmesi ABD-Çin ilişkileri üzerinde çalışan uzmanlar tarafından bu durumun Kelebek Etkisi Kuramı'na (The Butterfly Effect) benzetilmesi ile yorumlanmıştır (Pekcan, 2019:69). Ping-pong diplomasisinin ardından Kissinger'ın önderliğinde ABD heyeti tarafından Çin'e gizli seyahatler yapılmıştır ve bu ziyaretler ile iki devletin birbirine karşı “düşmanca” politikalarının düzeltilmesine, karşılıklı güven ve saygı temelinde ilişkiler kurulmasına yönelik müzakereler planlanmıştır. Bu süreçte Çin yapıcı söylemlerde bulunmuş, Mao, Çin'in ABD için tehdit olmayacağı ve Çin ordusunun Çin topraklarından çıkmayacağı

yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Kissinger, 2020:304). Klasik Realistlerin vurguladığı güvenlik ikilemi durumu ABD ve Çin'in birbirlerini tanıması ve tehdit algılarının değişmesi üzerine son bulmuştur. Böylece, Çin Hükümeti'nin söylemleri sonucunda ABD, BM'de Çin'in resmi hükümeti olarak Milliyetçi Hükümeti tanımaya son vermiş ve ÇHC'yi resmi hükümet olarak kabul etmiştir (Pekcan, 2019:69).

İki aktör arasında 1969'ların sonunda başlayan ve 70'lerde ivme kazanan müzakerelerde karmaşık olan tek sorun Tayvan sorunu olmuştur. Bu süreçte ABD tarafından, tek bir Çin olduğunu ve Tayvan'ın da Çin'in bir parçası olduğuna dair söylemlerde bulunulmuş aynı zamanda Tayvan sorununu da Çin'in kendi içerisinde barışçıl politikalar uygulayarak çözmesi gerektiği bu nedenle Tayvan'da bulunan ABD askeri birliklerinin de geri çekileceği belirtilmiştir (Kissinger, 2020:338). Böylece Washington hem Pekin hem de Taipei ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve birbirlerine karşı düşmanlıklarını kontrol altına almaya, Tayvan Boğazı bölgesinde barış ve istikrarı korumaya çalışarak aralarında dengeleyici rol oynamaya başlamıştır (Clark, 2011:2).

1976'da Mao'nun ölümü ile Çin'de reform ve dışa açılım politikalarını benimseyecek olan Deng'in iktidara gelişi ve ABD'de ise Jimmy Carter'in başkan seçilmesi iki aktör arasındaki ilişkilerin boyutunu değiştirmiştir. Carter hükümeti, SSCB'nin bölgedeki etkisini azaltabilmek için savunmacı realistlerin vurguladığı güç dengeleme argümanı doğrultusunda dengeleyici güç olarak Çin'i görmüş bu nedenle Çin'e yönelik yardımların yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur (Turan, 2016:88). Sovyetler Birliği, söz konusu dönemde hem Asya hem de Avrupa için tehdit unsuruyken Çin de kendi ekonomisini geliştirerek büyümesini hızlandırmak istemiştir.

ABD'nin BM'de Çin'i resmi hükümet olarak kabul etmesi ve 1972'de Şanghai Bildirisi'ni imzalamış olmasına rağmen iki aktör arasındaki diplomatik ilişkilerin resmen başlaması 1979 yılında mümkün olmuştur. ABD, Çin'in ABD tarafından tasarlanan ve egemen olunan uluslararası sisteme girmesinin yalnızca küresel güç dengesini ve dünyanın istikrarını kolaylaştırmayacağına, aynı zamanda Çin'deki değişiklikleri teşvik edeceğine inanarak Çin'e yönelik bir angajman stratejisi uygulamıştır (Zhang, 2020:3). 1979'a kadar iki aktörü bir arada tutarak stratejik ortaklığı mümkün kılan neden Sovyet tehdidi olmuştur. Bu nedenle 1970'ler boyunca

iki aktör genellikle Klasik Realizm’de de vurgulanan çıkarları doğrultusunda askeri ve politik konular üzerinden ilişkilerini devam ettirmiştir.

1979 yılında iki aktörün imza attığı bildiri ile başlayan resmi ilişki sonrası ABD, Tayvan ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkiyi keseceğini belirtmiştir (Pekcan, 2019:71-72). Zira ABD Tayvan ile “Tayvan ile ilişkiler Yasası”nı imzalamış ve Tayvan’a silah satışına devam etmiştir (Turan, 2016:88). Bu ikili politika ABD’nin bir taraftan Tayvan’ı kontrol ederek bölge ülkelerini kontrol altına alabilme diğer taraftan ise Çin’i çevreleyerek Çin’in Güney Çin Adaları üzerindeki egemenliğini sarsma amacı ile ilişkilendirilmiştir (Köksoy, 2019:86).

1981 yılında başkanlık görevini üstlenen Ronald Reagan, Tayvan Sorunu hakkında Carter’ın Tayvan ile diplomatik ilişkileri keseceği yönündeki söylemlerini eleştirmiştir (Kissinger, 2020:463). Diğer yandan Reagan, Tayvan lehine söylemlerde bulunmuş olmasına rağmen Sovyet hegemonyasını önleyebilmek amacıyla Çin-ABD ilişkilerine yönelik zarar verici davranışlarda bulunmaktan kaçınmıştır (Dedekoca,2017:148). 80’ler boyunca asıl mesele, iki aktörün Sovyetler Birliği ile olan birbirinden bağımsız ilişkileri olmuştur. Bahsedilen dönemde SSCB birçok bölgede direnişle karşı karşıya kalmıştır. ABD bu durumu SSCB’ye karşı saldırgan politikalar üretebilecek bir avantaj olarak değerlendirirken Çin, küresel dengenin yeniden düzenlenmesi için fırsat olarak görmüştür. Söz konusu dönemde ABD’nin, Sovyetler Birliği ile mücadele etme konusunda Çin’e ihtiyaç duyduğunu sıklıkla dile getirmesi Çin’e pazarlık yapabilme olanağını sağlamıştır asimetrik bir karşılıklı bağımlılık durumundan rahatsız olan ABD ise, Çin ile ilişkilerin “karşılıklı bağımlılık ilkesi” doğrultusunda hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kissinger, 2020:473-475,479).

1989’un başlarında uluslararası sistemde, Çin istikrarlı büyümeye devam etmiş, ABD ile olan ilişkileri ise iş birliği düzeyinde ilerlemiştir (Kissinger, 2020:495). Diğer yandan, Moskova, Çin-Sovyet ilişkilerinin düzelmesi için çeşitli adımlar atmıştır. Böylece düşmanlık seviyesine kadar gelen iki komünist ülke ilişkilerinde düzelmeler yaşanmıştır. 1990’larda ÇHC sistemde güvenliğine yönelik herhangi bir tehdit algılamasına sahip olmadığı için stratejik ortaklıklar kurulması yönünde adımlar atmıştır (Eliküçük Yıldırım, 2017:19).

Çin için dış politikada önemli ve olumlu gelişmelere rağmen iç politikada ayaklanmalar ve protestolar yaşanmıştır. 15 Nisan 1989'da başlayan ve 4 Haziran Vakası olarak da adlandırılan Tiananmen Meydanı'ndaki gösteriler karşısında Deng'in sert politikaları sonucu binlerce insanın öldürülmesi Çin'in uluslararası sistem içerisinde itibar kaybetmesine neden olmuştur (Pekcan, 2019:76). 1989 Tiananmen olayından sonra Çin-Amerikan ilişkileri en düşük seviyeye ulaşmıştır. 1990'larda ise Çin-Amerika ilişkilerindeki gerilim büyük ölçüde Çin'in insan hakları konusundaki geçmiş deneyimleri ve ABD'nin Çin'e yönelik ticaret uygulamaları ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır (Li, 2017:69).

Bu gelişmeler, Amerikan iç politikasında da Çin'e yönelik düşüncelerde ayrışmaları beraberinde getirmiştir. Gelenekçi muhafazakar taraf komünist bir ülkeye hiçbir zaman güvenilmemesi gerektiğini, Çin'in güvenilir bir ortak olamayacağını savunurken liberal kesim ise Kant'ın daimi barış düşüncesi doğrultusunda Çin'e demokrasinin benimsetilmesi gerektiğini ve bunu da ABD'nin yapabileceğini belirterek ABD'ye farklı bir görev yüklemişlerdir (Kissinger, 2020:499-500). Fakat sonuç olarak ABD de insan hakları konusunda Pekin'e yönelik ambargolar uygulamış böylece ilişkilerde kopmaların meydana gelmiştir. Böylece iki aktör arasındaki ilişki ilk yıllarındaki şekline dönmüş ve 1998'e kadar tam anlamıyla bir ilerleme sağlanamamıştır (Akçadağ, 2015). Fakat Pekin, her ne kadar diğer ülkeler tarafından baskı ile karşılaşmış olsa da yine de Avrupa ve ABD, ilişkileri canlı tutmaya çalışmıştır (Dedekoca, 2017:149)

1991'de Sovyetler Birliği'nin parçalanması uluslararası sistemin yapısını ve dengeleri tamamen değiştirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana iki aktörün söz sahibi olduğu var olan iki kutuplu yapı Sovyetlerin çöküşü ile ABD'nin sistem içerisinde tek süper güç olarak yer aldığı tek kutuplu düzeni oluşturmuş ve yeni bir dünya düzeni söylemlerini de beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistemin söz konusu durumu Çin-ABD ilişkilerini de etkilemiştir.

3.1.1.2. Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler (1991-Günümüz)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ABD, kendisini sistemdeki tek süper güç ve askeri bağlamda da en güçlü devlet olarak tanımlamaya başlamıştır (Köksoy, 2019:39). Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası ABD, sistem içerisinde kendisinin

hegemon güç olduğu tek kutuplu bir sistem oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda diğer ülkeleri de kendi politikaları doğrultusunda hareket edecek aktörler olarak yönlendirmek istemiştir. Söz konusu dönemde Sovyetlerin çöküşü ile Çin dış politikada rahatlama yaşamış, ekonomik anlamda dışa açılma politikasına Jiang Zemin ile devam edilmiştir. Böylece bu dönemde artış gösteren ekonomik büyümesi ile sisteme entegre olmaya çalışan ve uluslararası sisteme bağlılığını sık sık dile getiren bir Çin'den bahsetmek mümkündür (Korkmaz, 2021:118). Çin, ekonomisinin gelişmesi üzerine sistemde ekonomik gücünü kullanmaya başlamıştır. Bu durum Neorealizm'in uluslararası sistemde devlet aktörlerinin devletlerin güç merkezli davranışlarına yönelik açıklamaları ile örtüşmektedir.

Çin'in hızla büyümesi ve sahip olduğu kaynakları ile sistem içerisindeki yükselişi ABD'nin ÇHC'yi Amerikan çıkarları için tehdit edici bir ülke olarak tanımlamasına neden olmuştur. ABD, küresel hegemonyasına tehdit ve stratejik rakip olarak gördüğü Çin'e karşı izlediği dengeleme politikası saldırgan realist teorinin argümanları çerçevesinde ele almak mümkündür. Realist teorisyenlerin güç dengesi teorisinin argümanına göre devletler yükselen bir güce karşı denge sağlama eğilimine sahiptir, bu eğilim sonucunda çoğu kez bir güç dengesi oluşmaktadır. Bu bağlamda ABD Çin'in Sovyetler Birliği gibi yeni bir rakip olarak sistemde yer almasını engellemek istemiştir (Köksoy, 2019:39). Böylece Çin'in ABD karşısında yer alması ve iş birliğinin zarar görmesi savunmacı realistlerin vurguladığı kırılgan yapıya örnek olarak da gösterilebilir.

Çin'in hızla büyüyen ekonomik kapasitesi, nüfusu ve dış politikasında özellikle Tayvan ve Güney Çin Denizi üzerindeki sert tavırları Amerikan hükümeti tarafından "Çin Tehdidi" argümanının ortaya atılmasına neden olmuştur. Fakat böylesi bir söylem karşısında Çin, sorumlu ve iş birliğine açık bir ülke olduğunu var olan statükoya karşı çıkmayacağını ve Amerikan hegemonyasına karşın herhangi bir tehdit barındırmadığını belirttiği "barışçıl yükseliş" söylemini ortaya atmıştır (Köksoy, 2019:40). Barışçıl yükseliş söylemi ile Çinli devlet adamları, Çin'in istikrarlı bir uluslararası sistem içerisinde çıkarları olduğunu bu nedenle sisteme karşı olmadıklarını belirtmiştir (Cox, 2012:265). Böylece Çin, barışçıl yükseliş söylemini dile getirerek ABD'nin güvenlik ikilemini yıkmaya çalışmıştır.

1993 yılında göreve gelen Bill Clinton'ın dış politika hedefleri incelendiğinde “demokrasi” kavramına yaptığı vurgu ve demokrasilerin yaygınlaştırılması gerektiği söylemi dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda dünyada var olan piyasa tabanlı demokrasilerin genişletirilerek güçlendirilmesi gerektiğini ve insanlığın barış içerisinde bir arada yaşayacağı demokrasilerden oluşan bir dünya elde edilene kadar çemberin genişletilmesi gerektiği amacına sahiptir (Kissinger, 2020:555). Clinton, uluslararası sistemde AB ve BM gibi uluslararası örgütler ile hareket ederken çok taraflılık (multilateral) ekseninde “dünya polisi” olarak sistemi Amerikan çıkarları doğrultusunda şekillendirmek istemiştir (Güneş, 2011:346).

1993 yılında APEC Zirvesi'nde iki ülkenin devlet başkanı bir araya gelmiştir ve bu görüşme sonrası iki ülke arasındaki ilişkinin tüm dünya ülkelerini ilgilendirdiğini ve etkilediği vurgulanmıştır. İnsan hakları ve demokrasi konusu Clinton Hükümeti'nin dış politikasında oldukça önemli bir referans noktası olmuştur. Fakat iki aktör arasındaki ilişkinin gelişmesi, Clinton'ın ticari politikalarında insan hakları konusunu göz ardı edeceğini ve bu doğrultuda Çin'e yaklaşacağını ortaya koymuştur. Bu anlamda Clinton döneminde ABD dış politikası Liberal argümanlar temelinde değerlendirilebilir. Bu doğrultuda Liberalizm'in karşılıklı bağımlılık argümanı ekseninde barış ortamı yaratılmak istenmiştir. Clinton döneminde liberal değerlerin yayılması hedefi de ön plandadır (Tokatlı, 2022:185).

Ancak ilişkilerin olumlu yönde ilerlediği bu dönemde Clinton'ın Tayvan Cumhurbaşkanı'na vize vererek ABD'ye davet etmesi Çin'in sert tepki vermesine ve ilişkinin gerilmesine neden olmuştur (Köksoy, 2019:86). ABD'nin bu davranışı karşısında Çin, Tayvan Boğazı'nın kendi yakasına füzeleri yerleştirmiştir (Dittmer, 2011:24). Çin'in bu tutumu karşısında ABD de Tayvan'ı Çin karşısında korumak amacıyla bölgeye iki adet savaş gemisini göndermiştir. Artan gerilim ortamında taraflar arasında toplantılar ertelenmiş, çeşitli üst düzey görüşmeler de iptal edilmiştir. Çin'in koruma amaçlı gönderdiği savaş gemileri ABD, tarafından saldırı ihtimali olarak algılanması durumu realistlerin güvenlik ikilemi argümanının örneğini oluşturmuştur. Realistlere göre devletlerin varlığını sürdürme hedefleri doğrultusunda iki aktör arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan ulusal güvenlik endişeleri yüksek politika konuları olarak öncelikli şekilde ele alınmaktadır. Gerginliğin devam ettiği bu dönemde düzenlenen APEC zirvesi iki ülke için uzlaşma fırsatı sağlamıştır. Sonuç olarak

iki aktör aralarındaki derin ve kapsamlı farklılıklara rağmen iş birliği yapmaya ve ortak çıkarlar bağlamında hareket etmeye karar vermişlerdir (Köksoy, 2019:43).

Clinton dönemi ilişkilerde 1999 yılına gelindiğinde iki aktör arasında ekonomik bağlamda da çeşitli adımlar atılmış, Çin'in DTÖ'ye üyeliğine yöneliği gündeme getirilmiştir (Köksoy, 2019:44). 1999'da ABD'nin Belgrad'da bulunan Çin Büyükelçiliği'ni bombalaması üç kişinin ölmesi ve yirmi kişinin yaralanması üzerine Clinton her ne kadar özür dilese de Çin medyası özür haberini ertelemiş ve bu durumda iki aktör arasındaki ilişkinin sarsılmasına ve Amerika'ya yönelik karşıtı duyguların yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur (The US-China Policy Foundation, 2014:9). ABD, yaşanan olayın kaza sonucu meydana geldiğini kasıtlı bir saldırı olmadığını belirtse de Çin bu söylemlere inanmamış ve DTÖ görüşmelerini durdurmuştur. Böylece iki aktör arasındaki “yapıcı stratejik partnerlik” söylemi de zarar görmüştür (Köksoy, 2019:44).

Çin Hükümeti her ne kadar olayı kınasa da nihai olarak Çin'in çıkarları yönünde hareket etmiştir. Çin bu süreçte kar-zarar analizi yaparak fayda maksimizasyonunu hedeflemiştir. Çin'in uluslararası sisteme entegre olması gerektiğini düşünen Jiang, ekonomik reformların sürdürülebilmesi konusunda ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Korkmaz, 2021:119). Bu düşünce doğrultusunda Zemin'in çabaları ile ilişkiler normal düzeye getirilerek iki ülkenin devlet başkanları karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiştir. On beş yıl süren görüşmelerden sonra 12 Aralık 2001'de Çin'in DTÖ üyeliği kabul edilmiştir (Kızıltan, 2004:57). Çin'in DTÖ'ye üyeliği ile iki aktör arasındaki ticaret hacmi büyümüş ve sisteme entegrasyonu tamamen sağlanmış ve kendine güveni de artmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Çin uluslararası alanda aktif politikalar benimsemiş ve bölgesel gücünü de ilan etmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde sistemde iki önemli aktör olan Çin ve ABD dış politikada farklı stratejileri benimsemiştir. ABD, “Amerikan biricikliğine” vurgu yaparken Çin, “barışçıl biraradalık” doktrinini benimsemiştir. Ayrıca küreselleşmeyle beraber tehditlerin boyut değiştirdiğini ve arttığını düşünen ABD “ulusal güvenlik” kavramına odaklanırken Çin “yumuşak güç” politikası odaklı stratejileri benimsemiş ve ekonomik kalkınmayı öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Dış politikada farklı unsurları benimseyen iki aktör bu dönemde yaşanan bölgesel krizlerde de farklı bakış

açılarını benimsemiştir. ABD'nin krizlerle baş etme yöntemi askeri müdahaleliyi içeren sert güç politikaları iken Çin, krizler karşısında iş birliği ve diyalogu içeren yumuşak güç politikalarını benimsemiştir (Köksoy, 2019:65-66). İki aktörün dış politika stratejilerinde farklılıklar olsa da uluslararası sorunlara karşı birlikte hareket etme vurgusu yapılmıştır. Bu nedenle ikili ilişkideki en belirgin unsur rekabet ve iş birliği unsurlarının ortak paydada buluşabiliyor oluşudur.

Özetle Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin, sistemde oluşan güç boşluğunu doldurmak istemiştir ve bu amaçla bölgesel ve büyüyen bir aktör olarak sisteme entegre olmaya başlamıştır. Özellikle DTÖ üyeliği sonrası Çin, küresel ekonomik sisteme büyük bir güç olarak entegre olmayı başararak ABD'ye rakip olabilecek potansiyel bir güç olarak çıkmıştır (Korkmaz, 2021:121). ABD-Çin ilişkileri sistemdeki karmaşık ve problemli alanlar arasında yer alsa da her iki aktör de birbirlerine yönelik ekonomik alanda çeşitli girişimlerde bulunmuş, bölgesel ve güvenlik konularında ortak çıkarlar dahilinde hareket etmiş ve böylece ikili ilişkilerdeki pozitif tarafı ortaya çıkarmayı başarmıştır.

2001 yılında George W. Bush iktidara geldiğinde Çin'e yönelik net bir politikadan bahsetmek mümkün değildir. Fakat 11 Eylül'de gerçekleşen terör saldırısı iki aktör arasındaki ilişkiyi temelden değiştirdiği için iki aktör arasındaki ilişkinin saldırının öncesi ve sonrası olarak ele alınması mümkündür. George W. Bush, sistemde Amerikan hegemonyasının devam ettirilmesi gerektiğini vurgulamıştır ve Amerikan hegemonyasının devam ettirilmesi konusunda Clinton Hükümeti'ni yetersiz politikalar benimsediği yönünde eleştirmiş ve Pax -Americana vurgusu yapmıştır (Köksoy, 2019:69). Bush, uluslararası sistemde Amerikan çıkarları etrafında şekillenen ve tek taraflılığı ilke edinen “tek merkezli hegemonik istikrar modelini” hedeflemiştir (Tokatlı, 2022:185). Böylece Bush'un söylemlerinden Klasik Realist doğrultusunda Amerikan hegemonyası için sert güç politikalarının benimsendiği ve uygulanabileceği görülmektedir.

Bush Hükümeti benimsemiş olduğu sert güç politikalarının yanı sıra Çin ve Rusya gibi güçlerin yükselişini önlemek isteyerek küresel gücünü kaybetmek istememiştir. Bush yönetimi, Clinton'ın aksine Çin'i “stratejik rakip” olarak görmüş ve Clinton'ın “stratejik ortak” söylemini eleştirmiştir. Bu dönemde ÇHC'ye bakıldığında Hu Jintao iktidara gelmiş ve dış politikaya yönelik “barışçıl yükseliş”

söylemini benimsemiştir. Bu doğrultuda Hu, yakın coğrafyasında barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik dış politika söylemlerini benimseyerek küresel sisteme entegre olma girişimlerinde bulunmuştur (Köksoy, 2018:565). Bush dönemi iki aktör arasındaki ilişkiyi olumsuz olarak etkileyen gerilimlerden ilki casus uçak gerilimi olmuştur (The US-China Policy Foundation, 2014:9).

2001 yılının Nisan ayında ABD keşif uçağının Güney Çin Denizi üzerindeki Çin jet uçağı ile çarpışması ve Amerikan uçağının Çin'e ani iniş yapması iki aktör arasındaki ilişkiyi zedelemiş, Çin'in potansiyel tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır (Pekcan, 2019:80). Fakat krizin ilerleyen yıllarında Çinli devlet adamlarının Çin çıkarlarının ABD ile ortaklıktan geçtiğini fark etmeleri üzerine ABD'ye karşı sert tutum takınmasının önüne geçmiştir. İlişkilerin olumlu yönde ilerlemesi üzerine Bush Hükümeti de bölgesel güç dengesinin korunması için Çin'e yönelik "stratejik rakip" söylemini terk ederek politikalarda yumuşamaya gitmiştir (Köksoy, 2019:72). Çin'e karşı yumuşayan ABD Hükümeti Çin'in Doğu Asya'daki askeri varlığını da destekleyeceğini belirtmiştir (Pekcan, 2019:81).

İki aktör çıkarları doğrultusunda uçak krizi konusunu uzatmamıştır fakat devamında yaşanan 11 Eylül saldırıları ile iki aktör arasındaki süreç farklılaşmaya başlamıştır (Korkmaz, 2021:135). ABD, 11 Eylül saldırılarını tarih boyunca Amerikan topraklarına yapılmış en büyük saldırı olarak kabul etmiştir. Bu nedenle saldırılar sonrası Bush Yönetimi, uluslararası siyasette daha çok rol oynadığı ve sisteme daha çok müdahale ettiği yeni bir düzeni başlatmıştır (Ersoy, 2007:138). Terör "yükselen yeni küresel tehdit" olarak tanımlanmış ve sistemde diğer devletlerin de ortak tehdit olarak görmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Çin ise terör saldırısına yönelik kınama yayınlamış ardından ABD'ye istihbarat ve diplomasi desteği teklifinde bulunmuştur (Kissinger, 2020:589). Saldırı sonrası Amerikan hükümeti Çin'i uluslararası düzende tehdit olarak görmekten uzaklaşmıştır böylece iki aktör arasından uzun yıllardan beri var olan gerilimli rekabetten iş birliğine doğru geçiş gözlemlenmiştir (Güneş, 2019:350). ABD ile yapılan iş birliği Çin'in uluslararası sisteme daha aktif katılımını sağlamış ayrıca ABD'nin Çin'e olan tehdit odaklı bakış açısının da törpülenmesine neden olmuştur (Korkmaz, 2021:136). ABD'nin yönünü Asya Pasifik'ten Orta Doğu ülkelerine çevirmesi de iki aktör arasındaki ilişkiye olumlu yönde katkı sağlamıştır.

Bu süreçte Çin ve ABD ilişkileri gelişmiş olup terörle mücadele, kitle imha silahlarının çoğalmasını önleme gibi çeşitli konularda ortak politikalar üreterek birlikte hareket etmiştir. ABD kamuoyunda Çin'e yönelik önceden var olan tehdit oluşturan aktör algısının 11 Eylül saldırılarından sonra değiştiği ve farklı alanlarda iş birliği fırsatlarının önünün açıldığı görülmektedir. Saldırıların hemen ardından on beş yıl süren görüşmeler sona ermiş ve Çin, DTÖ'ye katılmıştır (Korkmaz, 2021:137). Bu durum iki aktör arasında Neo-liberal teorinin vurguladığı şekilde çıkarlar doğrultusunda devletler arasında iş birliği yapabileceği argümanını doğrular niteliktedir. Böylece Çin'in, 11 Aralık 2001'de DTÖ'ye üyelik süreci tamamlanmıştır. Çin'in DTÖ'ye üyeliği Çin'i ekonomik bağlamda geliştirmiş ve küresel sisteme entegre olmasını kolaylaştırmıştır.

Bush, Çin'i uluslararası sisteme entegre etmeye çalışarak neo-liberal yaklaşım bağlamında kazan-kazan stratejini benimsemiştir (Korkmaz, 2021:143). Çin'in DTÖ üyeliği bağlamında iki aktörün birbirleri üzerinden kazanç elde edeceği düşünülmüştür. Bu bağlamda sistem içerisinde politik ve stratejik iki büyük rakip olarak görülen iki aktörün Bush döneminde ekonomik anlamda birbirlerine bağımlı hale geldikleri görülmektedir. Sonuç olarak Bush, ekonomik bağlamda liberal politikaları benimseyerek Çin'i sisteme entegre etme hedefiyle hareket etmiş böylece ekonomik entegrasyonun demokratik entegrasyona yol açacağına inanmıştır (Korkmaz, 2021:143-144). Çin'in DTÖ üyeliği ile olumlu yönde gelişmeye başlayan ekonomik ve ticari ilişkiler askeri ve jeopolitik konular üzerinde aynı şekilde ilerleyememiştir.

ABD ve Çin arasında uzun yıllar boyunca devam eden ve tam çözüme kavuşamamış olan Tayvan Meselesi, Bush döneminde de gündem olmaya devam etmiştir. Tarihsel bağlamda incelendiğinde Çin ve ABD'nin, Tayvan üzerinde bir türlü ortak bir karara varamadığı görülmektedir. Bunun yanında Tayvan Sorunu ABD ve Çin arasında savaşa yol açabilecek en muhtemel konu olarak kabul edilmiştir (Korkmaz, 2021:140). İki aktörün terörizm bağlamına artan iş birliği sonrası Tayvan'a yönelik politikaları değişim göstermiş ve tek Çin prensibini benimseyerek Tayvan'ın Çin'e barışçıl bir şekilde geri dönmesi gerektiği konusunda açıklamalarda bulunmuştur (Dedekoca, 2017:155).

Bush döneminde terörizme karşı girilen savaşlar Amerikan ekonomisini büyük oranda zora sokmuştur. 2000-2008 yılları arasında ekonomik durgunluk temel sorunlar arasında yer almaya başlamıştır. Amerikan ekonomisinin bu denli kötü olduğu bir dönemde Çin ise ekonomide dünya ortalamalarının üzerinde yer alarak dünyanın ABD'den sonraki en büyük ikinci ekonomisi olmayı başarmıştır. Özellikle 2001'de Çin'in DTÖ üyeliği ile Çin, düşük maliyetli ürünleri piyasaya sunarak avantaj elde etmiş ve böylece uluslararası piyasada ihraç ürünleriyle hakimiyet kurmuştur. Bu durum diğer ülke ekonomilerini olumsuz etkilediği gibi Amerikan ekonomisini de olumsuz etkilemiştir.

İki aktör arasında ekonomide sorun oluşturan diğer konulardan biri de Yuan'ın değerinin gereğinden düşük olması ve ihracatı ucuzlatarak uluslararası piyasada Çin ile rekabeti zorlaştırmasıdır. Bu durum Amerikan ticaret açığının artış gösterme nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bir diğer önemli sorun ise ABD tarafından Çin'e yönelik açılan telif hakları davasıdır. İki aktör arasında 2002'de başlayan ve günümüzde de devam eden bir diğer ekonomik gerginlik ise ticaret savaşlarıdır. Amerika'nın Çin mallarına artan bağımlılığı ve ticaret açığında oluşan açık ABD'yi harekete geçirmiştir. Bu bağlamda gümrük tarifeleri ve kotalar etrafında meydana gelen ticaret savaşı başlamıştır.

Sonuç olarak Bush yönetiminin Çin politikalarına bakıldığında bir yandan Çin'in uluslararası sisteme entegrasyonunun destekleyerek Liberal politikalar benimsediği diğer yandan da Çin'in yükselişi karşısında Realizm çerçevesinde denge politikalarının benimsemiştir. Çin yükselişinin ABD çıkarlarına ve hegemonyasına zarar vermesinin önleniği görülmektedir. Ekonomik bağlamda örgütlere entegrasyonu ve uluslararası sorunlarda iş birliği amaçlanırken Tayvan gibi stratejik konularda da bölgesel ittifakları destekleyerek Çin karşısında denge politikası doğrultusunda hareket edilmiştir (Köksoy, 2019:100). Böylece Bush döneminde Çin ile olan ilişki "Stratejik Rakip" ve "Stratejik Ortak" şeklinde iki ayak üzerinden ilerlemiştir.

2008'de patlak veren krizden kötü etkilenen ABD, Çin ile iş birliği yapma gerekliliği duymuş ve bu yönde politikalar geliştirmiştir (Hachigian ve Chen, 2010:1). 2009'da uluslararası sistem incelendiğinde Amerika'nın düşüşünden bahsederken, Çin'in ise başta ekonomi olmak üzere yükselişinden ve ABD ile rekabet eder

pozisyonda oluşundan bahsetmek mümkündür. Obama'nın başkanlık görevine gelmesi ABD'nin uluslararası sistemdeki agresif tutumunun değişeceğine dair umudu ortaya çıkarmıştır (Balcı, 2016:120).

Obama'nın göreve geldiği ilk dönemde Amerikan ekonomisindeki ciddi problemler dönemin dışişleri bakanı Hillary Clinton başta olmak üzere Çin ile kurulacak iş birliği ve diplomatik diyalogun Amerikan çıkarları için zorunluluk olduğu yönündeki vurgu Çin'i sisteme entegre etme stratejisinin benimsenmesi ile sonuçlanmıştır. Ortadoğu'da başarısız olan Amerika'nın yönünü Asya-Pasifik Bölgesi'ne çevirerek sistemde farklı paydaş arayışına girerek yeni bir dış politika stratejisinin benimsemesinin göstergesidir (Korkmaz, 2021:147). Obama göreve geldikten kısa bir süre sonra yaptığı bir konuşmada kendini “Amerika'nın ilk Pasifik başkanı” olarak ifade ederek karşılıklı çıkarlar doğrultusunda bölgesel iş birliği döneminin başlayacağını sinyali vermiştir (Hachigian ve Chen, 2010:9). Böylece Obama diğer başkanlardan farklı olarak Çin'e yönelik liberalizm doğrultusunda politikalar uygulamıştır. Ekonomide iş birliği temel hedef olarak görülmüştür.

Obama'nın söylemlerine göre ABD ve Çin arasındaki ilişki 21. yy'in en önemli ilişkisi olacaktır (Li, 2016). Bu doğrultuda Çin'i de kapsayan kontrollü bir katılım izleme yolunu tercih ederek “Asya'ya Yöneliş Politikası” (Pivot to Asia) adı altında strateji dönüşümünü geliştirmiştir. Hazırlanan bu strateji ile ABD, yönünü Orta Doğu'dan Asya'ya çevirerek yeniden dengeleme (rebalance) hedeflenmiştir. Obama, benimsenen strateji ile Çin'in yükselişini ve bölgedeki hakimiyet alanını sınırlandırmak istemiştir (Tokatlı, 2022:186). ABD'nin Çin'in yükselişini dengelemek amacıyla yönünü Asya'ya çevirmesi geçmiş stratejilerinden kopuşu ifade etmektedir (Ross, 2013:31).

Obama yönetimi, Asya'ya yönelik yeniden dengeleme ifadesi Asya-Pasifik bölgesinin küresel politikalarında öncelikli sırada olduğu vurgusunu yapmıştır. Oluşturulan strateji ile ABD'nin, bölgedeki herhangi bir ülkeye karşı güç dengesi (balance of power) sağlama hedefi olmadığı, temel amacın ABD'nin küresel, diplomatik, ekonomik ve askeri kaynakları ile bölgedeki genişleyen ABD siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını dengelemek olduğu belirtilmektedir (Saunders, 2014:21-22). Benimsenen Asya'ya dönüş siyaseti ile Çin'in yükselişine yönelik önlem olarak kontrol altına alma hedeflenmiştir (Demir, 2020:235). Bu bağlamda Asya'nın

büyümesinden ve dinamizminden yararlanmak Amerikan ekonomik ve stratejik çıkarları için önemli olması bölgeye stratejik dönüşü gerçekleştirerek ABD küresel liderlik imajını güvence altına alma hedefi ile örtüşmüştür.

Amerikan yüzyılının tehlikede olduğu Çin'in de yükselişte olduğu bu dönemde ABD ordusunun yayılmacı tavırları sonucu Amerikan hegemonyasının aşınmasıyla Amerikalı düşünürler, ABD'nin sert güç politikalarının yanında yumuşak güç politikalarını da benimsemesi gerektiğini belirtmiş alçak politika konuları da ele alınmıştır (Korkmaz, 2021:144-145). Obama'nın Çin'e karşı politikası Reagan'dan beri süregelen geleneği değiştirmiş ve küresel sorunlar karşısında gerektiğinde ikili gerektiğinde de uluslararası kurumlar aracılığıyla iş birliği ve saygı çerçevesinde politikaları vurgulamıştır (Hachigian ve Chen, 2010:2). Bu nedenle Obama, bölgesel ve küresel sorunların daha iyi ele almak için ABD- Çin ilişkisini genişletmek ve derinleştirmek gerektiğini belirtmiştir (Saunders, 2014:23). Böyle bir yapı içerisinde Obama, Çin'e yönelik daha ılımlı yaklaşmayı planlayarak sert güç kullanımından ziyade yumuşak güç politikaları doğrultusunda hareket etmeyi planlamıştır. Ayrıca temelde Çin'in yükselişine karşın Amerikan çıkarlarının korunması öncelikli hedef halindedir (Dedekoca, 2017:156). Fakat iki aktör arasında askeri ve stratejik çıkarlar doğrultusunda anlaşmazlık ve aralarında bulunan güvenlik ikilemi başta ilişkiyi kesintiye uğratmıştır.

Hu Jintao'nun 2006'daki ABD'ye ziyaretinde Hu'ya yönelik protestolar düzenlenmesi ve ardından utanç verici olaylarla karşılaşılması ABD'ye karşı güvensizliği beraberinde getirmiştir. Bunu üzerine 2009'da ABD'ye ilk resmi ziyaret söylemi altında tekrar gezi düzenlenmiş ve Çinli yetkililer Obama tarafından özenle karşılanmıştır. İlişkilerin ilerleyen sürecinde iki aktör iklim krizi, insan hakları gibi küresel konular için sık sık bir araya gelerek iklim değişikliği- temiz enerji, uluslararası ekonomik iş birliği, insan hakları gibi çeşitli konular üzerinde anlaşma sağlamıştır (Hachigian ve Chen, 2010:4).

21. yy'de Çin'in yükselişi ve büyük güç arzusuna yönelik kaygı ve ABD'nin küresel liderlik yönünü tehlikeye atıp atmayacağı belirsizliği Obama yönetiminin çeşitli politikalar geliştirmesine neden olmuştur (Balcı, 2016:123). Temelde ABD, Çin'in bölgesel hegemonya oluşunu engellemek ve gücünü dengelemek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda Asya'daki ittifaklarını canlandırmak, yeni güç ilişkilerini

kuvvetlendirmek ve bölgedeki askeri varlığını arttırma yönünde politikalar benimsemiştir (Korkmaz, 2021:149). ABD'nin çıkarları doğrultusunda politikaları benimsemesi iki aktör arasında zaman zaman fikir ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. İki aktörün yıllarca çözüme kavuşturamadığı Tayvan Sorunu, Güney Çin Denizi Sorunu, Kuzey Kore ve İran Sorunu Obama döneminde de başlıca sorunlar arasında yer almıştır.

Tayvan konusunda Bush gibi Obama'da tek Çin politikasını benimsemiş fakat bununla birlikte imzalanan Üç Tebliğ'i de kabul etmiştir (Yeşilyurt, 2019:73). Ek olarak ABD-Tayvan ilişkisinin temelini oluşturan Tayvan'la ilişkiler Kanunu'nun önemine de vurgu yapılmıştır. Geçen sürede ABD, Tayvan ile ilişkisini savunma malzemelerinin tedariki üzerinden ve Tayvan Boğazı'nın güvenliğini koruma konusunda görev alacağı şeklinde söylemlerde bulunarak geliştirmiştir. Sonuç olarak Tayvan meselesi geçmiş dönemlerdeki başkanlarda olduğu gibi Obama döneminde de Çin ile olan ilişkiye zarar veren bir konu olmakla birlikte henüz uzlaşma sağlanamamıştır. Obama döneminde Tayvan'a yönelik altı milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirilmiş olup iki aktör arasındaki ilişkinin bozulmasına neden olmuştur (Demir, 2020:236). Diğer önemli konu ise Güney Çin Denizi üzerindeki hak tartışmasıdır. Güney Çin Denizi küresel anlamda en fazla kullanılan deniz yollarının arasında yer almaktadır. Bu nedenle kıyıdaş ülkeler için bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi vardır. Bölgede yer alan ülkeler çıkarlarını maksimize etmek için hak iddia etmeleri paylaşım sorununu beraberinde getirmiştir. Ayrıca Spratly Adaları güneyinde ve Paracel Adalarının kuzeyindeki petrol yataklarındaki petrol ve doğalgaz bölge ülkelerinin deniz egemenlik konularındaki anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir. Çin ise Paracel ve Spartly Adaları dahil olmak üzere Güney Çin Denizi'nin çoğunluğu üzerinde hak iddiasında bulunmaktadır (Yeşilyurt, 2019:75).

İzleyen süreçte Çin'in bölgeye yapay adalar yapması ve bölgedeki askeri varlığını arttırması güvenlik ikilemini oluşturmuş ve ABD'yi rahatsız etmiştir. 2010'da Clinton, bölgenin güvenliğinin, sorunsuz ticaretin ve serbest dolaşımın önemi vurgulayarak Çin'in hak iddiaları konusunda barışçıl ve iş birlikçi bir çözüm benimsemesi gerektiğini belirtmiştir. Çin'in bölgede artan etkisi ABD çıkarlarına yönelik tehdittir. Çin'in ABD'nin olası çevreleme politikasına karşın yapay adalar

oluşturarak askeri varlığını arttırması karşısında ABD'nin de Çin'in bölgesel yükselişini önlemek istemesi iki aktörü karşı karşıya getirmiştir (Yeşilyurt, 2019:77).

İki aktör nükleer silahların yayılması konusunda Kuzey Kore ve İran üzerinden karşı karşıya gelmiştir. Bush döneminde ABD, Kuzey Kore'nin nükleer silahlar konusunda Çin'in arabuluculuk yapmasını istemiştir. 2003-2007 yılları arasında Çin, iki aktörü bir araya getirmek için ABD ve Kuzey Kore ile bir kez Üçlü Görüşmeleri düzenlemiş altı kez de Rusya, Güney Kore ve Japonya'nın da dahil olduğu Altılı Görüşmeleri düzenlemiştir (Yeşilyurt, 2019:78). Uygulanamasa da çeşitli bildirgeler yayınlanmıştır. Obama döneminde ise Kuzey Kore'ye yönelik "stratejik sabır" benimsenmiş ve Çin'den Kuzey Kore'ye daha sert bir tavır takınması beklenmiştir. Çin, Kuzey Kore ile her ne kadar ittifak kurmuş olsa da Kuzeydoğu sınırının güvenliği için endişelenmekte ve aşamalı olarak nükleer soruna çözüm bulunması gerektiğini desteklemiştir. ABD ise Çin'in aksine hızlı bir çözümü önermektedir.

İran sorunu da Kuzey Kore sorunu ile benzerlik göstermektedir. Bush döneminde terörle savaşta İran, "şer eksen" olarak kabul edilmiştir (Hurmi,2010:65). Obama'nın başkanlık döneminde de İran'a yönelik Tahran yönetiminin nükleer programı durdurması ve terörü desteklemeye son vermesi durumunda DTÖ'ye üyelik hakkı verileceğini fakat aksi durumda İran üzerindeki ekonomik ve siyasi baskıyı arttıracaklarını belirtmiştir. Çin'in de İran'a yönelik politikaları ekonomik çıkar odaklıdır. Çin, yükselişi ve enerji yollarının çeşitlenmesi konusunda sorun yaşamak istemediği için ABD ile politika geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir (Yeşilyurt, 2019:80-81).

Kısacası Obama döneminin Amerikan dış politikasının temel amacı Çin ile iş birliğini arttırarak sisteme entegrasyonunu sağlamak ve bölgedeki müttefikleriyle de ilişkisini geliştirerek Çin karşısında sorumluluğu diğer ülkelerle paylaşarak Çin'i dengelemektir. Çeşitli bağlamlarda Obama'nın Çin'e yönelik politikaları incelendiğinde ekonomik alanlarda Çin ile olan iş birliğini geliştirerek "entegrasyon" sağlamakken, güvenlik ve stratejik bağlamda ise "çevreleme" politikası benimseyerek Çin'in Amerikan çıkarlarına ters hareket etmesini önleme amaçlı davrandığı sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle Obama'nın Amerika'yı güvenli hale getirmeyi ve ekonomik olarak büyütmeyi hedeflediği görülmektedir (Yalçın ve İlhan, 2020:552).

2017 yılında ABD'nin 45. Başkanı olarak göreve gelen Donald Trump ile Amerikan dış politikasında büyük bir değişime gidilmiştir. Küreselleşmenin hız kazandığı 21. yy'de nesiller boyu uluslararası siyasetin takım oyuncusu olan Washington'ın tavrı değişerek yeni dinamikleri beraberinde getirmiştir (Arezina; 2019:312). İç ve dış politikada muhafazakâr sağ duruşu benimseyen Trump “Önce Amerika” (America First) söylemini ortaya atmış ve bu söylem ile Amerikan'ın sahip olduğu küresel rolün artık Amerikan çıkarlarına zarar verdiğini belirtmektedir (Korkmaz, 2021:162).

Trump'ın söylemleri sonucu uluslararası siyasette ayrışmalar yaşanmaya başlamıştır böylece ABD'nin küreselleşmeye karşı çıktığı Çin'in ise küreselleşmeyi savunduğu bir sistem oluşmaya başlamıştır (Esen, 2020:1). Dış politika üzerine söylemlerin dönüşmesi üzerine küresel liderlik rolü ötelenmiş ve Amerikan milliyetçiliği benimsenmiştir (Korkmaz, 2021:163). Trump dış politikada salt Amerikan çıkarlarını merkeze alarak ve bunun sonucunda birçok alanda benimsenen uluslararası ilişkiler normlarına meydan okuyarak hareket etmiştir (Cengiz, 2018:803). Birçok konuda diğer başkanların aksine “korumacı” (protectionist) olarak nitelendirilen politikalar benimseyen Trump geçmiş dönemlerde imzalanan bazı antlaşmaların Amerikan ekonomisine zarar verdiğini belirtmiş ve göreve gelir gelmez bazı ortaklıklara son vermiştir.

Trump'ın korumacı yaklaşımı sonucu içe dönük politikalar benimsemesi uluslararası sistemde gücün yeniden dağılımını hızlandırmıştır. Ulusal egemenliğin çok taraflılıktan daha önemli olduğunun belirtilmesi ve Amerikan'ın zamanla artan kaygısı nihayetinde çok taraflılık ve küreselleşmeyi baltalayarak büyük güç ilişkileri üzerinde etki bırakmıştır. Göreve başladığında Kuzey Kore sorununu Çin'in desteği ile çözeceğini düşünen Trump ilk dönemde Jinping ile görüşmeler düzenleyen ve ilişkiyi “olağanüstü” olarak tanıtan Trump uzun vadede iki aktörün stratejik rakip olduğunu belirtmesi ilişkinin boyutunu değiştirmiştir (Korkmaz, 2021:165). Bazı düşünürler Amerikan liderliği için Çin'in önemli bir ortak olduğunu vurgulayarak iki büyük gücün iş birliği yapmadığı takdirde dünya için yıkıcı sonuçları da beraberinde getireceğini belirtirken Trump'ın söylemleriyle benzer fikirler sıkça dile getirilmeye başlanmış ve Çin tehdidi argümanı üzerinden çeşitli kitaplar yayımlanmıştır.

Çin'in güçlenmesi ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesi ve bu süreçte ABD'ye karşı ticaret fazlası vermesi Washington'ı yıllar öncesinden rahatsız etmeye başlamış ve Çin karşısında ekonomik bağlamda çeşitli kararlar alınarak uygulanmıştır fakat Trump yönetiminde daha önceki dönemlerin aksine Çin'e olan yaklaşım ve alınan kararlar sistem içerisinde büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Esen, 2020:2). Trump yönetimi, ekonomik bağlamda Çin'i çevreleme politikasına önem vermiş ve Çin'i "stratejik rakip" olarak tanımlamıştır (Demir, 2020:238). İlerleyen süreçte ABD'nin Çin karşısındaki ticaret açığı ve Çin'in ticarete adil olmayan yöntemleri kullanması Trump'ın agresif tutumunu arttırarak 2018'de Çin'e yönelik ticaret savaşını başlatmıştır (Arezina, 2019:297). Ticaret açığının sürmesine izin vermeyeceğini açıklayan Trump, Çin mallarına yönelik çeşitli vergilendirmeler getirmiştir. Çin'de ABD'nin yeni vergilendirmesine aynı oranda cevap vererek gerilimi arttırmıştır. İki aktörün vergilendirmeler konusunda atışması bir süre devam etmiştir fakat ABD, 1 Aralık 2018'de 90 günlük ateşkes kararı alarak belirtilen tarifelerin uygulanmasını ertelediğini belirtmiştir. ABD'nin bu kararı karşısında Çin de ABD'den önemli miktarda soya fasulyesi ithal edeceğini belirtmiştir (Korkmaz, 2021:168).

Ticaret savaşlarının yaşandığı dönemde bir diğer önemli kriz ise Huawei krizidir. ABD, Pekin üzerindeki baskıyı arttırmak ve Çin'in telekomünikasyon alanındaki rekabetini önlemek için Huawei'yi, güvenlik riskleri oluşturmakla suçlamıştır ve ulusal güvenlik gerekçesi ile ülke içerisinde kullanımına yasak getirmiştir (Arezina, 2019:301). Ayrıca ABD, Huawei'nin mali işler direktörünün (CFO) Çin lehine casusluk yaptığı gerekçesi ile tutuklamış ve dünyanın dört bir yanındaki ülkeleri Huawei ile kurdukları 5G telekomünikasyon ağı sözleşmelerini yeniden düşünmeye zorlamıştır (Arezine, 2019:301). Çin'de ABD'nin suçlamaları karşısında dava açarak tepki göstermiştir.

İki aktör arasındaki görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine Osaka'daki G20 zirvesinde bir araya gelinerek yeni vergilendirme kararlarının alınmayacağı ve Huawei konusundaki kısıtlamaların azaltılacağı belirtilmiştir Trump'ın söylemleri karşısında Pekin hükümeti de ABD'den daha fazla çiftlik ürünü ithal edeceğini belirtmiştir. Fakat Trump'ın tekrardan ek tarife uygulaması anlaşma masasının yeniden dağılmasına ve Çin'in tekrardan tepki vermesine neden olmuştur (Korkmaz, 2021:168-169). 2019'un

ekim ayına kadar devam eden karşılıklı tarife savaşları “ilk aşamanın” bitişiyle son bulmuştur. Belirtilen anlaşma ile ABD tarafından uygulanan tarifelerin büyük çoğunluğunun yürürlükte kalmasına ve ABD’den 200 milyar dolar değerinde çiftlik ürünü almasına karar verilmiştir (Korkmaz, 2021:169).

Trump döneminde iki aktörün çıkarlarını korumak amacıyla uyguladığı politikalar zamanla ticaret savaşına dönüşmüş ve ilişkilerin temel belirleyicisi haline gelmiştir. Ticaret savaşının yanında ikili ilişkileri etkileyen bir diğer önemli gelişme ise 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve dünyaya yayılarak ABD’yi de etkileyen Kovid-19 salgını olmuştur (Çavuş ve Öztürk, 2021:299). Trump salgına yönelik ilk açıklamalarında Çin’in salgınla mücadelesini övmüş olsa da salgının ABD’ye de yayılması söylemlerinde değişikliğe neden olmuştur (İleri, 2020). Bu nedenle Kovid-19 salgını Çin ile ABD arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Trump, salgında Çin’i sorumlu tutabileceklerini belirterek salgını “Çin virüsü” olarak tanımlamıştır (Şimşek, 2020:2).

Çin virüsü olarak tanımladığı salgın karşısında daha keskin adımların atılması gerektiğini vurgulayan Trump, Çin’i suçlamış ve salgın karşısında tazminat alma yönünde söylemlerde bulunmuştur. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) de Çin’e yönelik baskı uygulaması gerektiğini vurgulamıştır (Çavuş ve Öztürk, 2021:400). Böylece ABD’nin Çin’i suçlaması ve virüsün Çin laboratuvarlarında üretildiği söylemleri karşısında Çin’de ABD’yi suçlayarak virüsü Vuhan’a getirenlerin ABD ordusu olduğu yönünde söylemlerde bulunmuştur (Tok, 2020:3). Bu bağlamda ABD ve Çin küresel salgın karşısında birlikte hareket etmek yerine birbirlerini suçlamıştır.

Salgın kısa sürede Çin’den Avrupa’ya oradan da ABD’ye taşınmıştır. Salgının ABD’de yarattığı tahribat ve ABD’nin aleyhine kötüleşmesi Trump’ın davranışlarında değişikliğe neden olmuştur. ABD, salgınla mücadelede Çin ile kamusal ve özel alanda iş birliği geliştirerek kargo uçakları ile Çin’den maske, eldiven ve termometre sevk etmiştir (Tok, 2020:3). Çin’in ABD’ye salgındaki yardımı iki aktör arasındaki rekabete yumuşak güç bağlamında yeni bir boyut eklemiştir. Çin’in salgını diğer ülkelere göre daha kısa sürede kontrol altına alması ve ilerleyen dönemlerde tüm dünyaya sağlık yardımında bulunması kamu diplomasisi yürüttüğünün göstergesidir. Bu bağlamda ABD’nin küresel liderliği zayıflarken Çin yaptığı yardımlarla yumuşak gücünü kullanarak rekabet alanı yaratmıştır (Ozan, 2021). Sonuç olarak Çin’de

başlayan ve hızla tüm dünyaya yayılan Kovid-19 salgını ABD-Çin arasındaki ilişkiyi etkileyen gelişmeler arasında yer almıştır.

14 Aralık 2020’de gerçekleşen seçimlerin sonucunda Obama yönetiminde başkan yardımcılığı görevini yürüten Demokrat parti adayı Joseph Biden ABD’nin 46. Başkanı olarak seçilmiş ve 20 Ocak 2021’de resmi olarak göreve başlamıştır (Demir, 2020:233). Trump’ın Önce Amerika söylemiyle Amerikan çıkarlarını her zaman ön planda tutan agresif politikaları Çin ile olan ilişkilerin de kötüleşmesine neden olmuştur. Biden’ın seçilmesi iki aktör arasındaki ilişkinin geleceği hakkında da merak konusu olmuştur. Trump dönemindeki ticaret savaşı, Kovid-19 salgını, Güney Çin Denizi’nde yaşanan gelişmeler nedeniyle gergin olan Çin, Biden ile problemlerin çözümünde iş birliği politikalarının uygulanabileceği umudunu beraberinde getirmiştir (Gübül, 2021).

Biden, göreve geldiğinde uluslararası alanda müttefikleriyle ilişkileri sıkıntılı bir ülkeyi miras alması üzerine dış politikaya yönelik yaptığı ilk açıklamasında “Amerika geri döndü”, “diplomasi geri döndü” diyerek ABD’yi çok taraflı bir takım oyuncusu olarak uluslararası alanda yer alacağının sinyalini vermiştir (Karaoğlu, 2021). Bu bağlamda Biden yönetimi, Trump’ın politikaların aksine hem Çin hem de küresel konularda Obama ile benzer politikalar yürüterek müttefik ve ortaklıklarla daha uyumlu hareket edilebileceğini, bununla birlikte küresel meselelerde Çin ile iş birliği içinde hareket edeceği ve politikalar üreteceğini savunmaktadır (Demir, 2020:235).

Biden, göreve geldiği kısa sürede ABD’yi Paris İklim Anlaşması’na ve DSÖ’ye yeniden dahil etmiş ve Trump’ın bazı Müslüman ülkelere uyguladığı seyahat yasağını ve ABD-Meksika sınırında örülen duvara yönelik sağlanan fonları iptal etmiştir (Hanayi, 2021). Böylece Biden’ın kısa sürede ABD’nin küresel liderliğini iyileştirmeye yönelik çeşitli adımlar attığı görülmektedir. Biden, uluslararası sistemde çok taraflılık bağlamında TPP’ye de yeniden katılacağına, Trump tarafından reddedilen İran nükleer anlaşma görüşmelerini tekrardan başlatacağına dair söylemlerde bulunmuştur (Karaoğlu, 2021).

Biden yönetimi, Çin’i temelde stratejik rekabet bağlamında değerlendirse de problemlerin çözümünde Çin ile iş birliklerinin yürütülebileceğini de savunmuştur. Bu bağlamda Asya Pasifik bölgesine özel bir yer ayırarak dış politikasının ağırlıklı olarak

Asya Pasifik merkezli olacağının sinyalini vermiştir. Hem ticari konularda hem de diğer konularla ilgili Çin politikalarını Avrupa ve Asya'da bulunan müttefikleri ile uyumlu hale getirerek çok taraflı mekanizmalarla uygulayacağını düşündürmüştür (Demir, 2020:241-242). Ancak Çin ile ABD arasında problemli konular arasında yer alan Tayvan Meselesi tekrardan patlak vererek iki aktör arasındaki ilişkide gerilime neden olmuştur. ABD Temsilciler Meclis Başkanı Nancy Pelosi'nin Ağustos 2022'de planlanan Tayvan ziyareti bölgedeki gerginliği arttırmıştır. Çin, Tayvan'a ABD tarafından yapılacak olan ziyarete kesin bir dille karşı çıkmıştır (Sabah, 2022: <https://www.sabah.com.tr/>).

ABD Temsilciler Meclis Başkanı Nancy Pelosi'nin Tayvan'a gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ABD ve Çin arasındaki gerginliğin zirve yapmasına sebep olmuştur. Pelosi'nin ziyaretinde ABD'nin Tayvan'ı hiçbir zaman yalnız bırakmayacağı söylemi ve iki aktör arasında karşılıklı değerlere dayalı gelişen ortaklık yorumunda bulunması Çin'in çıkarları ile örtüşmemektedir. (BBC News Türkçe 2022: <https://www.bbc.com/>). Bu nedenle Çin'in sert güç politikalarını benimsemesiyle karşı karşıya kalınmıştır. Gerçekleşen ABD ziyareti karşısında Çin, Tayvan ihracatına yaptırım uygularken Halk Kurtuluş Ordusu, Çin'in kendi kendini yöneten bir ada olarak kabul ettiği kuzey, güneybatı ve güneydoğu "hedefli bir askeri operasyon" ilan etmiştir (Asia Times, 2022: <https://asiatimes.com>).

Biden yönetiminin göreve geldiği kısa süre içerisinde uyguladığı politikalar ve söylemlerle ABD'nin sahip olduğu küresel hegemonyasını korumak istediği ve bu yönde politikalar geliştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda yükselen güç Çin'e karşı uygulanan politikalarda Trump yönetiminden farklı bir yol izlemesi beklentisi oluşmuştur. Fakat Biden yönetiminin de yaşanan olaylar karşısında ABD çıkarlarını ön planda tutarak Çin'in yükselişini kontrol altında tutmak istediği ayrıca yaşanan olaylar karşısında zaman zaman iş birliği vurgusu yapılırken zaman zaman da rekabet içerisinde politikalar uygulanabileceği beklenmektedir.

3.1.2. Çin – ABD Arasındaki Problemli Konular

ABD ve Çin arasındaki ilişkiler incelendiğinde dönem devlet başkanlarının benimsediği politikaların aktörlerin çeşitli konular üzerinde farklı politikaları benimsenmesine neden olduğu görülmektedir. ABD'nin, Çin'i zaman zaman stratejik

rakip olarak gördüğü zaman zaman yapının etkisiyle stratejik ortak olarak iş birliği politikaları geliştirdiği görülmektedir. ABD'nin Çin'e yönelik uyguladığı politikalarda başkanlarının benimsediği politikaların etkisi olsa da iki aktör arasında çözülemeyen problemlerden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda aşağıdaki bölümde iki aktör arasında kronikleşen ve kırılgan bir yapıya sahip olan Tayvan Meselesi ve ekonomik meseleler ele alınmaktadır.

3.1.2.1. Tayvan Meselesi

ABD ve Çin arasında kronikleşen ve oldukça kırılgan bir yapıya sahip olan konulardan ilki Tayvan'ın statüsü meselesidir. İki aktör arasındaki problem yıllardır tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamakla beraber günümüzde de yaşanan gelişmeler konu üzerindeki anlaşmazlıkları gündeme getirmeye devam etmektedir. Tayvan'ın Çin kontrolünden çıkışı 1894 Çin-Japon savaşına dayanmaktadır. Japonya'nın Çin karşısındaki galibiyeti sonrası Tayvan, Japonya'ya verilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın yenilgisini izleyen süreçte Tayvan'ın Çin'e geri verilmesi ve Çin'deki iç savaş Tayvan'ın statüsü konusundaki problemlerin temelini oluşturmuştur. Çin'de Milliyetçi ve Komünist güçler arasındaki iç savaş Mao önderliğindeki Komünist kesimin kazanıp Çin anakarasında ÇHC'yi ilan etmesiyle sonuçlanırken Çan Kay Şek önderliğindeki Milliyetçi kesimin Tayvan'a kaçarak Çin Cumhuriyeti'ni ilan etmesiyle son bulmuştur.

ABD'nin Tayvan'daki Milliyetçi parti tarafından kurulan Çin Cumhuriyeti'ni resmi hükümet olarak kabul etmesi iki aktör arasındaki ilişkinin gerginleşmesine ve Tayvan Sorununun başlamasına neden olmuştur. Konu özelinde zaman zaman iki aktör arasında yumuşamalar olsa da Tayvan Meselesi iki aktör arasındaki jeopolitik rekabet alanı olarak ele alındığı ve ABD'nin uyguladığı Çin'i çevreleme politikasında önemli bir role sahip olduğundan bahsetmek mümkündür (Kurban, 2022:3). Uluslararası sistemde yaşanan olayların bir kısmının Tayvan Meselesi üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır. 1950'lerde yaşanan Kore Savaşı'nda Çin'in savaşa dahil olması ABD'nin politika yapım sürecini değiştirmiş ve Tayvan'a yapılan askeri yardımlarla sonuçlanmıştır (Turan, 2016:85). ABD, Çin'i çevreleme politikası doğrultusunda Tayvan'ı destekleyerek Çin'in Tayvan üzerinde hakimiyet kurmasını ve bölgesel bir güç haline gelmesini engellemek istemiştir. ABD'nin Tayvan

üzerindeki politikalarını iki döneme ayırmak mümkündür. ABD, 1970'e kadar Çin'in komünizmin parçası olması nedeniyle Çin karşıtı politikalar benimsemiş bu doğrultuda Tayvan'ı desteklemiştir. Fakat 1970'ten sonra ABD'nin yükselen güç Çin ile kurduğu çıkarlar doğrultusundaki karşılıklı ilişki bağlamında ÇHC'yi resmi hükümet olarak kabul etmesi Tayvan konusunda geri adım atmasına neden olmuştur (Pekcan, 2019:113)

İki aktör arasındaki ilk kriz Kore Savaşı'nın ardından gerçekleşen I. Tayvan Boğazı Krizi'dir. 1950 yılında dönemin başkanı Truman'ın, Tayvan'a yönelik yapılacak saldırının Amerikan çıkarlarına yapılan bir saldırı olacağı yönündeki söylemi üzerine Yedinci Filosu'nu Tayvan'a göndermesi Çin tarafınca ABD'nin saldırganca hareketi olarak yorumlanmıştır (Kissinger, 2020:199). Tayvan'dan vazgeçmeyen ve Tayvan'ı Çin'in iç meselesi olarak gören Çin, ABD'nin bu hareketini tehdit olarak algılamıştır. Bunun üzerine Çin, Tayvan karasuları içerisinde yer alan Quemoy adasını bombalamasıyla kriz başlamıştır (Matsumoto, 2012: 77). I. Tayvan Boğazı Krizinin ardından ABD ve Tayvan arasında savunma anlaşması imzalanmış ve Güneydoğu Asya Teşkilatı'nın (SEATO) kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Kurban, 2022:3).

1958 yılına gelindiğinde krizin devamı niteliğinde kabul edilen II. Tayvan Boğazı Krizi Çin'in Quemoy ve Matsu adalarını tekrar bombalaması üzerine yeniden başlamıştır. Çan Kay Şek, 1954 yılında Tayvan ve ABD arasında imzalanan Ortak Savunma Anlaşması'na güvenerek Çin'e saldırı planlamıştır fakat ABD, krize son verilmesi gerektiğini savunarak bölgedeki tansiyonun dinmesini ve asker sayısının azaltılmasını sağlamıştır (Pekcan, 2019:114). 1970'lere gelindiğinde uluslararası yapıya yönelik bakış açılarının değişmesi üzerine Çin ve ABD'nin yakınlaşması ABD'nin Tayvan'a yönelik söylemlerini de değiştirmiştir. 1971'de BMGK'da Çin'in tek temsilcisi olarak ÇHC kabul edilmiştir.

1979'a kadar ABD ve Çin'i bir arada tutarak stratejik ortaklığı mümkün kılan neden Sovyet tehdidi olmuştur. Bu nedenle 1970'ler boyunca iki aktör genellikle Klasik Realizm'de de vurgulanan çıkarları doğrultusunda askeri ve politik konular üzerinden ilişkilerini devam ettirmiştir. 1979 yılında iki aktörün imza attığı bildiri ile başlayan resmi ilişki sonrası ABD, Tayvan ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkiyi keseceğini belirtmiştir (Pekcan, 2019:71-72). Tayvan ile 1954 yılında imzalanan

“Ortak Savunma Antlaşması’na son verildiğini ve ÇHC’yi “Tek Çin’in” yasal hükümeti olarak kabul ettiğini duyursa da söz konusu durum uzun soluklu olmamıştır. Zira ABD Tayvan ile “Tayvan ile İlişkiler Yasasını imzalamış ve Tayvan’a silah satışına ve Çin’in iç işlerine karışmaya devam etmiştir (Turan, 2016:88). Bu ikili politika ABD’nin bir taraftan Tayvan’ı kontrol ederek bölge ülkelerini kontrol altına alabilme diğer taraftan ise Çin’i çevreleyerek Çin’in Güney Çin Adaları üzerindeki egemenliğini sarsma amacı ile ilişkilendirilmiştir (Köksoy, 2019:86).

1982 yılında Çin-ABD arasındaki ilişkinin normalleştirilmesi adına üçüncü bir tebliğ imzalanmış Tek Çin politikasına olan bağlılık ifade edilmiştir (Aydın, 2020). Ancak sistemde yaşanan olaylar ve ABD başkanlarının benimsemiş olduğu politikalar Tayvan özelinde Çin-ABD ilişkisinin belirleyici olmuştur. Her iki aktörün Tayvan meselesi üzerindeki çıkar çatışmaları doğrultusunda zaman zaman birbirlerini rakip olarak algıladıkları zaman zaman da iş birliği üzerinden ilişkiler geliştirmek istediği görülmektedir. Çin, Hu döneminde ortaya atılan “Tayvan Çin Halk Cumhuriyeti’ne aittir”, “Çin, Tayvan (Çin Cumhuriyeti) ve ana karadan (Çin Halk Cumhuriyeti) oluşmaktadır” söylemlerini ABD’ye kabul ettirmek istemiştir. Fakat ABD’nin, devlet başkanlarının uyguladığı politikalar etkisiyle Çin’in bu söylemlerine saygı duysa da Amerikan çıkarları için Tayvan ile ilişkiler geliştirmekten vazgeçememektedir.

Clinton, Bush ve Obama dönemlerinde devlet başkanlarının Çin ile resmi ilişkiler geliştirdiği görülsede Tayvan meselesi kırılğan yapısını korumaya devam etmiştir. Clinton döneminde iki aktör Tayvan konusunda zaman zaman gerginlikler yaşasa da 1997’ye gelindiğinde “Çin-ABD Ortak Bildirisi” yayınlanmış ve iki aktör “yapıcı stratejik ortaklık” bağlamında birlikte çalışabileceklerini duyurmuştur. İki aktör arasındaki ilişkinin olumlu yönde gelişmesi sonucu 1998’de Clinton, Çin’e yapmış olduğu ziyarette Tayvan’a yönelik “Üç Hayır Politikasını” benimsediğini belirtmiştir (Pekcan, 2019:78-79).

Bush döneminde casus uçak gerilimi yaşanmış, ABD keşif uçağının Güney Çin Denizi üzerindeki Çin jet uçağı ile çarpışması ve Amerikan uçağının Çin’e ani iniş yapması iki aktör arasındaki ilişkiyi zedelemiş, Çin’in potansiyel tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır (Pekcan, 2019:80). Bu süreç içerisinde ABD’nin Tayvan’a yönelik desteğinde artış görülmüştür. Fakat yaşanan 11 Eylül saldırısı sonrası İki aktörün terörizm bağlamına artan iş birliği ABD’nin Tayvan’a yönelik politikalarında

değişimi beraberinde getirmiş ve tek Çin prensibini benimseyerek Tayvan'ın Çin'e barışçıl bir şekilde geri dönmesi gerektiği konusunda açıklamalarda bulunmuştur (Dedekoca, 2017:155). Bu süreçte her ne kadar Taipei'nin bağımsızlığı ABD tarafından onaylanmasa da ABD, Tayvan Boğazı'ndaki dengeyi korumak için Tayvan'a yönelik silah satışına devam etmiştir (Köksoy, 2019:100).

Obama yönetimi diğer konularda olduğu gibi Tayvan konusunun da barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bölgede var olan statükonun devam etmesini istemiş olsa da imzalanan üç Tebliğ'i de kabul etmiştir. Obama döneminde her ne kadar tek Çin politikası benimsense de Tayvan'a 6,4 milyar dolarlık silah satışı yapılmıştır ve Çin, bu duruma tepki göstermiştir (Yeşilyurt, 2019:73-74). Obama döneminde Tayvan'a yönelik yapılan askeri yardımların altında Tayvan'ın ekonomik ve stratejik öneminden bahsetmek mümkündür (Turan, 2016:95). Ayrıca Obama döneminde Tayvan pasaportuna sahip kişilere 90 gün vizesiz ABD'ye giriş hakkı tanınması da iki aktör arasındaki ilişkinin gerginleşmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Tayvan meselesi geçmiş dönemlerdeki başkanlarda olduğu gibi Obama döneminde de Çin ile olan ilişkiye zarar veren bir konu olmakla birlikte tam anlamıyla uzlaşma sağlanamamıştır.

Trump döneminde ABD ve Tayvan yetkilileri arasında artan ziyaretler Çin'in sert tepki vermesine neden olmuştur. Çin'e göre ABD ve Tayvan arasındaki ziyaretler ABD-Çin ilişkisini çizen anlaşmaların ihlali olarak görülmüştür (Kurban, 2022:5). Çin ile ABD arasında problemlili konular arasında yer alan Tayvan Meselesi son dönemde tekrardan patlak vererek iki aktör arasındaki ilişki de gerilime neden olmuştur. ABD'nin Tayvan'a yönelik politikası uzun süredir "stratejik muğlaklık" üzerine kurulu olup bir yandan Pekin'in tek Çin Hükümeti olduğu vurgusu yapılırken diğer yandan da Tayvan'a yönelik savunma silahlarını tedarik edeceğini belirtilmiştir (BBC News Türkçe, 2022: <https://www.bbc.com/>). ABD Temsilciler Meclis Başkanı Nancy Pelosi'nin 2022'de planlanan Tayvan ziyareti bölgedeki gerginliği arttırmıştır.

ABD'nin Tayvan'a yapacağı ziyaret söylemleri Çin hükümeti tarafından kabul edilmemiş, ziyaretin gerçekleşmesi üzerine Çin'in askeri karşılık dahil sert tepkiler vereceği belirtmiştir (Sabah, 2022: <https://www.sabah.com.tr/>). Bu bağlamda ziyaret öncesi iki aktör de savunma amaçlı silahlı kuvvetlerini Tayvan çevresinde karşı karşıya getirmiştir (Aytekin, 2022). Çin açık bir güç gösterisi olarak Güney Çin

Denizi'nde çeşitli askeri tatbikatları gerçekleştirirken ABD'de Çin'in bu tutumu karşısında Güney Çin Denizi'ne USS Ronald Reagan uçak gemisi de dahil olmak üzere devasa savaş gemileri konuşlandırmıştır. İki aktörün de Tayvan çevresindeki bu tutumu güvenlik ikilemi durumuna örnek olarak gösterilebilir. Devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek istemesi fakat savunma amaçlı mı yoksa saldırı amaçlı mı silahlı kuvvetlerin konuşlandığı bilinmemektedir (Jalil,2019:55). ABD'nin Tayvan ziyaretinde iki aktör arasındaki karşılıklı değerler bağlamında gelişen ortaklık Çin çıkarları ile örtüşmemektedir (BBC News Türkçe, 2022:<https://www.bbc.com/>). Bu nedenle Çin'in sert güç politikalarını benimsemesiyle karşı karşıya kalınmıştır.

3.1.2.2. Ekonomik Meseleler

ABD ve Çin arasındaki ekonomik ilişkinin temeli 1784-1785 yılları arasında gerçekleştirilen ticari faaliyetlere dayanmaktadır. 1800'lü yıllara kadar süren bu ticari ilişkide Çin kaybettiği savaşlar sonucu güç kaybetmiş ABD ise diğer Avrupalı devletler gibi Çin'den çeşitli ayrıcalıklar elde etmiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin belirleyicisi sistemde yaşanan gelişmeler ve güç mücadeleleri olmuştur. Özellikle uluslararası sistemde yaşanan büyük savaşların sonunda yeni kutupların oluşmasıyla aktörlerin birbirlerinden çıkar elde etme amacıyla uyguladığı politikalar ekonomik bağlamda çeşitli çıktılarla sonuçlanmıştır. ABD ve Çin arasındaki ekonomik ilişki ele alındığında Çin'in yükselişiyle beraber ABD'nin Çin'e yönelik politikalarını incelemek mümkündür.

1970 yılından itibaren ABD'nin Sovyet yayılmacılığını önlemek amacıyla Çin ile çeşitli ticari kısıtlamaları kaldırıp yardımlar yaparak ilişkileri geliştirme yoluna gitmesi sonucu iki aktörün yakınlaşması Çin'in ekonomik reformu için de avantaj sağlamış ve dünya siyasetinin dönüşmesinde rol oynamıştır (Cox, 2012:266). Söz konusu dönemde ve Çin'i uluslararası sisteme geri döndürerek jeopolitik kaygılar temelinde gerilimin yumuşamasına teşvik edilmiş ve ilişkilerde askeri güç kullanımı yerine diplomasi kanalları benimsenmiştir (Kissinger, 2020:287). Böylece iki aktör arasında 1972 yılında Şanghay Bildirisi'nin imzalanması önemli olaylar arasında kabul edilmiştir (Council on Foreign Relations, 2022). Şanghay Bildirisi ile ABD, Çin'i küresel sisteme sorumlu bir paydaş (stakeholder) olarak dahil etme hedefini

ortaya koymuştur (Turan, 2016:87). İmzalanan bildiri ile ABD, bölgesel hegemonların oluşmasını önlemiştir. Bildirinin imzalanması gelecek yönetimler için de iki aktör arasındaki iş birliği politikasının yolunun açılmasını sağlamıştır (Arezina, 2019: 292).

ABD, Çin'e yönelik uyguladığı politikalarla Sovyetler Birliği karşısında tehdit dengeleme politikasını benimsemiş ortak tehdide karşı geçici ortaklıklar inşa etmeyi hedeflemiştir (Council on Foreign Relations, 2022). 1989 yılına kadar iki aktör arası ilişkiler gerek politik gerekse ticari ve ekonomik anlamda devlet başkanlarının görüşmeleri ile olumlu ve ılımlı nitelikte gerçekleşmiştir (Akçadağ, 2015). 1989'un başlarında uluslararası sisteme bakıldığında Doğu Avrupa'da Sovyet bloğunda kırılmalar meydana gelmiş, Çin istikrarlı büyümeye devam etmiş, ABD ile olan ilişkileri ise Sovyetlerin Afganistan işgali karşısında iş birliği düzeyinde ilerlemiştir (Kissinger, 2020:495). Fakat Çin'de yaşanan Tiananmen olayı gelişmeye başlayan ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiş Deng'in başlattığı dışa açılma reformuyla artan yabancı yatırımlar Tiananmen Olayı sonrası düşüş göstermiş Çin'e karşı çeşitli ambargolar uygulanmıştır (Coase ve Wang, 2015:186).

Sovyetlerin çöküşüyle uluslararası alanda yaşanan değişimler Çin'in dış politikada rahatlama yaşamasına, ekonomik anlamda dışa açılma politikasına devam ederek yükselişe geçmesine neden olmuştur. Çin'in hızlı yükselişiyle Clinton, Çin ile ilişkisinde ticari konuları ön plana çıkarmış ve Çin'e yönelik agresif tutumunu gevşetmiş ve "yapıcı bağlılığı" benimsemiştir (Kissinger, 2020:563,564). İki aktör arasında bu dönemde ekonomik alanda da çeşitli adımlar atılarak Çin'in DTÖ'ye üyeliğine yönelik engellerin kaldırılması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Köksoy, 2019:44). Her ne kadar bu dönemde sistemde gerginlikler meydana gelse de aktörler çıkar odaklı hareket ederek ekonomik iş birliğinin daha ön planda tutulmuş ve 2000'de ABD-Çin İlişkileri Yasası'nın imzalanması ile iki aktör arasında ticari bağlamda kalıcı bir ilişki sağlanmıştır (Korkmaz, 2021:119). Aralık 2001'de Çin'in DTÖ üyeliği kabul edildi ve kabul koşulu olarak Pekin, ithal mallar için yüksek tarife indirimleri, fikri mülkiyet haklarının korunması gibi çeşitli ekonomik reformları kabul etmiştir (Siripurapu, 2022).

Üyelikle beraber aktörler arasındaki ticaret hacmi büyümüş ve DTÖ ile başlayan süreç sonucunda günümüz ABD-Çin arasındaki ticari ilişki güçlenmeye başlamış Çin, ABD'nin ihracatta üçüncü büyük ortağı ABD ise Çin'in ihracatında ilk

sırada yer almaktadır. İthalatta ise ABD'nin en büyük ortağı Çin iken Çin'in ithalatında ABD üçüncü ortağı haline gelmiştir (Şanlı ve Ateş, 2020:76). Bu bağlamda iki aktör, Neo-liberal teorisyenlerin ortaya atmış olduğu çıkarlar doğrultusunda devletler arasında iş birliği yapabileceği argümanın örneğini oluşturmaktadır. Çin'in DTÖ üyeliği bağlamında iki aktörün birbirleri üzerinden kazanç elde edeceği Bush döneminde düşünülmüş ve Çin'in DTÖ üyeliği desteklenmiştir. Çünkü Bush, Çin'in DTÖ'ye katılımının küresel ve yerel ekonomik büyüme konusunda pozitif yönde bir etkisi olacağını düşünmüştür.

2002-2008 yıllarında Amerikan ekonomisinde yaşanan durgunluk karşısında Çin'in düşük maliyetli ürünleri piyasaya sunarak avantaj elde etmesi, uluslararası piyasada ihraç ürünleriyle hakimiyet kurması ve Yuan'ın değerinin gereğinden düşük olması ve ihracatı ucuzlatarak uluslararası piyasada Çin ile rekabeti zorlaştırmıştır. Bu durum Amerikan ticaret açığının artmasına ve ABD tarafından Çin'e yönelik telif hakları davasının açılmasına neden olmuştur. ABD, üretmiş olduğu kitap, DVD gibi ürünlerin Çin'de izinsiz ve yasadışı olarak çoğaltılmasından rahatsızlık duyarak DTÖ'ye Çin'i şikayet etmiştir (Köksoy, 2019:140). İki aktör arasında 2002'de başlayan ve günümüzde de devam eden ticaret savaşlarının temeli atılmıştır.

Çin'in hızlı yükselişiyle beraber Amerika'nın Çin mallarına olan artan bağımlılığı ve ticaret açığında oluşan açık ABD'yi harekete geçirmiştir. Bu bağlamda gümrük tarifeleri ve kotalar etrafında meydana gelen ticaret savaşı başlamıştır. ABD, 2002 yılında çelik üzerinden birtakım sınırlamalara gitmiş ve Çin'in de dahil olduğu on beş ülkeye tarife ve kota uygulamaya başlamıştır (Köksoy, 2019:145). Tek taraflı uygulanan bu kotalar siyasi ve ticari ilişkilerde sorunları beraberinde getirmiştir. 2008'e gelindiğinde patlak veren küresel mali kriz Amerikan ekonomisini tahrip etmiştir. Kriz, Amerikan ekonomisinde kaotik bir türbülansa neden olurken Çin, kriz karşısında hızlı bir şekilde toparlanmayı başarmış ve yükselen bir ivme çizmiştir (Korkmaz, 2021:152). Böylece 2006'da yayınlanan "ABD-Çin Ortak Bildirisi" değiştirilerek "ABD-Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalogu" şeklinde yeni bir süreç başlatılmıştır (Yeşilyurt, 2019:66). Yayınlanan bildiri ile iki aktör ekonomik ve stratejik konularda iş birliğinin önemini vurgulayarak terörizm, iklim değişikliği, bölgesel ve küresel konular üzerinde iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır (Pekcan, 2019:85). Temelde Amerikan çıkarlarının gözetildiği Trump

döneminde ise imzalanan bazı antlaşmaların Amerikan ekonomisine zarar verdiğini belirtilerek Trans- Pasifik Ortaklığı'ndan (TPP) çekilmiştir (Demir, 2020:237). Ayrıca Trump, 2018'de ise Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nı (NAFTA) feshederek Birleşik Devletler-Meksika-Kanada Antlaşması'nı (USMCA) oluşturduğunu duyurmuştur (Çelik, 2020:450).

Bu bağlamda Çin ile ilişkide de diğer dönem başkanlarının aksine ekonomik karşılıklı bağımlılık yerine jeopolitik rekabet politikasını benimsemiştir (Arezina, 2019:289). Çin'e karşı ekonomik çevreleme ve stratejik ticaret politikaları benimsenerek uygulanmaya başlamıştır (Yalçın ve İlhan, 2020:555). Trump'ın yaklaşımı ve ticaret açığı konusunda Çin'e olan agresif tutumu ticaret savaşlarının başlamasına neden olmuştur (Korkmaz, 2021:166). Trump yönetimi Çin'in ticarete adil olmayan yöntemleri kullanması ve fikri mülkiyet hırsızlığı yaptığını gerekçe göstererek 2018'de Çin'e yönelik ticaret savaşını başlatmıştır (Arezina, 2019:297). ABD, öncelikli olarak Çin'den ithal edilen çeliğe %25, alüminyuma ise %10 orasında gümrük vergisi getirerek ilk cepheyi açmıştır. ABD'nin tutumu karşısında Pekin de kısa sürede cevap vermiş ve 50 milyar dolar değerinde 106 ürüne aynı oranda vergi uygulayacağını duyurmuştur (Pekcan, 2019:107).

Trump ilerleyen süreçte %10'luk bir vergilendirme yapılacak ürünler listesini yayınlayarak bu oranı %25'e çekmiştir. Çin'de ABD'nin yeni vergilendirmesine aynı oranda cevap vermiştir. İki aktör arasında ticari bağlamdaki görüşmeler devam etse de Trump görüşmelerde uzlaşmacı bir tavır takınmamış aksine pazarlık sürecinde “kazan-kazan” (win-win) türünde hareket etmekten ziyade “sıfır toplamli oyun” (zero-sum-game) doğrultusunda hareket etmiştir (Çelik, 2020:451). Trump'ın ekonomi politikalarına bakıldığında iki aktör arasındaki ticaret açığını kapatmak temel politikasını oluşturmaktadır bu bağlamda ticaret açığını kapatmak için Çin'in daha çok Amerikan malı almasını istemiştir (BBC News, 2019: <https://www.bbc.com>).

Huawei Krizi de bu dönemde yaşanan bir diğer önemli krizdir. ABD, Pekin üzerindeki baskıyı arttırmak ve Çin'in telekomünikasyon alanındaki rekabetini önlemek için Huawei'yi, güvenlik riskleri oluşturmakla suçlamış ve ulusal güvenlik gerekçesi ile ülke içerisinde kullanımına yasak getirmiştir (Arezina, 2019:301). Ayrıca ABD, Huawei'nin mali işler direktörünün (CFO) Çin lehine casusluk yaptığı gerekçesi ile tutuklamış ve dünyanın dört bir yanındaki ülkeleri Huawei ile kurdukları 5G

telekomünikasyon ağı sözleşmelerini yeniden düşünmeye zorlamıştır (Arezine, 2019:301). İki aktör arasındaki görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine Osaka'daki G20 zirvesinde bir araya gelen iki aktör yeniden ticaret görüşmeleri yapmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda iki aktörün ticaret görüşmelerine başlama konusunda uzlaştığını açıklaması ticaret savaşının son bulacağı yönündeki ve iki aktörün uzlaşmaya yakınlığı söylemlerini beraberinde getirmiştir (Yıldız, 2019).

Başkan seçilen Joe Biden ise Trump yönetiminin tarifeleri kullanmasını ve tarifeleri önemli ölçüde artırmasının muhtemel olmadığını eleştirmekle beraber, söz konusu uygulamaları hemen kaldırmayacağını da belirtmiştir (Siripurapu, 2022). Biden da önceki başkanlar gibi Amerikan çıkarları temelinde hareket ederek ekonomik politikaları hayata geçirmeyi hedeflese de belirsizlikler varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

3.2. ÇİN- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Avrupalılar ve Çinliler arasındaki ilişkinin kökenleri incelendiğinde bu süreç Hristiyanlık döneminin başlangıcına kadar gitmektedir. Avrupa'nın Çin'e olan merakı ilk kez 13.yy'da gezgin Marco Polo'nun Çin üzerine yazdığı yazıları sonucu oluşmuştur (Pekcan ve Uygun, 2021:1151). 18.yy'a gelindiğinde İpek Yolu vasıtası ile yapılan ipek ve değerli eşya ticareti ile başlayan bu etkileşim Çin'i önemli bir ekonomik güç haline getirmiştir. O dönemde Çin'in sahip olduğu ekonomik güç ve benimsemiş olduğu korumacı politikalar Avrupalı devletlerin Çin'e yönelik ilgisini arttırmıştır. Bu durum Çin'in tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Avrupalılar ve Çin arasındaki Çin'in tek yönlü çay ve ipek satışı Neoliberallerin ortaya atmış olduğu asimetrik karşılıklı bağımlılık argümanına örnek oluşturmaktadır.

Çin'in tek yönlü ticari üstünlüğü Avrupalılar karşısında pazarlık gücünü arttırmıştır. Bu durum Avrupalıları rahatsız etmiştir. Avrupalıların Çin'de yasaklı madde olan afyonu Çin'e sokması ve ticari faaliyetleri fırsata çevirmesi ile başlayan süreç çatışmalar ve sonrasında Çin'in "utanç yüzyılı" olarak adlandırdığı yenilgiler dönemini beraberinde getirmiştir. Bu dönem İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı devletlerin Çin'den çeşitli anlaşmalarla imtiyazlar elde etmesini sağlamıştır. 19.yy'da Avrupalı devletler Çin'den imtiyazlar elde ederken Sanayi Devrimi'nin taşıyıcısı olarak Çin'e demiryolları, endüstriyel fabrikaları telgraf ve kapitalizmi de taşımıştır

(Yahuda, 2008:21-22). Böylece modern teknoloji ve ulaşım ile kısmen aşılmış olan “mesafe tiranlığı” ve gelecek dönemlerde de ilişkinin seyrini asıl belirleyecek olan “ticaret önceliği” ilerleyen dönemlerde Çin ve Avrupalı devletler arasındaki ilişkiyi şekillendiren iki önemli faktör olmuştur. (Yahuda, 2008:13).

19.yy’daki I. ve II. Dünya Savaşları Avrupalı devletlerin kendi problemleriyle ilgilenmesine ve bu nedenle Çin’e yönelik siyasi ve ekonomik etkisini azaltmasına neden olmuştur. Çin ise 1949’da Mao yönetimine geçerek ekonomik ve siyasi anlamda değişim yaşamaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı’nın sonu ve Soğuk Savaş dönemini kapsayan dönemde, Avrupa-Çin ilişkilerinde yeni bir döneme geçilmiştir. Söz konusu dönemde ilişkiler güvenlik kaygıları ve ABD ile SSCB’nin yönlendirmeleri ile şekillenmiştir (Başçıl, 2013:47).

3.2.1. Çin- AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

1949’da Mao önderliğinde ÇHC’nin kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra Avrupa’da da değişim süreci başlamıştır. 1950’de Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman, Avrupa’daki barışı kalıcı kılmak amacıyla kömür ve çeliğin ortak bir çatı altında toplandığı planı açıklamış ve söz konusu planı 1952’de altı üye ülke (Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg (Benelüks) Paris’te imzaladıkları antlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) olarak hayata geçirilmiştir (McCormick, 2014:95-96). Böylece günümüzde AB olarak ortaya çıkan derin ve ileri iş birliği düzenine sahip Avrupa bütünleşmesinin temelleri atılmıştır. Snyder’e göre Batı Avrupa ülkeleri ve Çin arasındaki diplomatik ilişkinin kurulması dört döneme ayrılmaktadır. Bu dönemler; ÇHC'nin kurulmasının hemen ardından 1949'daki ilk nesil; 1950'lerin başında ikinci nesil; Kore Savaşı'nın sonundan Kültür Devrimi'ne (1954–1964) kadar üçüncü nesil ve ABD ile Çin arasındaki ilişkilerin normalleşmesinden hemen önceki ve sonraki yıllarda dördüncü nesil (1970–1979) şeklindedir (Snyder, 2009:9).

AB üyesi bazı ülkeler Çin ile daha önceden diplomatik ilişkilerini kurmuş olsa da AB ve Çin arasındaki resmi diplomatik ilişki AET’nin başlattığı ortak ticaret antlaşmasının ve ABD-Çin ilişkisinin normalleşmesinden sonra 1975 yılında başlamıştır (Pekcan, 2019:1151). 1975 yılı öncesi Batı Avrupa ülkeleri ve Çin ilişkileri ele alındığında ilişkilerdeki birinci nesil, ÇHC’nin 1949’da kuruluşunun hemen

ardından Baltık ülkeleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya'yı içeren Sovyet Bloğu parçası ülkelerle kurduğu ilişkiler oluşturmuştur. Birinci nesil diplomatik ilişkilerin Sovyet Bloğu ülkelerle kurulması Liberallerin birbirleri ile uyuma sahip olan aktörlerin daha kolay iş birliği kurduğu argümanını destekler niteliktedir. 1950'deki ikinci nesil diplomatik ilişkiler kapsamında ise Danimarka, Finlandiya ve İsveç'ten oluşan ülkeler Çin ile diplomatik ilişki kurmuştur. Batı Avrupa'daki ülkelerin çoğunun aksine bu İskandinav ülkeleri Kore Savaşı'na dahil olmamış, ABD'nin Çin'e yönelik çevreleme ve Çin'i tanımama politikasını izlemeyerek Çin'i resmi hükümet olarak tanımıştır (Snyder, 2009:21).

Üçüncü nesildeki diplomatik ilişkilerin kurulmasında ise Kore Savaşı ve Çin-Sovyetler Birliği arasındaki ilişkinin darbe alması etkili olmuştur. Bu bağlamda 1953 yılındaki Kore Savaşı sonrası imzalanan ateşkes Çin ve Batı Avrupa ilişkileri için dönüm noktası niteliğindedir. İmzalanan ateşkes taraflar arasında ilişkilerin kurulması konusunda olumlu etki göstermiştir (Aras, 2018:29). 1954 yılında İngiltere ve Hollanda, Çin ile diplomatik temsil düzeyi en alt seviyede ilişki kurmuştur.

Çin, 1957'de kurulan AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'na (Euroatom) başta olumsuz tepki vermiş olsa da ilerleyen dönemlerde AET'nin gelişimini kapitalizm içerisindeki çelişki olarak nitelendirmiş ve bu durumu jeopolitik manevra alanı olarak görmüştür (Başçıl, 2013:49). Çin, AET içerisinde güçlenen Batı Avrupa devletlerinin zaman içerisinde Amerika'ya olan bağılıklarını azaltmak isteyeceklerini böylece aktörler arasında rekabetin kaçınılmaz olacağını düşündüğü için bu durumdan yararlanmak istemiş ve 1960'lara doğru Batı Avrupa'ya yönelik yaklaşımlarını değiştirmiştir. 1964'e gelindiğinde ise Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin ABD'den bağımsız bir dış politika yaratma amacının bir parçası olarak Çin ile büyükelçi değişimi düzeyinde diplomatik ilişki kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda 1964'te Batı Avrupa ülkesi Fransa ile kurulan diplomatik ilişki diğer ülkelerle kurulacak ilişkiler için itici güç niteliğinde olmuştur (Aras, 2018:33). Fransa ve Çin arasında kurulan bu ilişki realizm açısından aktörlerin kar-zarar analizi yaparak fayda maksimizasyonunu hedeflemesi ve bu doğrultuda çıkarlar doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir.

1960'ların sonlarına doğru Sovyetler Birliği ile çatışmaların başlaması ve ilişkilerin sorunlu hale gelmesi Çin'in dış politika ideolojisini değiştirmiştir. Çin, bu

süreçte uluslararası sistemde iki süper güçle mücadelede Avrupa Topluluğu'nu müttefik olarak görmüş ve AT'ye yakınlaşmıştır (Aras, 2018:37). Sovyetler ile yaşanan çatışmalar karşısında tek tarafa yaslanma politikasından vazgeçerek dengeleme stratejisini benimsemiş ve Avrupalı devletler ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda Avrupa Bütünleşmesi konusunda olumlu düşünceler paylaşılmaya başlanmış ve desteklenmiştir. Bu doğrultuda Çin'in geleneksel "barbarlara karşı barbarları kullan" stratejisini uyguladığı ileri sürülmüştür (Başçıl, 2013:49).

1970'li yıllarda ABD-Çin ilişkisinin normalleşmesi ile on Avrupa ülkesi Çin ile diplomatik ilişki kurarak diplomatik ilişkilerdeki dördüncü nesil tamamlanmıştır. Bu on ülkenin beşini (İtalya, Belçika, Alman Federal Cumhuriyeti, Lüksemburg, İrlanda) AT'ye üye ülkeler oluşturmaktadır. Önceki nesillere göre dördüncü nesilde kurulan diplomatik ilişkilerde egemenlik, toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, birbirlerinin iç işlerine karışmama ve karşılıklı yarar ilkeleriyle yönetilme vurgusu yapılmıştır (Snyder, 2009:31). Böylece daha liberal boyutta karşılıklı saygı ve iş birliği düzeyinde ilişki temelleri atılmıştır. Ayrıca bir diğer önemli gelişme de ilk kez Avrupalı ortaklar ÇHC'yi Çin'in tek resmi hükümeti olarak tanımış ve "Tek Çin" prensibi doğrultusunda Tayvan ile resmi ilişki kurmayacaklarını belirtmiştir.

Özetle, resmi ilişkinin kurulduğu 1975 öncesi dönem ele alındığında ÇHC ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişki sürekliliği ve çok boyutluluğu olmayan bir düzeyde ilerlemiştir. Bununla birlikte bu dönemde tarafların birbirleri üzerinde güvenlik çıkarları olmaması ve coğrafi olarak da uzak olmaları dış politika meseleleri arasında birbirlerine alt sıralarda yer vermelerine neden olmuştur. Ayrıca Avrupa-Çin arasındaki ilişkiyi, dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu bağlamda Batı Avrupa ülkeleri ABD'nin etkisiyle ÇHC'yi daha geç tanırken Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetlerin ve komünizmin etkisiyle daha erken ilişki kurulmuştur (Başçıl, 2013:48).

Böylece Çin, Doğu Avrupa ülkeleri aracılığıyla endüstriyel teknoloji transferini gerçekleştirmiştir (Yahuda, 2008:23). Batı Avrupa ülkeleri ise özellikle kritik meselelerde ABD'nin etkisinde kalarak Çin'i geç tanımıştır. Ayrıca Batı Avrupa ve Çin arasındaki ideolojik farklılıklar birbirlerini zayıf ve dünya politikasını etkilemede başarısız aktörler olarak algılamalarına neden olmuştur. Söz konusu algılamalar

sonucu Çin AET'yi Amerika'ya bağımlı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) ekonomik kolu şeklinde tanımlamıştır (Başçıl, 2013:48).

AET'nin Avrupa bütünleşmesindeki geçiş dönemini tamamlayarak ticaret politikaları oluşturduğu dönem Çin'de Mao'nun ölümüyle Deng dönemi reform hareketlerinin başladığı döneme denk gelmiştir. AET-Çin arası diplomatik ilişkilerin ekonomik çıkar temelli kurulması yaklaşan çıkarların örtüştüğünün göstergesidir. Bu nedenle 1975 sonrası dönem, ilişkinin temelini genel olarak ticari ve ekonomik faaliyetlerin oluşturduğu dönemin başlangıcıdır (Snyder, 2009:43). Böylece iki aktör arasında liberal politikalar çerçevesinde ilişki temelleri atılmıştır. AET üye ülkelerinin Pekin'i tanınması ve Mayıs 1975'te Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Christopher Soames'in Çin'i ziyaretinin ardından Çinli yetkililerle temasların kurulması üzerine ilk adım atılarak diplomatik ilişkiler kurulmuştur. (Aras, 2018:43). İki aktör arasında 1975 yılında başlayan ilişkinin tarihi de farklı dönemlere ayrılmıştır. Bu kapsamda; Men (Men, 2013:294) birinci dönem olarak 1975-1994 yılları arası karşılıklı ihmal, 1995-2002 arası karşılıklı çekim, 2003-2006 arası balayı dönemi, 2007-2013 krizler dönemi ve son olarak 2014'ten günümüze çeşitli nedenlerle ilişkilerin darbe aldığı dönem olarak ele almaktadır.

1975'te başlayan ilişki zamanla temel ortaklıktan kapsamlı ortaklığa doğru gelişmiştir (Şahin, 2016:57). Böylece 1975'te diplomatik ilişkinin kurulmasının ardından 1978'de "İkili Ticaret Antlaşması" imzalanarak ilk önemli olay gerçekleşmiştir. 1978'de AB ve Çin arasında ticaret anlaşmasının imzalanmasının ardından Çin, açık kapı politikasını geliştirmeye başlamış ve bu bağlamda dış ticaret yatırımları için şirketlere izin vermiştir. İmzalanan anlaşma ile ÇHC'ye Avrupa pazarında belirli bir ticaret tercihi verilmiştir (Möller, 2002:12). 1985'e gelindiğinde 1978'de imzalanan ticaret anlaşması geliştirilerek "Ticaret ve Ekonomik İş birliği Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmanın amacı karşılıklı çıkarlara göre ekonomik ve teknik iş birliğini geliştirmek ve ticaret alanlarını çeşitlendirmektir (Algieri, 2002:64). Bu anlaşmayla birlikte AET ve Çin arasında endüstri, bilim, teknoloji, enerji, ulaşım ve çevre konularında da iş birliğinin arttırılacağı yönünde karar alınmıştır (Akses, 2014:3).

Ekonomik temelde başlayan iş birlikleri yayılma etkisiyle diğer alanlarda gelişim göstermiştir. Anlaşma iki aktör arasındaki ilişkinin resmileşmesi ve

derinleşmesi için büyük bir adım olarak kabul edilmiştir (Stepan ve Ostermann, 2011:20). Söz konusu dönemde Çin, AET'ye ekonomik olarak bağımlı olsa da iki aktör arasındaki ekonomik faaliyetlerin hacmi kademeli olarak artmış ilişkiler karşılıklı bağımlılık kapsamında derinleşmiş ve genişlemiştir. İmzalanan anlaşmalar ve Deng'in dışa açılma reformları sonucu Çin, ekonomisini küresel finans sistemine entegre etme yollarını arayarak 1986'da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) üyeliğine başvurmuştur (Metintaş, 2020:11). Çin'in küresel finans sistemine entegrasyonu Topluluk tarafından desteklenmiştir. Böylece AB, bir tarafın kazancı diğer tarafın da kazancıdır argümanını destekleyen kazan-kazan stratejisini benimsemiştir. Liberal argümanlar çerçevesinde AB- Çin ilişkisi ele alındığında AB'nin Çin'den ekonomik kazanç elde etmesinin yanında demokrasi, insan hakları gibi Batı'nın değer ve normlarını Çin'e yayma hedefi fikri yer alırken Çin'de AB gibi büyük bir pazara erişim sağlayarak ekonomik ve siyasi etki alanını derinleştirme amacına sahip olduğu görülmektedir (Tokatlı, 2022:188).

1970'lerde olduğu gibi 1980'lerde de Çin, Avrupa'nın uluslararası sistem içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaya devam ederken Topluluk ise 1988 yılında Pekin'de ilk delegasyonunu belirlemiştir (Aras, 2018:51). Avrupa Komisyonu tarafından belirlenen ilk delegasyon iki aktör arasındaki ilişkinin olgunlaşmanın doruk noktası olarak kabul edilmiş olsa da bu süreç uzun sürmemiştir (Stepan ve Ostermann, 2011:20). 1989 yılında Çin'de Tiananmen Meydanı'nda demokrasi yanlısı öğrencilerin öldürülmesi sonrasında Batılı ülkelerle ilişkilerinde gerginlikler meydana gelmiştir. Yaşanan gerginlikler iki aktör arasındaki ilişkinin darbe almasına yol açmıştır (Aras, 2018:52). Batı Avrupa ülkeleri Çin ile olan ilişkilerini dondurmuş ikili ilişkilerini askıya almıştır. Çin'in, AT'nin temel değerleri içinde yer alan insan haklarını ihlali Çin'e yönelik mali kredilerin, askeri iş birliği programlarının dondurulmasına neden olmuştur. (Scott, 2007:224). Ayrıca iki taraf arasında hala çözüme kavuşturulamamış olan silah ambargosu da bu dönem uygulanmaya başlanmıştır (Güven, 2006:188). Yaşanan olaylar sonucu Çin birçok Avrupa ülkesi tarafından kınanmış, böylece ekonomik ve kültürel ilişkiler 1992 yılına kadar askıya alınmıştır (Möller, 2002:14).

1990'lı yılların başlarında siyasi ve ekonomik bütünleşmesini güçlendiren AT'nin 1992 yılındaki Maastricht Antlaşması'nı imzalamasıyla AB olarak

nitelendirilmesi Çin'in Avrupa'ya olan ilgisini arttırmıştır (Aras, 2018:57). Bu süreçte Asya'daki dinamik ekonomik gelişme özellikle Çin ekonomisinin hızla yükselişi ve Çin ile kurulan ekonomideki karşılıklı bağımlılık gibi nedenler Avrupa için de bozulan ilişkilerin tekrardan onarılmasında etkili olmuştur (Men, 2013:294). Bu nedenle öncelikli olarak siyasi ve kültürel bağlar 1990 yazına kadar hızlı bir şekilde onarılmış fakat bu durum da insan hakları konusunun uluslararası alanda aktörler arasında ilişkileri ne kadar etkilediği ve etkilemesi gerektiği sorununu gündeme getirmiştir (Scott, 2007:224). Her ne kadar tartışmalar gündeme gelse de 1994 yılına gelindiğinde Asya'nın ekonomik gelişme cazibesine kapılan Avrupa Komisyonu "Yeni Asya Stratejisine Doğru" başlıklı belgeyi yayınlamış ve AB'nin Asya Stratejisinin merkezinde yer alan Çin'e büyük önem verdiği görülmüştür (Men, 2013:294).

1995 yılına gelindiğinde İnsan Hakları Diyalogunun başlamasıyla ilişkiler yeniden normalleşmiştir. Normalleşmeyi izleyen süreçte Avrupa Komisyonu 1995 yılında "Çin-Avrupa İlişkileri İçin Uzun Vadeli Politika" belgesini yayınlamıştır. Bu belge Avrupa tarafından yayınlanan ve Çin'e yönelik stratejik, etkili ilk belge olarak kabul edilmiştir (Men, 2013:294). Yayımlanan belge ile Çin'in ekonomik, askeri ve politik yükselişi kabul edilerek Çin'in Avrupa'nın dış ilişkilerindeki önemi vurgulanmıştır (Alagöz, 2016:39). Böylece iki aktör arasındaki ilişki hızlı bir gelişme yoluna girmiş ve 1998'de "Çin ile Kapsamlı Ortaklık İnşa Etmek" başlıklı belge yayınlanmıştır (Başçıl, 2013:52). 1998 yılında yayınlanan belge ile AB, Çin'i uluslararası sisteme barışçıl yollarla entegre etmeyi hedeflemiştir (Başçıl, 2013:53). Bu nedenle ortak bir strateji vizyonunun oluşması için 1998 yılından itibaren iki aktör arasında küresel düzeyde yıllık zirve toplantıları düzenlenmiştir.

AB'nin Neo-liberal boyutta Çin'i küresel sisteme dahil etme amacına ulaşması Çin ile kurulan iş birliği ve ortaklık sürecinden geçmiştir. Bu bağlamda AB, Çin ile ekonomi, bilim-teknoloji, eğitim, hukuk gibi alanlarda çok yönlü iş birliği programları doğrultusunda sektörel diyaloglar kurarak çift taraflı siyasi ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesini hedeflenmiştir (Aras, 2018:61). İki aktör arasındaki ikili ilişkinin 1995 yılından 2003 yılına kadar çok yönlü olarak geliştiği ve ticaret hacminin de arttığı ve yüksek derecede siyasi iş birliği yapmaya istekli olduğu görülmektedir (Koçakoğlu, 2021:12). Bununla birlikte iki aktör arasında gelişen ekonomik ilişkiler siyasi iş birliğini de güçlendirerek kurumsallaştırmıştır (Men, 2013:295). 2000'lere kadar

geçen bu süreçte iki aktör arasındaki ilişkiyi küresel stratejik denge, AB bütünleşmesi, AB'nin Çin'e yönelik uyguladığı politikalar ve Çin'in uluslararası sistemde ekonomik olarak değişen durumu gibi etmenler etkilemiştir (Aras, 2018:63).

2002 yılında Çin ve AB arasındaki politik diyalogun birçok seviyede düzenli ilerleyişi politik diyalog yerine “stratejik ilişki” tanımlamasını getirmiştir (Başçıl, 2013:54). Belirli aralıklarla düzenlenen AB-Çin Zirve görüşmeleri de iki aktör arasında fikir alışverişlerinin yapıldığı bir ortam haline gelmiştir. Görüşmelerin yapıldığı bu süreçte bir diğer önemli konu da Çin'in DTÖ'ye üyeliğidir. AB ile Çin arasında imzalanan anlaşmalar ve AB'nin Çin'i destekleyen tutumu Çin'in DTÖ'ye üyeliğinde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır (Michalski ve Pan, 2017:45). Bununla birlikte Çin'in bazı Avrupa normlarını da benimsemeye başladığı görülmüştür. Çin DTÖ'ye üye olduktan sonra AB'nin ikinci en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir (Metintaş, 2020:13). Yaşanan gelişmeler iki aktör arasındaki geniş kapsamlı iş birliğini ve karşılıklı güveni artırmıştır. Böylece iki aktör arasında karşılıklı bağımlılık kurulmuştur.

2000'lerde çift kutuplu yapının dağılması ve küreselleşmeyle birlikte uluslararası ilişkilerde aktörler arasında çok kutupluluk söylemleri ağırlık kazanmıştır. 2003 yılında uluslararası sistemde yaşanan Irak müdahalesi Avrupalı devletler arasında fikir ayrılığına neden olmuştur. Fransa, Almanya gibi devletler Çin ile ABD'nin müdahalesine karşı çıkmıştır (Başçıl, 2013:54). ABD'nin Irak operasyonu karşısında fikir birliğine varan Avrupa ve Çin çok taraflılık ve BM'yi uluslararası sistemde öne çıkarma konusunda da anlaşmış böylece iki aktör uluslararası sistemde çıkarları doğrultusunda birbirine daha da yakınlaşmıştır (Scott, 2007:228). Ayrıca Çin'in, AB'nin en büyük ticaret ortağı olması ve uluslararası sistemde ABD'ye alternatif yükselen güç rolü yeni transatlantik ilişkide yeni bir eksenin gelişebileceği konusunda da farkındalık yaratmıştır.

AB ve Çin arasındaki iş birliğinin artması ve iki aktör arasındaki bağlantı kurma yolundaki istisnai hız AB-Çin için “balayı dönemi” olarak nitelendirilen dönemi tanımlamaktadır. 2003'te düzenlenen AB-Çin zirvesinde ilişkilerin derinleşme ve gelişmesinin önemine yapılan vurgu sonucu iki önemli politika belgesi yayınlanmıştır. Bu belgeler, “Olgunlaşan Ortaklık: Avrupa-Çin İlişkilerinde Paylaşılan Çıkarlar ve Mücadeleler” ve “Çin'in AB Politika Belgesi'dir” (Scott,

2007:228). İlerleyen dönemde stratejik yakınlaşmanın resmileşmesi üzerine taraflar arasındaki ekonomik ve siyasi iş birliği 2003 yılından itibaren de kapsamlı stratejik ortaklığı beraberinde getirmiştir (Aras, 2018:61). “Stratejik ortaklık”, iki aktör arasındaki ilişkinin doruk noktası olarak kabul edilerek balayı döneminin resmi başlangıcı sayılmıştır (Men, 2013:295). Stratejik ortaklık Galileo Uydu Seyrüsefer İş birliği Antlaşması’nı, Silahların Yayılmasının Önlenmesi Bildirgesi’ni, AB-Çin Gümrük İş birliği Anlaşması’nı ve çeşitli alanlarda iş birliği projelerini beraberinde getirmiştir (Pekcan ve Uygun, 2021:1152). İki ülke karşılıklı olarak çeşitli ziyaretler düzenleyerek birbirleri hakkında farklı konularda bilgi sahibi olmuştur. AB, Çin’in yükselişi karşısında uluslararası düzeni korumak için Çin ile ilişki kurma hedefine sahiptir (EU-China A Strategic Outlook, 2019:2).

İlişkinin altın çağı olarak adlandırılan bu dönemde AB-Çin ticaretinin değeri ele alındığında Çin’in ABD’den sonra ikinci büyük ticaret ortağı olması dikkat çekmiştir (Yahuda, 2008:27). Stratejik ortaklık ve yaşanan gelişmeler, iki aktör arasındaki beklentiyi de aynı oranda arttırmıştır fakat aktörler arasındaki ortak değer ve normların sağlam temelini olmaması tarih, kültür ve siyasi inançlardaki farklılıklar ekonomik ve ticari iş birliğindeki sorunlarla birlikte stratejik zorluklara da neden olmuştur. Bu durum Neo-klasik Realistlerin belirttiği üzere kültürel algıların ve farklılıkların dış politika yapım sürecinde etkili olduğu argümanını destekler niteliktedir. Artan sorunlar karşısında hem Pekin hem de Brüksel daha gerçekçi adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır (Men, 2013:295- 296).

Böylece, 2006 yılında Avrupa Komisyonunun yayınlamış olduğu “AB-Çin Yakın Ortaklar, Büyüyen Sorumluluklar” belgesi yayınlanarak iki aktör arasında küresel barış ve istikrarı korumak için ortak sorumluluk vurgusu yapılmış ve sorunlara çözüm bulmak için ticaret politikası, tekstil ticareti diyalogu, rekabet politikası, gümrük iş birliği, fikri mülkiyet hakları, düzenleyici ve sanayi politikasını kapsayan her düzeyde ticari ve ekonomik diyaloglar geniş ölçüde genişletilerek güçlendirilmiştir (Men, 2013:296). 2007 yılında gündeme gelen AB-Çin Yüksek Düzeyli Ekonomik ve Ticari Diyalog (HED), Nisan 2008’de Pekin’de başlatılmış ve ekonomik ve ticari ilişkilerdeki sorunlarla başa çıkmak için platform görevi görmüştür.

2008 yılındaki ortaya çıkan mali kriz AB’yi etkisi altına almıştır. Bu süreçte AB ve Çin küresel finansal sistemin yeniden dengelenmesi ve krizden en az hasarla

çıkarmak için ortak hedefler doğrultusunda hareket etmiştir. Krizin yıkıcı etkisi AB ve ABD kadar olmasa da Çin'i de etkilemiştir. Çin'in ekonomik büyümesinin AB ile ticaret ve yatırım işlerine bağlı olması Çin'e Avrupa ekonomilerinin toparlanmasında görevli olduğu düşüncesini benimsetmiştir. Bu amaç doğrultusunda Çin, finansal krizle iş birliği içinde başa çıkmak için “Kriz Danışmanları Uzmanları Toplantısı” mekanizmasını kurmuştur. Çin ve AB'nin bu süreçte birlikte hareket ediyor oluşu kriz sonrası dönemde Çin'i AB ekonomisi içinde daha da aktif hale getirmiştir (Metintaş, 2020:16). Mali ve ekonomik kriz sırasında, Çin'in ekonomik büyümesi, iç borç dengesini bozan, devlete ait işletmeler (KİT'ler) aracılığıyla büyük bir kamu fonu enjeksiyonunun da yardımıyla hız kesmeden devam etmiştir (Michalski ve Pan, 2017:50). Ayrıca Çin, Avrupa için strateji olarak “tahvil diplomasisi” ve yüksek düzeyde yatırımları hayata geçirmiş AB ekonomisi içerisindeki varlığını arttırmıştır.

Kriz sürecinde AB ile birçok konuda ortak hareket eden Çin, iş birliği ve artan beklentiler sonucu silah ambargosunun kaldırılmasını beklemiştir fakat silah ihracatı yasağının kaldırılmaması ilişkiyi çekişmeli bir dönemin başlangıcına sürüklemiştir. Bunun üzerine 2008'de Pekin'de düzenlenen Olimpiyat Oyunları ile ilgili tartışmalar ve Avrupalı ulusal liderlerin Dalai Lama ile yaptığı görüşmeler de AB-Çin ilişkisindeki çekişmeli dönemi başlatmıştır (Michalski ve Pan, 2017:49). Yaşanan bu gelişmeler 2007 yılında başlatılan ortaklık ve iş birliği anlaşması konusunda duraksamayı beraberinde getirmiş ve AB'nin Çin'e bağlı ticaret açığını da arttırmıştır. Bu nedenle AB, Çin'e karşı korumacı önlemlerini arttırmış böylece iki aktör arasındaki ilişkinin sürdürülmesi de zorlaşmıştır. Fakat Çin'in uluslararası sistem içerisinde büyüklüğü ve diplomatik nüfuzu, Çin'i AB için göz ardı edilemeyecek uluslararası bir oyuncu haline getirmiştir.

Çin'in uluslararası sistem içerisinde ilgili bir aktör oluşu AB'nin bir takım yeni atılımlarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 2009'da düzenlenen AB-Çin Zirve'si sonucu ortak bildiri yayınlanmış ve bildiride Çin'in egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyması konusunda AB desteği ve “tek Çin” politikasına olan bağlılık yeniden teyit edilmiştir (Michalski ve Pan, 2017:51). Böylece iki aktör arasındaki ilişki kademeli olarak gelişmeye devam etmiştir. Yaşanan problemler karşısında AB'nin uzlaşmacı yaklaşımı Çin'e ekonomik çıkarlar temelinde bağımlı olduğunun göstergesidir. Çin'in AB'deki varlığı kaçınılmaz olarak artmış ve sadece

ekonomik sorunlar değil, güvenlikle ilgili endişeler de AB tarafı için hayati önem taşıyan konular haline gelmiştir (Metintaş, 2020:17). Böylece 2013'te iki aktör, kapsamlı yatırım anlaşmasının imzalanması için bir araya gelmiş ve 2020 Stratejik İş Birliği Gündemi üzerinde anlaşmaya varmıştır (Michalski ve Pan, 2017:51). Bu anlaşmayla her iki taraf yatırımcılarının önündeki engellerin kaldırılması ve haklarının korunması yönünde kararlar alınması amaçlanmıştır. Anlaşmayla birlikte barış, refah, sürdürülebilir kalkınma ve toplum düzeyinde değişim alanlarında iş birliği belirlenmiştir (Avrupa Parlamentosu, 2017:98). 2011'de 16+1 olarak bilinen AB'nin 11 üyesi (Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) ve beş potansiyel aday ülke (Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan, Karadağ) arasında iş birliği formu oluşturulmuştur (Şahin, 2016:57).

2013'te Çin'de başkanlığa Xi Jinping'in gelmesiyle Çin'i "büyük devlet" statüsüne çıkarmak ve eski İpek Yolu'nun canlandırılması amacıyla "Bir Kuşak Bir Yol Projesi" tanıtılmıştır (Pekcan ve Uygun, 2021:1154). İlan edilen "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi ile Asya, Afrika ve Avrupa olmak üzere üç kıtayı kapsayarak Avrupa pazarına ulaşım hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Çin, birçok Avrupa ülkesinde altyapı yatırımlarını hızlandırmıştır (Metintaş, 2020:17). Böylece iki aktör arasındaki iş birliği kurumsallaşmıştır. Alt yapı yatırımları doğrultusunda ABD'nin şiddetli itirazlarına rağmen Çin'in yeni bir uluslararası kalkınma bankası olan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı kurması İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi AB'nin en büyük ülkeleri tarafından desteklenmiştir (Johnson, 2016). Bu proje, Pekin'in yeniden enerjik hale gelen iddialı "Küresel Oyna Stratejisi'nin" en önemli örneğidir (Avrupa Parlamentosu, 2017:88). Çin, uluslararası yapı içerisindeki etki ve nüfuz alanını genişletmeyi ayrıca Çin liderliğindeki çok kutuplu bir yapıyı inşa etmeyi hedeflemiştir (Tokatlı, 2022:189).

İki aktör yatırımlar konusunda "AB-Çin Yatırım Anlaşması" üzerinde müzakereler başlatarak birbirlerinin pazarları üzerinde uzun dönemli erişimi hedeflemiştir (Aras, 2018:116). Çin'in komşu ülkelere yönelik yaptığı yatırımlar sayesinde Çin para birimini uluslararasılaştırma hedefine sahip olduğundan bahsetmek mümkündür (Özay, 2016). Alınan kararlar sonucunda Çin'in AB'ye yaptığı yatırımların önceki yıllara oranla kıyaslanamayacak düzeyde artış gösterdiği

görülmüştür. İki aktör arasındaki yatırımların artışıyla beraber karşılıklı ticaretin artışından bahsetmek de mümkündür (Pekcan, 2015:457). Çin, AB'ye yönelik yumuşak güç politikalarını sıklıkla kullanmış ve bu doğrultuda yatırımlarını da arttırarak AB'yi kendisine daha da bağımlı hale getirmeyi hedeflemiştir. AB'nin Çin'e olan bağılılığı Çin'in Neo-liberal teorisyenlerin de vurguladığı pazarlık yapma gücünü arttırmıştır.

2015 yılında Çin'in yeni "Made in China 2025" stratejisi ile yapmış olduğu yatırımlar sayesinde AB şirketlerindeki teknolojiyi Çin'e getirerek teknoloji, uzay, ulaşım gibi çeşitli konularda kendi kendine yetebilen bir ülke olma hedefi vurgulanmıştır. Pekin'in yayınlamış olduğu strateji hedefleri ve AB'nin Çin karşısında vermiş olduğu ticari açık AB'nin Çin'e karşı tutumunu değiştirmesine ve sorunlar karşısında daha sert kararlar almasına yol açmıştır (Metintaş, 2020:17). Çin'in ticaret fazlası vermesi, AB'nin anti-damping davaları ve ticari engelleriyle kota belirsizlikleri, iki aktör arasında yer alan silah ambargosu, Çin'e Pazar/Piyasa Ekonomisi Statüsünün verilmemesi, tekstil anlaşmazlığı gibi sorunların temelini oluşturmuştur (Pekcan, 2015:459). Bu nedenle bu son gelişmeler, AB-Çin stratejik ortaklığını beslemekte, ortaklığı belirleyen ve ikili ilişkilerine gölge düşürmeye devam eden bir dizi uzun süredir devam eden sorunlarla birlikte ilişkilerinin arka planını oluşturmaktadır (Michalski ve Pan, 2017:54).

2015 sonrası iki aktör arasındaki ilişkilerin insan hakları, yaptırımlara karşı önlemler, ekonomik zorlama ve tek pazara karşı ticari önlemler ve Çin'in uluslararası sistemdeki konumu gibi konular nedeniyle kötüleştiği görülmektedir. 2019'da Avrupa Komisyonu'nun AB-Çin ilişkilerine ilişkin olarak yayınladığı "AB-Çin Stratejik Bir Bakış" başlıklı bildirisinde Çin bir iş birliği ve müzakere ortağı ve ekonomik bir rakip olmasının ötesinde "sistemik bir rakip" olarak tanımlamıştır. Çin'e yönelik sistematik bir rakip tanımlamasının temelinde son on yılda, Çin'in ekonomik gücü ve siyasi nüfuzu, önde gelen bir küresel güç olma emellerini yansıtarak, benzeri görülmemiş bir ölçek ve hızla büyümesi ve artık gelişmekte olan bir ülke olarak kabul edilememesi yer almaktadır. (European Commission, 2019:1). Avrupa Komisyonu'nun AB-Çin ilişkileriyle ilgili ortak bir bildirisinde Çin'i "sistemik bir rakip" olarak tanımlamasının ardından Birleşik Krallık'ın Integrated Review dergisinde Çin'den "sistemik bir rakip" olarak bahsedilmiştir. (Bergsen, Froggatt, Nouwens, Pantucci, 2022:3). Fakat AB, Çin

ile eş zamanlı olarak bir iş birliği ve müzakere ortağı, ekonomik ve sistemik bir rakip olarak ilgilenmeye devam etmiş aralarındaki ticaret ve yatırım ilişkisinden maksimum faydayı elde etmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle AB için karşılıklı bağımlılığı sağlamak, eşit bir oyun alanında ilişkilerdeki asimetrleri ele almak öncelikli konular haline gelmiştir (EEAS, 2022:1).

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Kovid -19 salgınının kelebek etkisiyle Atlantik'ten de öteye tüm dünyaya yayılması Çin'in diğer devletlerle olan ilişkisini belirlediği gibi Çin- AB arasındaki ilişkinin de yönünü belirlemiştir. Salgın karşısında devletlerin büyük çoğunluğu daha dışa kapalı politikalar benimseyerek seyahat yasakları, ihracat kontrolleriyle beraber ülkeler arası sınırların yükseldiği bir süreç başlamıştır (Sarıöz Gökten, 2020:23). Bu süreçte AB'nin ortak bir sağlık politikasının olmaması ve salgınla mücadelede AB üye ülkelerinin salgına yönelik tedbirleri uygulamada geç kalması daha AB kurumlarının daha büyük bir krizle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda AB'nin konuya maddi açıdan yaklaşması ve kurum olarak devreye girmediği, sağlık konularının AB'nin yetki alanında olmadığına dair söylemleri AB'nin birlik söylemlerine yönelik sorgulamaları beraberinde getirmiştir (Karaca, 2020:70).

Üye ülkeler salgınla mücadele kapsamında ulusal çıkarlarını Birlik çıkarlarının önüne koyarak tek taraflı hareket etmişlerdir (Gül, 2021). Salgına karşı AB üye devletlerinin kolektif hareket etmeyerek ulusal bağlamda hareket etmeleri, ülkelerin sınırlarını kapatarak Schengen Bölgesi içinde sınır kontrollerine başlamaları “Birlik içinde ortak hareket etme” ilkesinin ortandan kalktığı yönündeki söylemleri de beraberinde getirmiştir (Gül, 2021). Bu bağlamda AB'nin salgına karşı ortak politika uygulamada ve üye ülkelerinin yardımlarını karşılamada yetersiz kalması AB'nin geleceğine dair olumsuz senaryolar yazılmasına neden olmuştur (Doğan ve Öner, 2022:13).

Salgının başlarında salgından en çok etkilenen İtalya, diğer AB üye ülkelerden yardım istemiştir. Fakat başta Fransa ve Almanya olmak üzere birçok AB ülkesi sağlık malzemeleri ihracatını yasaklamıştır. İtalya üye ülkelerden beklenen yardımı alamamış bunun üzerine AB'de dayanışma olmadığını dillendirmiştir. O dönemde İtalya'ya yardım eden ülke Çin olmuştur. Çin, uyguladığı sert önlemlerle salgını hızla

kontrol altına alarak diğer ülkelere “maske diplomasisi” bağlamında yardımlarda bulunmaya başlamıştır (Karaca, 2020:70).

Çin bu süreçte, oluşturduğu dokuz kişilik uzmandan oluşan tıbbi grupla İtalya’ya önemli miktarda malzeme gönderirken İspanya’ya da maske yardımı yapmıştır. Oluşan kriz karşısında Çin’in tutumu iki aktör arasındaki iş birliklerini ve karşıtlıkları da şekillendirmiştir (Arslan ve Karagül, 2020:21). Bu bağlamda Çin, yumuşak gücünü Batılı ülkelere yardımlar yaparak uluslararası alanda göstermiştir (Koroğlu ve Anarat, 48). Virüsün Çin’de ortaya çıkması ve ABD’nin Çin karşısındaki sert tutumu uluslararası alanda Çin imajına zarar vermiştir. Zarar gören imajını düzeltmek isteyen Çin, farklı dillerde yayınladığı makale, tweetler ve mesajlarla kamuoyu oluşturmayı başarılı bir şekilde sürdürmüş İtalya ve İspanya’nın yanı sıra İran’a da insani yardım göndermiştir (Arslan ve Karagül, 2020:22). Çin, yardım yaptığı ülkelere gönderdiği paketlerde hem Çince hem de yerel dillerde özel mesajlar göndermesi Çin’in yumuşak güç uygulamalarına örnektir (Barilla, 2021: 46).

Kovid-19’un Avrupa’da zirvede olduğu dönemde Çinli lider Xi, İtalyan Başbakanı Giuseppe Conte’ye “Sağlık İpek Yolu” oluşturulması yönünde teklifte bulunarak krizi fırsata çevirmek istemiştir. Macaristan ve Çekya gibi ülkeler kriz karşısında Çin yönetimine övgülerde bulunmuş, Fransa’daki birçok kent ve bölge de kurulan ilişki sayesinde kriz ortasında sadece kendi kullanmaları için Çin’den maske getirmeyi başarmış, İspanya, Polonya, Yunanistan gibi ülkeler de salgında Çin’den önemli destek görmüştür (Karaca, 2020:76). Bu süreçte Çin’in AB üye ülkelere yaptığı yardımlarla birlikte sağlık krizinin kurumsal diyalogu durdurmasına izin vermeyerek AB üye ülkeleriyle iş birlikleri kurarak süreci ilerletmiştir.

Avrupa Dış Eylem Birimi (European External Action Service) tarafından 2022 yılı Nisan ayında yayınlanan belgede belirtildiği üzere; son dönemlerde sistemde – yaşanan değişimler ve Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik saldırgan politikaları karşısında, Güney Çin Denizi’ndeki anlaşmazlıklar konusunda, Afganistan, Myanmar ve Kore Yarımadası da dahil olmak üzere küresel ve bölgesel zorluklarla mücadele gibi dış politika konularında Çin ile iş birliğini geliştirerek zorluklarla mücadelede birlikte hareket ederek stratejik ortaklık kurmak istemektedir (EEAS, 2022:2). AB, Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısı konusunda en büyük önceliğinin savaşı durdurmak ve Ukrayna

halkını korumak olduğuna yönelik açıklama yapmış ve AB ile Çin'in savaşı bitirmek için ortak neler yapabileceği konusuna odaklanılmıştır (Tiezzi, 2022).

Çin Dışışleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre, uzun vadeli çıkarlar uğruna tüm tarafların, kalıcı barış ve güvenliği sağlamak için dengeli, etkili ve sürdürülebilir bir Avrupa güvenlik mimarisi inşa etmesi gerektiğini vurguladığı görölmektedir. Fakat bu süreçte Çin'in açık açık Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşını doğrudan kınamaması diğer aktörler tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Eleştiriler karşısında Çin her zaman barış görüşmelerini destekleyeceğini belirtmiştir (Khaliq, 2022). Fakat Pekin'in sözde tarafsızlık söylemlerinin yanında 4 Şubat'ta Devlet Başkanı Vladimir Putin ile "sınırsız dostluk" ilan eden ortak bir bildiri imzalamaları Avrupa'nın Çin'e yönelik sert tutum geliştirmesine neden olmuştur (Le Corre, 2022). Çin'in Ukrayna Savaşı'ndaki tutumu AB-Çin ilişkilerine yönelik soru işaretlerine sebep olmuştur. 1 Nisan 2022'deki zirve öncesinde AB ve Çin arasındaki ilişkiler daha da kötüleşmiştir (Yee, 2022).

1 Nisan 2022'de düzenlenen zirvede Çin, Ukrayna'daki savaş dışındaki konuları ele almak istemeyen sert bir Avrupa tarafıyla karşı karşıya kalmış, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, iki aktör arasındaki ilişkinin koşullar doğrultusunda değişebileceğini ve Çin'in Rusya ile benzersiz kanalları olduğunu savunmuştur. Çin ise AB pazarının Çin ekonomisinde sahip olduğu önem nedeniyle ilişkilerin zarar görmesini istememektedir. Ancak iki aktör arasındaki ilişkinin savaştan etkilendiği görölmektedir. Bu bağlamda Kuşak ve Yol Girişimi etrafındaki projeler kesintiye uğramıştır. Bu bağlamda Ukrayna ile ilgili ve Çin'in uzun zamandır önem verdiği Orta ve Doğu Avrupa'daki (CEE) projeler durma noktasına gelmiş, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri artık büyük ölçüde Ukrayna'nın durumuna odaklanarak mültecileri karşılamış ve komşularına yardım göndermiştir. Savaşta Ukrayna'ya destek olan Orta ve Doğu Avrupa hükümetlerinin, Rusya'nın eylemlerinden dolayı özür dileyen bir ülke olarak görölen Çin ile anlaşma yapma olasılıkları düşmüştür (Le Corre, 2022).

Uluslararası alanda yaşanan olaylar Çin ile AB üye ülkeleri arasındaki ticaret hacminde düşüşe neden olurken Observer Research Foundation'ın yayınladığı raporda açıklanan altyapı projelerinin hiçbirisi kağıt ve siyasi beyanların ötesine geçemediği, 16 Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden oluşın 16+1 platformundan Litvanya tamamen geri çekilirken, Estonya, Letonya, Romanya, Bulgaristan, Slovenya ve Çek Cumhuriyeti

de platformun kullanılabilirliğini sorgulamaya başlamıştır. Böylece Kuşak Yol Girişimi belirsizliğini korurken iki aktör arasındaki ilişkiyi devrilme noktasına getirmiştir (Le Corre, 2022).

Genel olarak bakıldığında tarihsel süreçte AB, Çin ile olan ilişkileri zaman zaman kötüleşmesine rağmen uluslararası sistemdeki problemlerin çözümü ve olaylar karşısında yapıcı birliktelikleri hedefleyerek iş birliklerine zarar vermek istememiştir. Bu doğrultuda 2019'da Komisyon tarafından yayınlanan Stratejik Bakış Belgesinde, yaşanan anlaşmazlıklara rağmen AB ve Çin arasında insan hakları, barış-güvenlik ve kalkınma üzerine üç sütunda iki aktörün iş birliğinin güçlendirileceği belirtilmiştir. Ekonomik anlamda da daha dengeli ve karşılıklı bir ilişkiye ulaşmak için AB, Çin'in mevcut AB-Çin ortak taahhütlerini yerine getirmesi gerektiğini belirtmiştir (European Commission, 2019:11). Diğer yandan AB üye ülkeleri Çin'e karşı çatışmacı yaklaşım benimseme konusunda tereddüt etmiştir. ABD yaklaşımı son dönemler de dahil olmak üzere çatışmacı olsa da Çin'deki pazar fırsatı karşılığında AB, kar elde etme yönünde politikalar benimsemiştir (Bergsen, Froggatt, Nouwens, Pantucci, 2022:6).

3.2.2. Çin- AB Arasındaki Problemler

AB ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler önemli boyutta gelişim göstermiştir. Taraflar arasındaki ekonomik ilişkinin gelişmesi diplomatik gelişmeyi ve karşılıklı bağımlılığın derinleşmesini beraberinde getirmiştir (Başçıl, 2013:82). AB, Çin ile ilişkilerinde uluslararası kurallara dayalı düzeni korumaya, küresel sürdürülebilir kalkınmayı sürdürmeye, barış ve güvenliğe bölgesel yaklaşımlar arama amacına odaklanmaktadır ve bu hedeflere ulaşırken, Çin ile ilişki kurmanın artan zorluklarının da deneyimlemektedir (Jones, 2021:916). Karşılıklı bağımlılığın derinleşmesine rağmen tarafların farklı politik rejimlere, değerlere ve farklı çıkarlara sahip olması yeni meseleleri gündeme getirmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki kısımda iki aktör arasında kronikleşen üç büyük mesele incelenmektedir. Bunlar, ekonomik meseleler, silah ambargosu konusu ve insan hakları meselesidir.

3.2.2.1. Ekonomik Sorunlar

İki aktör arasındaki ticari faaliyetler yoğun olmasına rağmen ekonomik ilişkinin temelinde problemler mevcuttur. Bu problemlerin başında AB'nin Çin karşısındaki ticaret açığı yer almaktadır. Çin, ekonomik büyümesi ve AB ülkelerine yaptığı yatırımlar sonucu AB'nin en büyük ikinci ticari ortağı haline gelmiştir. Bu süreçte AB'nin Çin'den ithalatı Çin'e yaptığı ihracattan fazla olduğu için ticaret açığı veren taraf her zaman AB olmuştur (Aras, 2018:105). AB'nin Çin karşısında ticaret açığı vermesinde çeşitli nedenler mevcuttur. Bu nedenlerden biri Yuan'ın değerinin Euro karşısında düşük olmasıdır (Başçıl, 2018:84). Ticari açığa neden olan ve Avrupalı firmaların şikayetçi olduğu bir diğer önemli mesele ise Avrupalı firmalarının Çin pazarından tam olarak faydalanamamasıdır.

Çin uygulamış olduğu tarife dışı engeller ve adil olmayan ticari uygulamalarla beraber Avrupalı firmaların pazara erişimini kısıtlamakta ve iş kaybı yaşamalarına neden olmaktadır (Alagöz, 2016:45). Avrupalı firmaların şikayetçi olduğu konular arasında fikri mülkiyet hakkının ihlal edilmesi, marka ve ürünlerin taklit edilmesi, piyasaya giriş engelleri de bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri limanlarında ele geçirdikleri sahte malların %80'inin Çin menşeli mallar olduklarını dile getirmeye başlamıştır (Li, 2009:243). Bu bağlamda Çin'in DTÖ üyeliğinin ardından fikri mülkiyet haklarının uygulanması konusunda minimum düzeyde hareket etmesi 2012'de Çin'de çalışan Avrupalı şirketlerin fikri mülkiyet hakkı konusunda Çin'e dava açmasına ve bu durumda haklarının korunması konusunda yetersizlikler olduğunun vurgulanmasına neden olmuştur (Akses, 2014:4). Bu bağlamda AB, Çin'in DTÖ kurallarına aykırı hareket ettiğini ve yerli firmalarına korumacı politikalar uyguladığı konusunda çeşitli şikayetlerde bulunmuştur (Başçıl, 2018:84)

AB-Çin arasındaki ilişkide çeşitli faktörlerden dolayı giderek genişleyen ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Ekonomik bağlamda iki aktör arasındaki ilişkiyi etkileyen bir diğer önemli sorun ise Çin'e Piyasa Ekonomisi Statüsünün (PES) verilmemesidir (Avrupa Parlamentosu, 2017:100). Çin, sosyalist bir ülke olmasına rağmen siyasi rejiminde değişim yapmaksızın 1980'lerde piyasa ekonomisine yönelmeye başlamıştır. İzleyen süreçte “sosyalist piyasa ekonomisi” şeklinde kullanılarak anayasada yer verilmiştir. Çin, 2003 yılında Kapsamlı Stratejik Ortaklığın

kurulmasıyla düzenlenen AB-Çin Zirvelerinde piyasa ekonomisi statüsünü elde etmeyi sık sık dile getirmiştir (Aras, 2018:125). Fakat ucuz Çin mallarının AB'ye girmesinin piyasada dengesizliği oluşturabilme çekincesi AB'nin bu duruma sıcak bakmamasına neden olmuştur (Alagöz, 2016:47).

Çin, piyasa ekonomisi statüsünün kabulü için Avrupa Komisyonu'na iki kez talepte bulunmuş fakat olumlu sonuç alamamıştır. AB, Çin'de tam anlamıyla muhasebe ve iflas kanununun olmaması, kaynak ihracatının piyasa dışı sistemler tarafından kontrol edilmesi, fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda yetersiz davranılması gibi çeşitli nedenlerden dolayı Çin'in talebini kabul etmemiştir (Aras, 2018:125). Fakat Çin'in ısrarları karşısında AB yeni bir düzenleme ile Çin'e Geçiş Ekonomisi Statüsü (GES) vermiştir. AB, bir taraftan ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket etmiş diğer taraftan Çin gibi hızla yükselen gücün ortaklığını kaybetmek istememiştir. Bu bağlamda Liberallerin vurguladığı mutlak kazancın nispi kazançtan önemli olduğu gerçeği göz ardı edilmemiş uzun soluklu politikalar hedeflenmiştir. Geçiş ekonomisi statüsünün geçerliliği 2016 yılında son bulmuştur.

Çin, piyasa ekonomisi statüsünün kabulü konusunda ısrarına devam etmiştir. AB'nin karşıt tutumuna rağmen 2005 yılından 2016 yılına kadar 80'den fazla ülke Çin'in piyasa ekonomisi statüsünü kabul etmiştir (Aras, 2018:127). Fakat 2016 yılında Avrupa Parlamentosu'nun yapmış olduğu oylama ile Çin'in henüz AB'nin beş kriterini gerçekleştiremediği ve Çin mallarının AB piyasasına girerek AB ekonomisi ve istihdamı için tehdit olabileceği gerekçesi ile piyasa ekonomisi statüsü kabul edilmemiştir. AB'nin diplomatik düzeyde Çin'e piyasa ekonomisi statüsü verilmesini kabul etmemesi fakat Rusya ve Doğu Avrupa'daki diğer komünizm sonrası ülkelere bu statünün verilmesinin kabulü Çinli yetkililer tarafından ayrımcı ve adaletsiz bir politika olarak algılanmıştır (Michalski ve Pan, 2017:58-59).

2010 – 2020 yılları arasında AB'nin Çin'e yönelik doğrudan yabancı yatırım akışı 140 milyar Euro'nun üzerinde gerçekleşmiştir (İşcan ve Uzunses, 2022:257). Fakat ilerleyen süreçte AB'nin mal ticaretinde Çin karşısında sürekli ticaret açığı vermesi, Çin pazarına erişimde eksiklik ve Çin'deki AB yatırımcıları için eşit rekabet alanının olmaması zorlukları beraberinde getirmiştir. İki aktör arasında kapsamlı yatırım anlaşması müzakereleri planlanmaya başlamıştır. 2013'te başlayarak müzakere edilen Kapsamlı Yatırım Anlaşması 2020 Aralık ayında prensipte kabul

edilmiştir fakat onay sürecine yönelik herhangi bir somut adım atılmamıştır (European Commission, 2020a).

Çin'in Uygur Özerk Bölgesi ve Uygur Türklerine uyguladığı insan hakları ihlalleri AB'nin Çin'e yönelik yaptırım kararı almasıyla sonuçlanmıştır. AB'nin uyguladığı yaptırımlar karşısında Çin de misillemede bulunarak yaptırım kararı almıştır. Çin'in uygulamış olduğu yaptırımlar nedeniyle ortak karara varılan anlaşmaya yönelik Avrupa Parlamentosu onaylamayacağını belirtmiştir. Avrupa Parlamentosu, yatırım anlaşmasının onaylanması için Çin'in uyguladığı yaptırımları kaldırmasını talep etmiştir (Şeker, 2021). Ayrıca son dönemlerde Kuşak Yol Projesi kapsamında yapılan araştırmalara göre Çin'in hayata geçirmiş olduğu altyapı yatırım çalışmalarının hükümetler üzerinde çeşitli baskılar kurduğu ve yoksul ülkeleri borçlandığı düşünülmektedir.

Çin, Kuşak Yol Projesini açıkladığı 2013 yılından itibaren birçok ülkede yol, köprü, liman ve hastane inşa etmek için yatırımları hayata geçirmiştir. Bazı hükümetler bu yatırımları ülkelere çekebilmek için Çin ile anlaşma imzalamış fakat gerekli maddeleri yerine getiremeyince Çin'e karşı borçlu hale gelmiştir. Çin bu durumu kullanarak borç karşılığında ülkelere topraklarının bir kısmını çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanmayı talep eder hale gelmiştir (Aktan, 2021). Çin, borçlarını ödeyememesi karşılığında Sri Lanka'nın Hambantato Limanı'nı doksan dokuz yıllığına kullanma hakkını elde etmiştir. Sri Lanka'nın 2005 yılından itibaren kalkınmak amacıyla Çin'den borç alması karşılığında borçlarını ödeyememesi Çin'e Hambantato Limanı'nı kullanmak amacıyla vermesiyle sonuçlanmıştır. Çin'in limanı hem ticaret hem de askeri amaçlarla kullanması Sri Lanka'nın Çin nüfuzu altına girdiğinin göstergesidir (Muhasiloviç Çalık, 2018). Sri Lanka'nın Çin'den aldığı borçları ödeyememesi karşısında Hambantato Limanı'nın işletmesini Çin'e devretmesi Kuşak Yol Projesi'nin karanlık yüzü olarak nitelendirilmiştir (Mutlu, 2021:136).

Çin, Yunanistan'ın en büyük limanı olarak nitelendirilen Pire Limanı'nda imzalanan anlaşmayla %66'lık hisseye ve kullanım hakkına sahip olmuştur. Yunanistan ve Çin arasında imzalanan anlaşma sonucunda Yunanistan Başbakanı Çipras, İpek Yolu'nun kısılacığını ve Çin'in ülkeye yapacağı yatırımların ülkesi için önem taşıdığını belirtmiştir (Sputnik News, 2016: <https://sputniknews.com.tr>). Çin,

Pire Limanı'nı Avrupa pazarına giriş için kullanmayı ve lojistik merkezleri arasında bağ kurmayı hedeflerken limanın kapasitesini arttırarak Rotterdam Limanı'na da rakip olmayı planladığı görülmektedir (Utikad, 2010: <https://www.utikad.org.tr>). Ayrıca Çin, AB üyesi olan Sırbistan'ın da genç ve ucuz iş gücünden faydalanmayı planlayarak çeşitli yatırımları bölgede hayata geçirmiştir. Bu bağlamda İpek Yolu kuşağında yer alan Sırbistan'a yönelik altyapı ve fabrika yatırımları yaparak, Sırbistan'ı AB ve Balkanlara açılım için merkez olarak konumlandırmıştır. Yatırımlar bağlamında Çin merkezli Shandong Linglong ülkeye yeni bir lastik fabrikası inşa etmeyi planlarken, diğer bir Çin firması da çinko oksit üretimi için Sırbistan hükümeti ile anlaşma imzalamıştır (Gönültaş, 2018). Çin'in yatırımlarla beraber Güneydoğu Avrupa'da artan etkisi sonucu Çin kredilerine ve altyapı projelerine artan bağımlılık ülkeler üzerindeki çeşitli endişeleri de beraberinde getirmiştir (Balkan News, 2022).

Çin'in ekonomik alanını hızla genişlettiği ve AB ülkeleri üzerinde söz sahibi olduğu dönemde Wuhan kentinde ortaya çıkan Kovid-19 salgını Çin'in yükselişini etkilemekle birlikte aktörlerin de Çin'e olan bakışını değiştirmiştir. 2019'da Çin'de başlayan ve 2020'de etkisini tüm dünyada gösteren Kovid-19 salgınıyla AB üye ülkeleri salgını önleme konusundaki tedbirleri uygulamada gecikmiş ve ekonomik olarak büyük hasar almıştır. AB'nin konuya maddi açıdan yaklaşması ve kurum olarak devreye girmediği, sağlık konularının AB'nin yetki alanında olmadığına dair söylemleri AB'nin birlik söylemlerine yönelik sorgulamaları beraberinde getirmiştir (Karaca, 2020:70). Dünya çapında uygulanan zorunlu karantina süreciyle getirilen seyahat ve dolaşım yasakları Çin'de olduğu gibi diğer ülkelerde de firmaların kapanmasına veya işsizliğin artmasına neden olmuştur. Küresel üretim zincirlerinde kopmalar meydana gelirken dünya ticaret hacminde de daralmalar görülmüştür (Öztürk Günar ve Günar, 2020:143).

Salgın ile ülkeler arasındaki küresel ekonomik iş birliklerinden çekilme süreçleri artarak ulus devletlerin konumlarında güçlenmeler yaşanmaya başlamıştır. AB ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık ile ilgili tehditler artmış içe dönük politikalar nedeniyle tedarik zincirlerindeki kırılmalık da meydana gelmiştir (Varşova Ticaret Müşavirliği, 2020:10). Kovid-19 ile ticaret ve yabancı yatırımların önündeki engellerin artması ülkelerdeki ekonomik yaşamın temelleri için de riskleri beraberinde getirmiştir. AB'nin Çin ihracatına olan yönelimi ve yabancı yatırımların önündeki engeller de AB

ihracatına yönelik risklerin meydana gelebileceği yönündeki söylemleri meydana getirmiştir (Varşova Ticaret Müşavirliği, 2020: 12). Bu bağlamda AB ve Çin arası ilişki Kovid-19 döneminde Çin'in AB'ye yönelik maske ve tıbbi yardımlarıyla iş birlikleri doğrultusunda geliştirilse de ekonomik alanda içe dönük politikalar iş birlikleri ve karşılıklı bağımlılığa zarar vermiş ve gerileme görülmüştür.

Çin'in diğer ülke topraklarında gücünü ekonomi, kültür-sanat gibi alanlarda yayması ve Çin imajını güçlendirerek barışçıl bir yükseliş izlenimi bırakmayı hedeflediğinin göstergesidir. Ayrıca diğer ülkelerle uygulanan ekonomik iş birlikleri Liberalizm'in karşılıklı bağımlılık teorisine de örnektir. Çin, uygulamış olduğu altyapı projeleri ile ekonomik olarak desteğe ihtiyacı olan ülkelere destek sağlayıp kendisine bağımlı hale getirirken, Çin'de borç diplomasisi doğrultusunda çeşitli bölgelerde yayılarak söz sahibi olma hakkını elde etmektedir. Fakat Çin'in elde ettiği bu güç AB tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenle AB, Çin'i tehdit olarak algılamaya başlamış ve Kuşak Yol Projesi'ne alternatif projeler arayışına girmiştir.

Çin'in 2013-2020 yılları arasında 138 ülkede gerçekleştirmiş olduğu yatırımlar karşısında 300 milyar avroluk altyapı yatırım programını açıklamıştır. AB Komisyon'u Başkanı Ursula von der Leyen, AB'nin Küresel Geçit adlı yeni stratejisini açıklamıştır. AB, ortaya atmış olduğu bu strateji ile Kuşak Yol Projesi'nin kötü yanlarının giderilerek ele alındığı şeffaflık, demokratik değerlere uyum, sürdürülebilir altyapı ve değerlere dayalı yeni bir strateji olarak nitelendirilmektedir (Çalışkan, 2021). Bu nedenle Küresel Geçit Projesi ile Kuşak Yol Projesi'nin kötü standartlarının yenilediği, temelde iklim değişikliğiyle mücadele, dijitalleşmeyi teşvik edici programların yer aldığı yeni bir yatırım planı ve yol haritası uygulamaları hedeflenmektedir. Ek olarak demokratik değer odaklı yaklaşım olduğunun vurgusu AB'nin dünyadaki stratejik çıkarlarına da katkı sağlayacağı düşüncesini beraberinde getirmektedir (Şeker, 2021).

AB'nin Çin karşısında alternatif projeler ortaya atması ve İtalya'nın Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nden çekilme kararı alması AB'nin Çin'e yönelik tutumunda değişimler yaşandığının göstergesidir. İtalya'nın ABD baskısıyla Çin'e olan yatırımları kesmesi ve yabancı yatırımcılara yönelik daha az hoşgörülü davranılması iki aktör arasındaki gerilimi arttırmıştır (T24, 2021: <https://t24.com.tr>). Çin'in borç diplomasisini kullanarak ülkeler üzerinde söz sahibi olması da İtalya'yı rahatsız ederek

projeden çekilmesinde etkili olmuştur. Sonuç olarak AB'nin Çin'e yönelik alternatif projeler üretmesi, Covid-19 sonrası Avrupa ekonomisindeki olumsuz gelişmelere rağmen Çin'in hızla toparlanıp yükselişe devam etmesi ve ekonomik olarak da borç diplomasisiyle çeşitli ülkeler üzerinde söz sahibi olması ve İtalya'nın projeden çekilmesi AB'nin de Çin'i tehdit olarak algılamaya başladığının göstergesidir. Böylece, AB'nin karşılıklı bağımlılık ve iş birliği politikaları doğrultusunda stratejik ortak olarak gördüğü Çin'i stratejik rakip olarak görmeye başladığı ve ABD politikaları ile daha uyumlu hale geldiği görülmektedir.

3.2.2.2. Silah Ambargosu Konusu

AB'nin Çin'e uyguladığı silah ambargosunun temelini 1989 yılında yaşanan Tiananmen Olayları oluşturmaktadır. Yaşanan olaylarda demokrasi yanlısı öğrencilere karşı alınan bir takım sert önlemler karşısında AB'nin 1989'da Çin'e silah ambargosu ve 1998'de silah satış düzenlemesini uygulamasına neden olmuştur. Uygulanan bu yaptırımlar neticesinde Çin'le yapılacak silah ticaretine karşı ambargo koyulmuş, askeri iş birliğine, karşılıklı üst düzey görüşmelere ara verilmiş ve yeni iş birliği projeleri ertelenmiştir (Aras, 2018:143).

Çin, 2003 yılında yayınlamış olduğu belgede AB'den silah ambargosunun kaldırılması talebinde bulunmuştur (Li, 2009:240). Bu tarihten itibaren Çin, farklı platformlarda konu hakkında çeşitli girişimlerde bulunmuştur. AB üye ülkeleri, yasağın kaldırılmasının Çin'in Tiananmen Meydanı protestosundan bu yana tutuklu bulunan aktivistleri serbest bırakmasına ve BM Yurttaşlık ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni onaylayarak insan hakları alanında ilerlemesine, bağlı olacağı konusunda hemfikirdi (Michalski ve Pan, 2017:56). Fakat ambargonun kaldırılması yönündeki talepler AB üye devletleri arasında çeşitli fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Fransa ve Almanya ambargonun kaldırılabilceği konusunda fikir beyan ederken, İngiltere ve Portekiz bu kararı kabul etmemiştir (Aras, 2018:144).

Fikir ayrılığına düşen AB, Mayıs 2005 tarihinden önce uzlaşmaya varamamıştır (Li, 2009:240). Silah ambargosunun kaldırılmamasının belirleyicisi Çin'deki insan hakları ihlalleri olmuştur. İzleyen bu süreçte Çin'de ekonomik ve sosyal modernleşme, umut verici iç siyasi reformlar ve insan haklarının iyileşmesine yönelik adımlar gibi çeşitli olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Çin'de yaşanan olumlu

gelişmelerin yanında Çin'in Sudan, Zimbabwe ve Kuzey Kore ile aynı kategoriye dahil edilmesi silah ambargosunun AB'nin Çin ile stratejik bir ortaklık kurma hedefiyle tutarsız olduğunun sorgulanmasına neden olmuştur (Michalski ve Pan, 2017:55).

2005 yılına kadar bu konunun çözüme ulaşmamasının bir diğer nedeni olarak ABD gösterilmiştir. ABD'nin ambargonun devam etmesi yönündeki talebinin nedeni Çin'in ABD'nin savunmaya yardım ettiği Tayvan'a yönelik kullanma olasılığı olarak gösterilmiştir (Boese, 2005:37). Bu süreçte silah ambargosu ikili bir mesele olmaktan çok, üç taraf için önemli bir konu haline gelmiştir. ABD, Avrupa'nın Çin'e silah satışının Doğu Çin Denizi üzerindeki hassas stratejik durumu istikrarsızlaştıracağını belirtmiştir AB, ABD'nin yoğun diplomatik baskısı ve yasağın kaldırılması konusunda Çin'e olan bağlılığı nedeniyle zor bir durumla karşı karşıya kalmıştır (Men, 2008:5). ABD tarafından ambargo kararının sürdürülmesi istenmiş, ambargonun kaldırılması dahilinde Amerika'nın Avrupa'ya askeri teknoloji transferi keseceği belirtilmiştir. Bu baskı sonucu İngiltere, Polonya, Letonya gibi AB üyesi ülkelerin ambargonun kaldırılmaması yönünde görüş bildirmeleri üzerine AB için ABD'nin "Truva atı" şeklindeki söylemleri oluşmaya başlamıştır (Li, 2009:240).

Belirleyici olan bir diğer neden ise Çin'in Tayvan'ın bağımsızlık ilanına engel olabilmek amacıyla Mart 2005 yılında çıkarmış olduğu "ayrılık karşıtı kanun (anti-secession law)" olarak gösterilmiştir (Aras, 2018:147). Çin çıkarmış olduğu bu kanun ile Tayvan'a istediği gibi müdahale edebileceğini ve çıkarları doğrultusunda agresif tutumlar sergileyebileceğini ortaya koymuş ve AB'de kaygılara neden olmuştur (Pekcan, 2015:463). Ayrıca Çin'in yapmış olduğu askeri harcamalarındaki artış ve şeffaf olmama durumu da ambargonun devam etmesi kararına temel oluşturmuştur.

2006 yılına gelindiğinde AB dışişleri bakanları, yasağın kaldırılmasını insan hakları alanında ilerlemeye bağlamış ve ana hatlarıyla belirtilen çerçevede dahilinde Çin'in silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik çalışmaları sürdürme konusundaki istekliliklerini yeniden kabul etmişlerdir (Michalski ve Pan, 2017:56). 2007'de AB Dışişleri Sorumlusu Benita Ferrero-Waldner'in yaptığı açıklamada ambargonun kaldırılmayacağı böyle bir adım atılması için Çin'in BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni yasallaştırması gerektiği, 1989'da yaşanan olaylarda tutuklananların serbest bırakılması koşullarını yerine getirilmesi konusu tekrar vurgulanmıştır. Sonraki yıllarda silah ambargosu konusu iki aktör arasında sık sık gündeme

getirilmiştir. İlerleyen süreçte AB yetkilileri Çin'e uygulanan ambargonun tam anlamıyla uygulanmadığını belirtmesi dikkat çekmiştir. Üye devletlerin ambargo konusuna farklı bakmaları ve çıkarları doğrultusunda tanımlayarak uyguladıkları ambargo “sembolik bir ambargo mu?” sorusunu gündeme getirmiştir. Çünkü ambargo olmasına rağmen belli AB üye devletlerinden Çin'e yönelik askeri ekipman satışına izin verilmektedir bu durum ambargonun etkinliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır (Aras, 2018:149-150).

Çin'in AB'nin en büyük ikinci ticaret ortağı, en büyük ticaret açığının kaynağı ve savunma sanayisi için potansiyel bir pazar olarak görülmesi, silah ambargosunun kaldırılması gibi konularda tavizler vermek için ekonomik gücünü giderek daha fazla kullanabiliyor olduğunun göstergesidir (Chambers, 2005). Örneğin Çin hava kuvvetleri ve Güney Çin Denizi'nde konuşlandırılan denizaltılar ve fırkateynler, Çin'de üretilen Fransız tasarımı helikopterleri kullanmakta ayrıca Alman ve Fransız motorları tarafından desteklenmektedir. Bu doğrultuda 2015 yılında, AB üye devletleri Çin'e 300 milyon avro değerinde askeri teçhizat ihracatı için lisans vermiştir. AB'nin Çin'e yönelik askeri teçhizat desteğinin olduğu görülse de 2018'de Çin'in İran nükleer anlaşmasında kalma kararı AB tarafından Çin'e yönelik silah ambargosunun sürdürülmesiyle sonuçlanmıştır (Odguard, 2018: 24-26).

Son dönemlerde Çin'in Sincan'daki Uygurlara yönelik baskı, şiddet ve gözetim iddiaları Çin'e yönelik yaptırım uygulamalarının tekrardan gündeme gelmesine neden olmuştur (Kamiloğlu, 2021). Bu nedenle Çin'in bölgesel komşuları etrafındaki askeri birikimi ve iddialı davranışları Çin'in ABD'nin stratejik bir rakibi olarak ortaya çıkmasıyla beraber silah ambargosunun yürürlükte kalmasının önemli göstergesidir. Uygulanan ambargo ile Çin'in uluslararası barış ve istikrara katkıda bulunmadığı ve yurt içinde ve dışında siyasi hakları ve insan haklarını teşvik etme konusundaki yetersiz kaldığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

3.2.2.3. İnsan Hakları Konusu

AB'nin temel ilkeleri ve hedefleri incelendiğinde insan hakları konusunun uluslararası sistem içerisinde korunması ve geliştirilmesi gerektiği vurgusu mevcuttur. Bu amaç doğrultusunda AB, insan hakları konusunda diğer ülkelerle diyalog kurma, özel yardım programları oluşturma gibi çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Başçıl,

2013:89). AB'nin ekonomik ve siyasi ilişki geliştirdiği üçüncü ülkelere karşı yaptığı insan hakları eleştirileri Çin'e yönelik de uygulanmaktadır. Bu durum iki aktör arasındaki karşılıklı bağımlılığın ilişkileri belirlediğinin göstergesidir.

Çin ise ilk olarak 1954 yılındaki anayasasında insan hakları konusuna temel hak ve özgürlükler şeklinde yer vermiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde aşırı sol düşüncelerin baskın olması 1975'te bu hakların kaldırılması konusunu gündeme getirmiş olsa da 1982'de yürürlüğe giren anayasada “temel haklar ve vatandaşların görevleri” başlığının bulunması bu konuda atılan önemli adımlardan biri olmuştur (Aras, 2018:134). Çin'de 1991'den beri yayınlanan yaklaşık 70 beyaz kitabın (white paper) içerikleri incelendiğinde birçoğunun insan haklarıyla alakalı olduğu görülmüştür. Fakat atılan bu adımlara rağmen 1997 yılına kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 1997 yılında imzalanan BM'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi de 2001 yılında onaylanmış ayrıca Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi 1998'de imzalanmasına rağmen onaylanmamıştır (Aras, 2018:135). Yaşanan tüm bu gelişmeler ve Çin'deki insan hakları konusu hükümet dışı örgütlerin de dikkatini çekerek konu hakkında raporlar hazırlanmasına neden olmuştur.

İnsan hakları konusu AB için oldukça önemli bir konu olarak kabul edilse de 1989'da yaşanan Tiananmen Olaylarına kadar Çin ile kurulan diyaloglarda çok az bir rol oynamıştır. 1989'da gerçekleşen olaylardan sonra AB, Çin'e yönelik insan hakları konusunda yaptırım politikası, üye devletler hükümetleri ile Çin arasında kurulan diyalog ve çok taraflı forumlarda Çin'in sorumlu tutulması şeklinde politikalar uygulamıştır. Fakat Çin 1991 yılına kadar konu hakkında herhangi bir resmi rapor yayınlamamıştır. AB üye ülkeleri bağlamında incelendiğinde insan hakları konusunda Çin'e yönelik farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinin Çin'in insan hakları konusundaki davranışlarını eleştirdiği görülürken Fransa'nın daha ılımlı yaklaştığı görülmektedir. Fransa bu bağlamda Çin ile iş birliği ve resmi bir ilişki içerisinde insan hakları politikasının devam etmesi gerekliliğini vurgulayarak iki aktör arasındaki sürecin başlamasına destek olmuştur (Aras, 2018:135-136).

1995 yılına gelindiğinde “Çin- Avrupa İlişkileri için Uzun Dönemli Bir Politika” belgesi yayınlanmıştır. Yayınlanan bu belge ile insan hakları konusuna Çinlilerin hayatlarının tüm aşamalarda özgürleştirilmesi, iki taraflı diyalog ile insan

hakları konusunun güçlendirilmesi ve BM gibi örgütler yoluyla uluslararası toplumlarla hareket etmek şeklinde üç seviyede yaklaşılabacağı belirtilmiştir (Aras, 2018:136). Bu bağlamda konu üzerinde çözüm getirilmesi için 1995'te "İnsan Hakları Diyaloğu" başlatılmıştır. Bu, AB ile Çin arasında kurulan tematik diyalogların ilkidir ve ortaklıkta önemli bir işlevi bulunmaktadır. Başlatılan bu diyalogda uluslararası insan hakları belgelerinin imzalanması, onaylanması ve uygulanması, uluslararası insan hakları usul ve mekanizmaları ile iş birliği, ölüm cezasıyla mücadele, işkenceyle mücadele, her türlü ayrımcılıkla mücadele, çocuk hakları, kadın hakları, ifade özgürlüğü, rol sivil toplum, adalet alanında uluslararası iş birliği, demokratikleşme ve iyi yönetim süreçlerinin teşvik edilmesi ve çatışmaların önlenmesi gibi konular tartışılmıştır (Geeraerts, 2016:9). Ayrıca insan hakları konusunun AB dış politikasında belirleyici konular arasında yer aldığı vurgusu da bu süreçte sıkça yapılmıştır (Michalski ve Pan, 2017:59).

1989-1996 yılları arasında AB ülkeleri BM'ye Çin'de yaşanan olaylar karşısında insan hakları ihlallerine yönelik çözüm önerileri hazırlatmıştır. Fakat çözüm önerileri gelişmekte olan ülkelerin muhalefetleri nedeniyle kabul edilmemiştir. Ayrıca AB üye ülkeleri arasındaki fikir ayrılıkları da AB'nin ortak bir politika yayınlamasına engel olmuştur. Bu nedenle AB'nin bu süreçte daha sessiz bir diplomasi benimsediği ve iş birliği politikalarını tekrardan hayata geçirdiği ve 1998'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) toplantısında bu konu hakkında hiçbir görüş bildirmediği belirtilmektedir (Başçıl, 2013:91). Diğer yandan Avrupa Parlamentosu (AP) ise Çin'in konu hakkındaki eleştirilerini vurgulayarak Tayvan, Sincan ve Tibet Sorunu, ifade özgürlüğü, keyfi gözaltılar, idam cezaları gibi konuları ele almaktadır (Başçıl, 2013:91).

2003 yılında iki aktör tarafından yayınlanan politika belgeleri karşılaştırıldığında AB'nin Çin'in demokrasiyi, serbest piyasa ilkesini ve hukukun üstünlüğünü tamamen kucaklayan istikrarlı, refah seviyesi yüksek ve açık bir ülkeye başarılı geçişini desteklemenin Avrupa'nın büyük bir siyasi ve ekonomik çıkarı olduğu vurgusu yer alırken, Çin belgelerinde insan hakları konusuna yalnızca bir paragrafı yer verilmesi dikkat çekmiştir (Michalski ve Pan, 2013:60). 2006 yılında yapılan 9. AB-Çin Zirvesi'nde insan hakları konusuna önem verildiği vurgulanmıştır. Parlamento tarafından 2008'de Çin'de gerçekleşecek olan olimpiyatlara üye

devletlerin katılmaması gerektiği vurgusu yapılmıştır (Başçıl,2013:92). 2008 yılında meydana gelen olaylar sonucu ilişkilerdeki durgunlukla beraber AB, Çin ve insan hakları konusunda herhangi bir tek taraflı strateji belgesi kabul etmemiştir. 2013 yılında iki aktör arasındaki AB-Çin 2020 Stratejik Gündemi ile eşitlik, karşılıklı saygı temelinde ikili ve uluslararası düzeyde insan hakları alışverişinin derinleştirilmesi vurgusu yapılarak insan hakları diyalogunun temelleri atılmıştır (Michalski ve Pan, 2013:60).

2014'te ise Çin Başkanı Xi'nin yaptığı açıklamada her iki tarafın da insan haklarının geliştirilmesi ve korunması konusuna önem verdiğini, konu hakkında eşitlik temelinde ve uluslararası düzeyde gelişmelerin gerçekleştirileceğini belirttiğini ve durum hakkında anlaşmaya varıldığını ifade etmiştir. Her ne kadar AP, sahip olduğu yetkiler doğrultusunda AB üyesi ülkelere Çin'in insan hakları hukukun üstünlüğü ve azınlık haklarının korunması uygulamalarını geliştirmesi yönünde çeşitli baskılar yapsa da Çin'in içişleri ile ilgili olduğunu da belirtmektedir. (Başçıl, 2013:92). Çin'in bu söylemi AB ve Çin arasındaki ilişkinin de belirleyicisi olmuştur.

Xi Jinping liderliği ile Çin'in insan hakları konusundaki tutumunda yaşanan bozulmalar iki aktör arasındaki çatışmaları da arttırmıştır. 2020'de toplanan AB-Çin Liderler zirvesinde bir araya gelen AB Konseyi Başkanı Charles Michel, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, AB Dönem Başkanı Almanya'nın Başbakanı Angela Merkel ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, iklim değişikliği, ekonomi, ticaret, uluslararası ilişkiler, insan hakları, Covid-19 gibi konuları ele alırken Çin ile karşılıklı, sorumlu ve adil bir ilişkinin kurulması üzerinde durulmuştur (Euronews, 2020).

36.'sı düzenlenen AB-Çin İnsan Hakları Diyalogunda Çin'deki insan hakları, iş hayatı, engelli ve kadın haklarına ilişkin konular tartışılırken, AB'deki son gelişmelere ilişkin değişimler, özellikle göçmenlerin ve sığınmacıların haklarının korunmasında göç konularına ve temel hakların korunmasına da odaklanılmıştır (Human Right Watch, 2014: <https://www.hrw.org/world-report/2014/>). Özellikle insan hakları konusunda 2017'den günümüze kadar gelen Uygurların Sincan'da yargısız tutuklanmaları ve artan baskı iki aktör arasındaki ilişkinin gerilmesine neden olmuş ve endişe duyduğunu dile getirmiştir. Uygurlara ve azınlığa mensup kişilerin zorla çalıştırılması, zorla doğum kontrolü ve uygulanan şiddetle beraber AB, BM İnsan

Hakları Yüksek Komiseri'ni bağımsız, nesnel tarafsız durum değerlendirmesi dahil olmak üzere Sincan'daki insan hakları durumunu ele almaya teşvik etmektedir (EEAS, 2021). AB ve insan hakları savunucuları, dini inançları nedeniyle zulüm gören kişiler veya temel insan haklarına aykırı şekilde hapsedilen Tibetliler ve Uygurluların serbest bırakılmasını beyan etmiştir (Bulur, 2018). Ayrıca Pekin'in 2020'de Hong Kong'da Bir Ülke İki Sistem kapsamında garanti edilen özgürlüklere son vermesi de iki aktör arasında görüşülen konular arasında yer almaktadır (Taylor, 2020:369).

Çin, AB'nin verdiği tepkiler karşısında Uygur ve Hong Kong'un iç meseleleri olduğunu ve bu nedenle iç işlerine karışılması, ülkede istikrarsızlık, anlaşmazlık ve karışıklık yaratacak herhangi güce karşı olduklarını ifade etmiştir. Fakat AB ise Çin ile karşılıklı ilişkinin ve son dönemlerde gündemde olan yatırım anlaşmasının kabulünün Çin'in AB'yi ikna etmesine bağlamıştır (Euronews, 2020). İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konular AB ortak kimliğinin temelidir bu bağlamda AB-Çin İnsan Hakları Diyalogu çerçevesinde ve uluslararası insan haklarına uygun olarak hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygıyı teşvik etmek için çok taraflı forumlarda Çin ile ilişki kurmaya hazır olduğunu belirtmiştir (EEAS, 2021). İnsan hakları konusunda Çin'in konuyu içişleri meselesi olarak değerlendirmesi üzerine AB'nin de Çin ile geliştirdiği karşılıklı bağımlılık temelli iş birliğinin zarar görmemesi için Çin'e yönelik konu hakkında daha planlı ve ılımlı yaklaşımlar benimsediği görülmektedir.

SONUÇ

1949 yılında Soğuk Savaş döneminde Mao önderliğinde kurulan ÇHC geçirdiği hızlı dönüşüm ile sahip olduğu nüfusu, gerçekleştirdiği reformları, dışa açılım politikaları sonucu küresel sisteme entegre olmaya başlayarak uluslararası sistem içerisindeki devletler ve aktörlerle ilişkiler geliştirmiştir. ABD'nin Batı bloğunun lideri olduğu bu dönemde ABD ve Çin'in inişli çıkışlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Aynı zamanda ÇHC'nin kurulmasından iki yıl sonra Avrupa bütünleşme süreci başlamıştır. Soğuk Savaş'ın devam ettiği bu dönemde iki aktörün sistem içerisindeki büyümeleri birbirleri ile olan ilişkilerin gelişmesine de temel oluşturmuştur. Çin, Soğuk Savaş koşullarında Avrupa bütünleşmesini ABD ve Sovyetler Birliği arasında dengeleyici güç olarak görmüştür. Böylece değişen sistem koşulları ülkelerin birbirlerine olan bakış açılarının da değişmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemdeki Doğu ve Batı blokları ekseninde şekillenen çift kutuplu sistem de çökmüştür. Sovyetler Birliği'nin yıkılması başlangıçta ABD'nin sistemde tek hegemon güç olarak konumlanacağı düşüncelerini geliştirse de sistem değişim ve dönüşüm içerisine girerek çok kutuplu bir yapıya evrilmeye başlamıştır. Bir tarafta ABD'nin sistem içerisinde liderlik koltuğunu kaptırmak istememesi bir tarafta Avrupa bütünleşmesini ivme kazanarak gelişmesi ve sistemde söz sahibi olması ve diğer tarafta da Doğu Asya'da güçlü ekonomisi ve sahip olduğu nüfus ile yükselmeye başlayan Çin, çok kutuplu yapı söylemleri ile örtüşmektedir. Sistemin çok kutuplu bir yapıya dönüşümü ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini de etkileyerek tehdit, güç, devletlerarası iş birliği gibi kavramlar ve bakış açılarını da yeniden şekillendirmiştir. Değişen yapıyla birlikte devletlerin dış politika uygulamalarında, farklı teorik perspektifler temelinde açıklanabilecek şekilde farklılaşmalar ortaya çıkmıştır.

Özellikle Çin'in yapı içerisindeki yükselişini ABD ve AB farklı boyutlarda ele almıştır. ABD ve Çin arasındaki ilişki ele alındığında sistem içerisinde yaşanan uluslararası olaylardan, ekonomik değişimlere ve değişen ülke başkanlarının

benimsemiş olduğu politikalara bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Temelde ABD'nin Çin'e yönelik bakış açısı ele alındığında ABD'nin Çin'i zaman zaman saldırgan realist argümanlar doğrultusunda stratejik rakip" olarak zaman zaman da "stratejik ortak" olarak değerlendirdiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemde Çin, Japonya ile savaş halindeyken ABD, Çin'e destek vermiş ve bu desteği karşısında II. Dünya Savaşı süresince Japonya'ya karşı saldırıları Çin üzerinden gerçekleştirmiştir. ABD, Japonya ile savaşta Çin topraklarını kullanarak savaş uçaklarını Çin üzerinden uçurmak amacıyla kullanmıştır. ABD'nin bu tutumu Mearsheimer'ın ortaya attığı deniz aşırı dengeleme (offshore balancing) stratejisini benimsediğinin örneğidir. Bu süreçte ABD'nin Çin'i müttefik olarak görüp yardım etmesindeki temel amacı Japonya'ya karşı Çin yenilgisini engelleyerek Çin'in savaştan çekilmesini önlemek böylece Japonya'nın revizyonist tutumu karşısında durabilmek olmuştur. Böylece ABD'nin, tehdit dengesi argümanları doğrultusunda tehdide karşı geçici iş birliklerini benimsediği görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde de ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda Çin ile ilişkilerinde farklı politikalar geliştirdiği görülmektedir. ABD, bu dönemde Çin'in SSCB ile iyi ilişkiler geliştirmesinden rahatsız olmuş ve Çin-SSCB arasındaki ilişkinin bozulduğu dönemlerde Asya'da Amerikan politikasının yumuşaması gerektiğini düşünerek tehdit olarak gördüğü SSCB karşısında Çin ile dengeleme politikalarını geliştirmiştir. 1970'ler Soğuk Savaş'ın gerginliğinin en yoğun olduğu yıllar olmasına rağmen kutuplar arası geçirgenlik artmış böylece ABD ve Çin arasındaki diplomatik ilişkinin de yumuşamaya başladığı görülmüştür. Fakat ABD'nin Sovyetler Birliği ile mücadele etme konusunda Çin'e ihtiyaç duyduğunu sıklıkla dile getirmesi beraberinde Çin'e pazarlık yapabilme üstünlüğünü sağlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan ABD, Çin ile girilecek olan ilişkide "karşılıklı bağımlılık ilkesinin" benimsenmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır.

ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde sahip olduğu lider pozisyonuna zarar verecek, Amerikan çıkarlarına ters ve sistemi sekteye uğratıp istikrarsızlaştıracak olayların yaşanmasını engelleme yönünde politikalar benimseyerek hareket etmiştir. Bu bakış açısı Çin'in hızlı yükselişini Amerikan çıkarları için tehdit edici durum olarak tanımlamasına neden olmuştur. ABD, küresel hegemonyasına tehdit ve stratejik rakip olarak gördüğü Çin'e karşı dengeleme politikası benimsemiş ve böylece Çin'in

Sovyetler Birliği gibi yeni bir rakip olarak sistemde yer almasını engellemek istemiştir. Genel olarak ABD'nin politikaları Çin'i stratejik rakip olarak gorse de Neoklasik Realistlerin belirttiği gibi dönem dönem ABD başkanlarının benimsediği politikalar, i faktörler ve uluslararası yapıda yaşanan olaylar farklı uygulamaları beraberinde getirmiştir.

Clinton döneminde Çin tarafından değişen ve belirsiz olan uluslararası sistem içerisinde Çin ve ABD'nin iş birliği yapması ve karşılıklı güveni arttırarak problemleri azaltması gerektiği vurgusu yapılmış ve ABD Çin'e yönelik agresif tutumunu gevşetmiş ve “yapıcı bağlılığı” benimsemiştir. Clinton döneminde ekonomik g vurgusu yapılarak çıkarlar doğrultusunda birbirlerine yönelik ekonomik alanda çeşitli girişimlerde bulunulmuş, bölgesel ve güvenlik konularında ortak çıkarlar dahilinde hareket edilmiş ve böylece ikili ilişkilerdeki pozitif taraf ortaya çıkarılmış ve çıkarlar etrafında kısa süreli iş birlikleri yapılmıştır.

Fakat Bush Dönemi'ne gelindiğinde Bush'un benimsemiş olduğu bakış açısı doğrultusunda Clinton'ın politikaları eleştirilerek Çin, stratejik rakip olarak görülmüş ve bir süre Clinton'ın stratejik ortak söylemleri eleştirilmiştir. Fakat ABD'ye yönelik düzenlenen 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrası ABD'nin tehditlere açık hale gelmesi zerine ABD, terörizme karşı ortaklık arayışına girmiştir. Terör saldırısından sonra sistemde aşırı korunmasız ve güvensiz hisseden ABD, ulusal güvenliğine ve tehlike teşkil eden aktörlere yönelik “nleyici saldırı” (preventive attack) yöntemi kullanmaya başlamıştır. Çin'in ABD'ye destek olacağı yönünde bildiri yayınlaması Çin'i uluslararası düzende tehdit olarak görmekten uzaklaşmıştır. Böylece iki aktör arasından uzun yıllardan beri var olan gerilimli rekabetten iş birliğine doğru geçiş gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Bush'un özellikle tehdit olarak grlen terör saldırısı karşısında tehdit dengelemesi yaptığı ve tehdit geçene kadar iş birliklerini savunduğu görülmektedir. Bush, ekonomik olarak Çin'i uluslararası sisteme entegre etmeye çalışarak Neo-liberal yaklaşım bağlamında strateji benimsemiştir. Fakat Amerika'nın Çin mallarına artan bağımlılığı ve ticaret açığındaki büyüme ABD'yi harekete geçirmiştir. Bush yönetiminin Çin politikalarına bakıldığında; bir yandan Çin'in uluslararası sisteme entegrasyonunun desteklendiği diğer yandan da Çin'in yükselişi karşısında denge politikalarının benimsendiği böylece Çin yükselişinin ABD çıkarlarına ve hegemonyasına zarar vermesinin nlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Obama döneminde ise Çin'e yönelik uygulanan politikalar Obama'nın benimsemiş olduğu ılımlı politikalar doğrultusunda daha iş birlikçi politikalar şeklinde geliştirmiştir. Bu bağlamda Obama, Çin'i sisteme entegre etmeye çalışmış ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda bölgesel iş birliklerini hedeflemiştir. Böyle bir yapı içerisinde Obama'nın Çin'e ılımlı politikaları sert güç kullanımından ziyade yumuşak güç politikaları doğrultusunda hareket ettiğinin göstergesidir. Böylece Çin'in yükselişi karşısında ABD çıkarlarının korunması hedeflenmiştir. Obama Dönemi'nde uygulanan politikaların temel amacı Çin'in bölgesel hegemonya oluşunu engellemek ve gücünü dengelemek şeklinde nitelendirilebilir. Kısacası Obama döneminin Amerikan dış politikasının temel amacı Çin ile iş birliğini arttırarak sisteme entegrasyonunu sağlamak ve bölgedeki müttefikleriyle de ilişkisini geliştirerek Çin karşısında sorumluluğu diğer ülkelerle paylaşarak Çin'i dengelemektir. Çeşitli bağlamlarda Obama'nın Çin'e yönelik politikaları incelendiğinde ekonomik alanlarda Çin ile olan iş birliğini geliştirerek "entegrasyon" sağlamakken, güvenlik ve stratejik bağlamda ise "çevreleme" politikası benimseyerek Çin'in Amerikan çıkarlarına ters hareket etmesini önleme amaçlı davrandığı sonucuna varılmaktadır.

Obama Dönemi'nin ardından Donald Trump'ın aşırı muhafazakar tutumu uluslararası yapı içerisindeki sert duruşu ve "Önce Amerika" (America First) söylemi Çin'e yönelik politikalarının da belirleyicisi olmuştur. Diğer devlet başkanlarının aksine "korumacı" olarak nitelendirilen politikalar benimseyen Trump'ın temelde Amerikan çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve ekonomik karşılıklı bağımlılık yerine jeopolitik rekabet politikasını benimsediği görülmektedir. Çin'in ekonomik yükselişi sonrasında ABD'ye karşı ticaret fazlası vermesi iki aktör arasında ticaret savaşları ile sonuçlanmıştır. Trump'ın bu süreçte "kazan-kazan" (win-win) politikası doğrultusunda hareket etmekten ziyade realistlerin "sıfır toplamı oyun" (zero-sum-game) politikası doğrultusunda hareket ettiği ve sadece Amerikan çıkarları doğrultusunda sert güç politikaları uyguladığı görülmektedir. Çin'in yükselişi karşısında dönem dönem ABD politikaları incelendiğinde temelde Realizm doğrultusunda hareket ettiği, dış politika uygulamalarının benimsendiği iş birlikleri kurulsa bile Amerikan çıkarları için geçici süreli iş birlikleri olduğu görülmektedir.

ABD'nin Çin'e yönelik benimsediği çıkar odaklı politikaların aksine AB, Çin'in yükselişi karşısında daha iş birlikçi politikalar benimseyerek süreci

ilerletmiştir. Fakat Soğuk Savaş döneminde AB ve Çin arasındaki ilişkinin belirleyicisi sistemdeki güvenlik kaygıları nedeniyle ABD ve SSCB olmuştur. Ek olarak 1960'larda Çin'in sistemdeki iki büyük aktör olan SSCB ve ABD ile ilişkisindeki gerilmeler de AET'yi müttefik olarak görmesine ve iyi ilişkiler kurma çabasına kaynaklık etmiştir. Böylece 1975 öncesi dönemde ÇHC ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişki sürekliliği ve çok boyutluluğu olmayan bir düzeyde ilerlemiştir. Bununla birlikte bu dönemde tarafların birbirleri üzerinde güvenlik çıkarları olmaması ve coğrafi olarak da uzak olmaları dış politika meseleleri arasında birbirlerine alt sıralarda yer vermelerine neden olmuştur.

1975 sonrası dönemde iki büyük aktör arasındaki ilişkinin temel belirleyicisi ticari ve ekonomik faaliyetler olmuştur. İki aktör arasında imzalanan ticaret ve ekonomik iş birliği anlaşmaları karşılıklı çıkarlara dayanarak ekonomik ve teknik iş birliğini geliştirmiş ve ticaret alanlarını çeşitlendirmiştir. Söz konusu dönemde Çin, AT'ye ekonomik anlamda bağlı olsa da Çin'in yükselişi ve iki aktör arasındaki ekonomik faaliyetlerin hacminin kademeli olarak artışı ilişkilerin karşılıklı bağımlılık kapsamında derinleşmesine kaynaklık etmiştir. Çin'de yaşanan Tiananmen Meydanı olayları ve sonrasında Çin'in insan haklarına aykırı davrandığı konusu aktörler arasındaki ilişkiye zarar verse de kurulan ekonomideki karşılıklı bağımlılık bozulan ilişkilerin tekrardan onarılmasında etkili olmuştur. 1994 yılında ekonomik gelişmenin etkisine kapılan AB yönünü Asya'ya çevirmiş ve Asya stratejisinin merkezinde Çin'e yer vererek ilişkilerin gelişmesine önem vermiştir.

AB, yayınladığı strateji belgeleri ile Çin'i sisteme barışçıl bir şekilde entegre etmeyi planlayarak uluslararası sistem içerisindeki daimi barışı kalıcı kılmak ve liberal teoremin kazan-kazan stratejisi (win – win) ile Çin'in yükselişinden kazanç elde etmeyi hedeflemiştir. İki aktör arasında ekonomik alanda başlayan ilişki zamanla bilim-teknoloji, eğitim, hukuk gibi alanlarda çok yönlü iş birliği programları, sektörel diyaloglar kurulmasına ve çift taraflı siyasi ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda iki aktör arasında gelişen ekonomik ilişki yayılma etkisiyle siyasi iş birliğini de güçlendirerek kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bazı AB ülkeleri ve Çin, 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi karşısında ABD'nin uyguladığı politikalara karşı çıkarken iki aktör çok taraflılık ve BM'yi uluslararası sistemde öne çıkarma konusunda da anlaşmıştır. Böylece iki aktör birbirine daha da yakınlaşmıştır.

Ayrıca zamanla Çin'in, AB'nin en büyük ticaret ortağı olması ve uluslararası sistemde ABD'ye alternatif yükselen güç rolü yeni transatlantik ilişkide yeni bir eksenin gelişebileceği konusunda da farkındalık yaratmıştır.

İki aktör arasında hızla gelişen ilişki ve iş birlikleri 2008 yılında Çin'deki Olimpiyat oyunlarındaki tartışmalar ve Avrupalı ulusal liderlerin Dalai Lama ile yaptığı görüşmeler sonucunda zarar görmüş ve çekişmeli bir dönem başlamıştır. Fakat Çin'in uluslararası sistem içerisinde büyüklüğü ve diplomatik nüfuzu, Çin'i AB için göz ardı edilemeyecek uluslararası bir oyuncu haline getirmiştir. Bu nedenle AB, Çin ile olan ilişkisinde AB desteğini ve “tek Çin” politikasına olan bağlılığını teyit etmiş ve ilişkiler kademeli olarak gelişmeye devam etmiştir.

2013'te Xi Jinping'in Çin'i “büyük devlet” statüsüne çıkarmak ve eski İpek Yolu'nun canlandırılması amacıyla yayınladığı “Bir Kuşak Bir Yol” Projesi ile Asya, Afrika ve Avrupa olmak üzere üç kıtayı kapsayarak Avrupa pazarına ulaşım hedefi doğrultusunda Avrupa ülkelerine altyapı yatırımlarını arttırması ülkelerin Çin'e daha da bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Çin, AB karşısında yumuşak ve sert güç olarak kabul edilen ekonomik gücünü kullanarak AB ile iş birliklerini geliştirmiştir. Böylece Çin'in yumuşak gücüyle sert gücünü bir arada kullanması akıllı güç kavramıyla örtüşür görünmektedir.

Taraflar arasındaki ekonomik ilişkinin gelişmesi diplomatik gelişmeyi ve karşılıklı bağımlılığın derinleşmesini beraberinde getirse de tarafların farklı politik rejimlere, değerlere ve farklı çıkarlara sahip olması aktörler arasında çözilemeyen problemleri de beraberinde getirmiştir. AB'nin Çin karşısındaki ticaret açığının artması, Çin'in uygulamış olduğu tarife dışı engeller ve adil olmayan ticari uygulamaları, Çin'in piyasa ekonomisi statüsü konusundaki ısrarı ve AB'nin karşıt tutumu iki aktör arasında ekonomik sorunların kaynağını oluşturmuştur. Ekonomik sorunların yanında AB'nin temel ilke olarak ele aldığı ve hassas davrandığı insan hakları konusunda Çin'e yönelik eleştirileri mevcuttur. AB, ekonomik ve siyasi ilişki geliştirdiği üçüncü ülkelere karşı insan hakları eleştirilerini Çin'e yönelik de yapmaktadır. Fakat dikkat çeken nokta Çin'e yapılan baskının diğer üçüncü ülkelere yapılan baskıya göre daha düşük seviyede olduğudur. AB, Çin ile geliştirdiği ekonomik, siyasi ilişkinin ve karşılıklı bağımlılığın zarar görmesini istememektedir.

Bu nedenle AB, karşılıklı bağımlılık temelli iş birliğinin zarar görmesini

istemediği için Çin'e yönelik konu hakkında daha planlı ve ılımlı yaklaşımlar benimsemektedir.

Sonuç olarak, uluslararası sistemdeki iki büyük aktör olan ABD ve AB'nin günümüz yükselen gücü olan Çin'e yönelik politikaları ele alındığında Uluslararası İlişkiler ana akım teorileri olan Realist ve Liberal politikalar doğrultusunda farklılıklar gösterdiği görülmektedir. ABD ve AB geçmişten günümüze Çin ile farklı konular üzerinde farklılaşan politikalar geliştirmiştir. ABD'nin Çin'e yönelik uyguladığı politikalarda ABD çıkarlarının ve ABD'nin sistemdeki hegemon güç olmasını Çin'e kaptırmak istemediği bu nedenle temelde Realizm argümanlarıyla örtüşecek şekilde Çin'i tehdit olarak gördüğü ve sistemin getirileri doğrultusunda savunmacı realist bakış açısıyla Çin'i dengeleyici politikalar geliştirdiği ve Çin ile kurulan iş birliklerinde tehdit geçene kadar veya ABD çıkarları doğrultusunda kısa süreli iş birlikleri yapıldığı görülmektedir. ABD, Çin'in ekonomik ve askeri gücündeki yükselişin uluslararası yapıdaki konumunu sarsacağı endişesi ile sistemi sıfır toplam bir oyun olarak ele almış ve bu doğrultuda politikalar geliştirmiştir. Ek olarak Çin'e yönelik AB politikalarının aksine, ABD'nin geliştirdiği politikalarda küreselleşmenin ve uluslararası sistemde yaşanan olayların etkisi ile söz konusu dönemlerdeki devlet başkanlarının benimsediği dünya görüşlerinin de belirleyici olduğu görülmektedir. Bu durum ABD ile Çin ilişkilerindeki gelişmelerin Neoklasik Realizmin argümanları ile de örtüşebildiğini göstermektedir.

AB ise Çin ile ABD'ye oranla daha yapıcı iş birlikleri geliştirmiştir. Temelde ekonomik iş birlikleri merkeze alınarak ilişkilerin geliştiği görülmektedir. AB üye ülkeleri, Çin'i tanımada farklı politikalar benimsemiş olsa da zamanla ekonomik çıkarlar ağır basmıştır. Bu bağlamda liberal teorinin karşılıklı bağımlılık bakış açısı doğrultusunda ilişkilerin analizi mümkündür. ABD'nin benimsediği zero sum game (sıfır toplam oyun) yerine win – win (kazan kazan) stratejisini benimseyerek her iki tarafın da iş birliklerinden kazançlı çıkması ve sağlanan karşılıklı bağımlılık ile devletlerin birbirlerini stratejik rakip olarak görmek yerine stratejik ortaklar olarak görmeleri hedeflenmiştir. İki aktörün birbirlerine olan bağımlılığı her iki taraf için de belirli bir maliyeti beraberinde getirdiği için ilişkilerinin devamlılığına neden olmuştur. Karşılıklı bağımlılık koşullarında Çin'in yükselişi zaman zaman bir aktörün diğer aktör üzerindeki pazarlık gücünün (bargaining power) diğer aktörün bağımlılık

ilişkinine karşı hassasiyetine (sensitivity) ve etkileme derecesine (vulnerability) bağlı olduğunu göstermektedir. Ek olarak AB'nin Çin'e yönelik uyguladığı iş birliği politikaları ile liberal bir barış bölgesi (zone of peace) oluşturmaya çalıştığı ve sistemde daimi barışı sağlamayı hedeflediği görülmektedir. Günümüzde AB ve Çin arasındaki ekonomik temelli ilişkilerde gerilmeler meydana gelse de iki aktör problemlerin çözümü konusunda sert güç kullanımını son çare olarak görmekte ve iş birliği politikalarından uzaklaşmadan uzlaşmacı politikalar doğrultusunda ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

Akdağ, Z. (2019). *Dünya Sisteminde Çin'in Yükselişinin Hegemonya Çevrimleri Yönünden Analizi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akçadağ E. (2015). Dr. Emine Akçadağ ile Amerika-Çin İlişkileri [Röportaj Yazısı]. <https://www.tuicakademi.org/dr-emine-akcadag-ile-cin-abd-iliskileri/> (Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020).

Akçay, E. Y. (2017). “Barack Obama Dönemi Avrupa Birliği – ABD İlişkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4): 713 – 731.

Akgünay, S. ve Akgünay, R. (2019). Çin Dış Politikasında Yaşanan Değişimler ve Çin'in Türkiye Politikası. M. Yağcı ve C. Bakır (Ed). *Çin Bilmecesi* (213-235). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Aktan, C. C. (1995). “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1): 3-32.

Aktan, S. (2021). Çin'in Kuşak Yol Projesi Çok Sayıda Devleti Derin Borç Batağına Soktu. <https://tr.euronews.com/2021/09/29/cin-in-kusak-ve-yol-projesi-cok-say-da-devleti-derin-borc-batag-na-soktu> (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2022).

Akses, S. (2014), “Avrupa Birliği ve Çin Arasındaki Ticaret ve Yatırım İlişkileri”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*. (80): 1-6.

Alagöz, E. (2016), “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri”, *UÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2): 33-56.

Algieri, F. (2002). “EU Economic Relations with China: An Institutional Perspective”, *The China Quarterly*, 169(169): 64-77.

Aras, İ. (2018). Avrupa Birliği ve Çin Siyasi- Ekonomik İlişkiler. Ankara, Detay Yayıncılık.

Aran, B. (2021). “Çin: Günümüzdeki Yeni Hegemon Güç”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*:1-12.

Arezina, S. (2019). “US -China Relations Under the Trump Administration”, *China Quarterly of International Strategic Studies*, 5(3): 289-315.

Arslan, İ. ve Karagül, S. (2020). “Küresel Bir Tehdit (Covid-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10):1-36.

Aytekin, E. (2022). ABD ve Çin, Pelosi’nin Olası Tayvan Ziyareti Nedeniyle Çatışmanın Eşiğine Gelebilir, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-ve-cin-pelosinin-olasi-tayvan-ziyareti-nedeniyle-catismanin-esigine-gelebilir/2647560> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2022).

Antunes, S. Ve Camisao, I. (2017). Realism. S. Mcglinchey, R. Walters, C. Scheinpflug (Ed). *International Relations Theory* (15-21). Bristol: E- International Relations Publishing.

Ataman, M. ve Gökcan, Ö. (2012). “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı – Yayılmacılık Denemesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2): 199-229.

Avrupa Parlamentosu. (2017). *Çin’in Dönüşümü ve Küresel Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık*. (Feyzi Ö. Çev.), İstanbul: İyidüşün Yayınları.

Aydın, M. (2004). “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(1): 33-60.

Aydın, M. ve Açıkmeşe Akgül, S. (2015). “Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Ana Akımlara Yeniden Bakış”, *Uluslararası İlişkiler*, 12(46): 1-9.

Aydın, A. (2020). Büyük Rekabetin Tarihi: ABD – Çin İlişkileri <https://www.stratejikortak.com/2020/07/abd-cin-iliskileri-kronoloji.html> (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2022).

Balcı, A. (2016). “Yeni Dünya Düzeninde Jeopolitiğin Değişen Konumu”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5)10:107-129.

Baldwin, D. (2016). *Power and International Relations*, New Jersey: Princeton University Press.

Balkan News (2021). Bölgede En Çok Çin Yatırımı Sırbistan'da, <https://www.balkannews.com.tr/ekonomi/bolgede-en-cok-cin-yatirimi-sirbistan-da-h1697.html> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Barilla, S. (2021). "EU-China Trade and Investment Relations and Covid-19: Old Struggles or New Challenges", *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, 13(2):42-53.

Başçıl, H. H. (2013). *Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği- Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

BBC News Türkçe (2022). 5 Soruda Çin Tayvan Gerilimi, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c2xgr235jrno> (Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2022).

BBC News. (2019). ABD – Çin Ticaret Savaşı: Küresel Ekonomi Karşısındaki En Büyük Risk Hakkında Neler Biliniyor, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100> (Erişim Tarihi: 01 Ekim 2022).

Beer, F. A. ve Hariman, R. (1996). Realism and Rhetoric In International Relations. F.A, Beer, R. Hariman (Ed). *Post- Realism* (1-30). Michigan: Michigan State University Press.

Bergsen, P., Froggat, A., Nouwens, V. ve Pantucci, R. (2022). "China and the Transatlantic Relationship", *Chatnam House*.

Beşikçi, M. (2007). "1894-1895 Çin- Japon Savaşı: Japon Emperyalizminin Yükselişi ve Osmanlı İmparatorluğu", *Toplumsal Tarih*, (161): 60-64.

Bilener, T. (2019). "Dış Politika Analizinde Yumuşak Güç – Keskin Güç Karşılaştırması: Çin Örneği", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50:241-257.

Birbudak, T. S. (2018). "The Sino- Japanese War of 1894-1895 And Ottoman Empire", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(63): 199-218.

Bijan, Z. (2005). "China's "Peaceful Rice" to Great- Power Status", *Foreing Affairs*, 84(5): 18-24.

Bo, Z. (2004). "Hu Jintao and the CCP' Ideology: A Historical Perspective", *Journal of Chinese Political Science*, 9(2):27 – 45.

Boese, W. (2005). "EU Retains China Arms Embargo", *Arms Control Today*, 35(1):36-37.

Bozdağlıoğlu, Y. ve Özen, Ç. (2004). "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, 1(4): 59-79.

Bulur, M. (2018). AB'den Çin'e Uygur Tepkisi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abden-cine-uygur-tepkisi/1209343> (Erişim Tarihi: 7 Ekim 2022).

Burchill, S. (2005). Liberalism. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit, J. True. (Ed). *Theories of International Relations* (55-83). New York: Palgrave Macmillan.

Buzan, B., Jones, C. ve Little, R. (1993). *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press.

Cengiz, O. (2018). "Neoliberal Çağda Korumacı Politikalar Ekseninde Yeni Uluslararası Ekonomik Rekabet Alanı: ABD-Çin Mücadelesi", *Route Educational and Social Science Journal*, 5(4): 798- 809.

Cerit, H. (2015). *Uluslararası Örgütlerin Devletlerin Dış Politikalarına Etkisi: Çin ve DTÖ*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Chai, W. (2010). "The Taiwan Factor in U.S. – China Relations: An Interpretation", *Asian Affarirs: An American Review*, 29(3):131-147.

Chambers, R. H. (2005). Implications of the End of the EU's Arms Embargo on China <https://rusi.org/publication/implications-end-eu%E2%80%99s-arms-embargo-china> (Erişim Tarihi: 7 Ekim 2022).

Christensen, T. J. Ve Snyder, J. (1990). “China Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity”, *International Organization*, 44(2): 137-168.

CIA The World Factbook (2021a). <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/#people-and-society>, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2021).

CIA The World Factbook (2021b). <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/summaries>, (Erişim: 31 Mart 2021).

CIA The World Factbook (2021c). <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/#military-and-security>, (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021).

Coase, R. ve Wang, M. (2015). *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?* (İ. Yılmaz Çev.). Ankara: BigBang Yayınları.

Cox, M. (2012). The USA, China and Rising Asia. M., Cox ve D, Stokes (Ed.). *US Foreign Policy* (259-276). Oxford: Oxford University Press.

Çalık, Ü. (2011). “Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (64): 185-206.

Çalışkan, G. (2021). Kuşak Yol Projesine Karşı Küresel Geçit: Bir Alternatif Olur mu? <https://www.ankasam.org/kusak-yol-projesine-karsi-kuresel-gecit-bir-alternatif-olur-mu/> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Çavuş, S. ve Öztürk, M. (2021). “Kovid-19’un ABD- Çin İlişkilerine Etkisini Trump’ın Twitter’daki Hakikat Ötesi Siyaseti Üzerinden Okumak”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Elektronik Dergisi*, 12(2):389-403.

Çelik, Ş. (2020). “Donald Trump Yönetimi Politikalarının Tarihsel Açidan Değerlendirilmesi: Andrew Jackson Dönemi ile Bir Karşılaştırma”, *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2): 431- 457.

Çeştepe, H. (2012). “Çin’in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü’ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(17): 45-62.

Dedekoca, E. (2017). “ABD-Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, (1)3:141-168.

Demir, E. (2020). Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası ve Kuşak Yol ve Yol Girişimi. F. Köksoy (Ed). *Küresel Politikalar ve Bölgesel Dönüşümler* (47-68). Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık.

Demir, E. (2020). “ABD’nin Biden Dönemi Çin Politikası:Asya’ya Dönüş 2.0?”, *Cappadocia Journal of Area Studie*, 2(2):232-248.

Demirel, F.N. (2019). *Çin Halk Cumhuriyeti’nde Milliyetçilik Anlayışının Dış Politika Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Demirtepe, M. T. ve Özertem, H. S. (2013). “Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin’in Yumuşak Güç Siyaseti: Politikalar ve Sınırlılıkları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (65): 95-118.

Deniz, T. (2014). “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Stratejik Hamleleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,13(50):188-212.

Dittmer, L. (2011). Washington Between Beijing and Taipei: A Triangular Analysis. C., Clark (Ed). *The Changing Dynamics of the Relations among China, Taiwan and the United States* (10-29). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Doğan, A. ve Öner, D. (2022). “Covid-19’un Çin, AB ve ABD Ekonomilerine Etkileri”, *Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1):1-26.

Doyle, M. W. (1986). “Liberalism and the World Politics”, *The American Political Science Review*, 80(4): 1151-1169.

Dölek, L. (2007). *Tarihsel Gelişimi İçerisinde Çin’in Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Duchatel, M ve Godement, F. (2009). “Chinas’s Politics under Hu Jintao”, *Journal of Current Chinese Affairs*, 38(3): 3-11.

Dulkadir, D. (2020). “Dünya Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin’in Hegemonik Yükselişi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 78-94.

Eliküçük Yıldırım, N. (2017). “Çin Dış Politikasında İttifak Yapmama Prensibi: Akademik Tartışmalar”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, (16)2: 15-35.

Ermağan, İ. ve Üstündal, E. (2014). “Çin’in Orta Doğu Politikaları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37): 19-39.

Ersoy, E. (2007). “The US Strategy of China under the Bush Administration (2001-2006)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (3)12:137-162.

Ersoy, E. (2016). Realizm. R, Gözen. (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (159-187). İstanbul: İletişim Yayınları.

Esen, B. (2020). “Yumuşak Güç Örneği Çin”, *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç*, 3:157-182.

Euro News, (2020). İnsan Hakları Vurgusu Yapan Çin’den AB’ye Yanıt: İç İşlerimize Karışmayın, <https://tr.euronews.com/2020/09/14/insan-haklar-vurgusu-yapan-ab-ye-cin-den-yan-t-ic-islerimize-kar-smay-n> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

EuropeanCommission,(2020b).https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2542, (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2022).

EuropeanCommission(2020a).https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2541, (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2022).

EEAS (2022). EU-ChinaFactsheet, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EUChina_Factsheet_01Apr2022.pdf (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2022).

European Commission (2019). EU – China A Strategic Outlook. <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf> (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2022).

Feyzioğlu, S. H. (2017). “Batı- Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62): 89-100.

Folker, J. S. Neoliberalizm T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik* (131-152). (Ö. Kelekçi, Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. (2010).

Friedberg, A. L. (2005). “The Future of U.S. – China Relations”, *International Security*, 30(2): 7-45.

Gill, B. ve Yanzhong H. (2006). “Sources and Limits of Chinese ‘Soft Power’”. *Survival* 48(2): 17-36.

Global Firepower (2021). <https://www.globalfirepower.com/aircraft-total.php> (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021).

Goodnight, G.T. (1996). Hans J. Morgenthau In Defense of The National Interest On Rhetoric, Realism and the Public Sphere. F.A, Beer, R. Hariman (Ed). *Post- Realism* (143-165). Michigan: Michigan State University Press.

Gönültaş, B. (2018). Sırbistan Balkanların Çin’i Oluyor, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/sirbistan-balkanlarin-cini-oluyor/1308136> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Gözen, R. (2016). İdealizm. R, Gözen. (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (67-120). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gözen, R. (2016). Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi. R, Gözen. (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (15-30). İstanbul: İletişim Yayınları.

Guzzini, S. (2007). “Re-Reading Weber or the Three Fields For The Analysis of Power in International Relations”, *Danish Institute for International Studies*, 29: 2-34.

Guzzini, S. (2017). “Realist Theories and Practice”, *Danish Institute for International Studies*, 8:1-20.

Gübül, A. (2021). Biden Döneminde ABD-Çin İlişkileri, <https://21yyte.org/tr/fikir-tanki/biden-doneminde-abd-ci-n-i-liskileri> (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2022).

Gül, K. (2021). AB Salgın Döneminde Birlik Olmayı Başaramadı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-salgin-doneminde-birlik-olmayi-basaramadi/2103919> (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2022).

Güneş, E. (2011). “Amerika Birleşik Devletleri’nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2):342-355.

Gürel, B. (2019). Çin’in Yükselişinin Tarihsel Arka Planı ve Yakın Geleceği. M. Yağcı ve C. Bakır (Ed). *Çin Bilmecesi* (21-51). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Gürkaynak, M. ve Yalçiner, S. (2009). “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, 6(23):73-92.

Güven, F. (2006), *Küresel Bir Güç Olarak Çin’in Yükselişi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.

Hachigian, N. Ve Chen W. (2010). “President Obama’s Progressive China Policy”, Center fir American Progress:1-14.

Harris, S. (2014). *Çin Dış Politikası* (A. Y. Şir, Çev.). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.

Haydarian, R. J. (2022). Taiwan Tensions Spilling Over in South China Sea, Asia Times. <https://asiatimes.com/2022/08/taiwan-tensions-spilling-over-in-south-china-sea/> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2022).

History, <https://www.history.com/topics/china/china-timeline> (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2022).

Hobbes, T. (2018). *Leviathan* (S. Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hurmi, A. B. (2010). “Bush ve Obama Karşılaştırması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi”, *Alternatif Politika*, 2(1):56-81.

Human Rights Watch (2014). <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/china-and-tibet> (Erişim Tarihi: 8 Ekim 2022).

Ikenberry, G. B. (2009). “Liberalism in a Realist World: International Relations as an American Scholarly Tradition”, *International Studies*, 46(1-2): 203-219.

İleri, E. (2020). Çin’den Trump’ın Çin Virüsü İfadesine Tepki, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinden-trumpin-cin-virusu-ifadesine-tepki/1768935> (Erişim Tarihi: 30.08.2022).

İslam, N. (2019). “Güç, Stratejisi ve Potansiyeller: Çin Ordusunun Temel Yetenekleri ve Unsurları Üzerine Bir İnceleme”, *Cappadocia Journal of Area Studies*, 1(1):100-110.

İşcan, İ. H. ve Uzunses, F. (2022). “Pandemi ve Dünya Ekonomisinde Yeni Arayışlar Çerçevesinde Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması ve Avrupa Birliği – Çin Kapsamlı Yatırım Anlaşması: Bir Ekonomi-Politik Tahlil”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(Covid-19 Özel Sayısı):243-264.

Jalil, G. Y. (2019). “China’s Rise: Offensive or Defensive Realism”, *Institute of Strategic Studies Islamabad*, 39(1):41-58.

Jones, C. (2021). “Understanding the Belt and Road Initiative in EU-China Relations”, *Journal of European Integration*, 43(7):915-921.

Jorgensen, K. E. (2018). *International Relations Theory A New Introduction*, London:Palgrave.

Johnson, K. (2016). China’s New Silk Road Into Europe Is About More Than Money, <https://foreignpolicy.com/2016/06/01/chinas-new-silk-road-into-europe-is-about-more-than-money/> (Erişim Tarihi:12 Temmuz 2022,).

Kamiloğlu, C. (2021). Çin'e Sincan'da İnsan Hakkı İhlallerini Sonlandırma Çağrısı. <https://www.voaturkce.com/a/cine-sincanda-insan-haklari-ihlallerini-sonlandirma-cagrisi/5888299.html> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Karaca, R. K. (2012). “Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)”, *Uluslararası İlişkiler*, 9(33): 93-118.

Karaca, K. (2020). “Covid-19: AB İçin Stres Testi”, *Euro Politika Dergisi*, 4(2):69-78.

Karamurtlu, B. (2020). “Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi”, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6): 54-81.

Karaoğlu, O. (2021). ABD'de Joe Biden Dönemi ve Yeni Küresel Denklem, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-de-joe-biden-donemi-ve-yeni-kuresel-denklemler/2156519> (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2022).

Kaufman, R. G. (2007). *In Defense of the Bush Doctrine*: University Press of Kentucky.

Kauppi, M. V. ve Viotti, P. R. (2019). *International Relations Theory*. London: Rowman&Littlefield.

Kaya, M. (2019). “ABD – Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye”, *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 18-30.

Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2011). *Power and Interdependence*, Londra: Pearson Education.

Keohane, R. O (1984). *After Hegemony*, New Jersey: Princenton University Press.

Khaliq, R. (2022). All Sides Must Learn from Hard Lessons of Ukraine War:China, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/all-sides-must-learn-from-hard-lessons-of-ukraine-war-china/2639247> (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2022).

Kırkpınar, N. (2011). Avrupa Birliği'nin Bilim-Teknoloji Politikaları ile Güç Kazanma Stratejisinin Karşılaştırmalı Analizi ve Türkiye'nin Yeri. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Kızıltan, A. (2004). "Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Süper Güç" Olabilirliği", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (5)1:45-66.

Kissinger, H. (2020). *Çin, Düünden Bugüne Yeni Çin*, (N. I. Çeper Çev.). İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Kiraz, S. (2018). "Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2): 417-440.

Koçakoğlu, M. A. (2021). "Kuşak ve Yol Girişimi'nin Avrupa- Çin İlişkilerine Etkisi Üzerine Bir Analiz", *Avrasya Dosyası*, 12(1):1-25.

Korkmaz, H. (2021). *Küresel Organik Kriz ve Yeni Soğuk Savaş ABD ve Çin'in Sınırsız Stratejik Rekabeti*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Köksoy, F. (2018). George W. Bush Döneminde ABD ve ÇHC Arasındaki Siyasi İlişkilerin Analizi. Ö., Fettahlıoğlu ve C., Birin (Ed). *Institution of Economic Development and Social Researches Publications* (562-574), Antalya.

Köksoy, F. (2019). *Kartal ve Ejderha'nın Valsi Amerika- Çin İlişkileri (2001-2008)*, İstanbul, Der Yayınları.

Köksoy, (2019). "Çin Halk Cumhuriyeti Merkezli Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan Sorununun Amerika- Çin İlişkilerine Yansıması", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (10)2: 83-103.

Köroğlu, N. ve Anarat, C. C. (2020). "Covid-19 Sonrası AB'nin Geleceği Üzerine Bir Projeksiyon: Krizler ve Değişimler", *Euro Politika Dergisi*, 4(27):27-62.

Kurban, A. (2022). "Çin-ABD Rekabetinde Tayvan Sorunu", *İnsamer Analiz*:1-7.

Layne, C. (2002). “The “Poster Child for Offensive Realism”: America as a Global Hegemon”, *Security Studies*, 12(2): 120 – 164.

Leal – Arcas, R. (2010). “European Union – China Trade Relations”, *Trade, Law and Development*, 2(2): 224 – 251.

Le Corre, P. (2022). <https://ash.harvard.edu/ukraine-wars-impact-sino-european-relations>, (Erişim Tarihi: 27 Eylöl 2022).

Lebow, R. N. (2016). Klasik Realizm. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik* (64-85). (Ö. Kelekçi, Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. (2010).

Li, A. H. F. (2017). “China Facing the Trump Presidency”, *China Perspectives*, 2:69-73.

Li, C. (2016). Assessing US-China Relations Under Obama Administration, <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2021).

Li, M. (2009). “China- EU Relations: Strategic Partnership at Crossroad”, *China:An International Journal*, 7(2): 227-254.

Lobell, S. E. (2009). Threat Assessment, the State and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model. S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (Ed). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy* (42-74). Cambridge: Cambridge University Press.

Machiavelli, N. (2017). *Prens* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Maimaiti, Z. (2016). Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Güç ve Çin’in Yumuşak Gücü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Maull, H. W. (2005). “Europe and the New Balance of Global Order”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 81(4): 775- 799.

Matsumoto, H. (2012). "The First Taiwan Strait Crisis and China's Border Dispute Around Taiwan", *Eurasia Border Review*, 3: 77-91.

McCormick, J. (2014). *Avrupa Birliğini Anlamak*. (Y. Şahin, H. H. Şahin Çev.). Ankara:Big Bang Yayınları.

Mearsheimer, J. J. (2011). "Imperial by Design", *The National Interest*, (111): 16-34.

Mearsheimer, J. J. (2016). Yapısal Realizm. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik* (86-106). (Ö. Kelekçi, Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. (2010).

Mearsheimer, J. J. (2019). "Realism and Restraint", *Horizons Journal of International Relations and Sustainable Development*, (14): 12-29.

Meibauer, G. (2019). "Interests, Ideas and the Study of State Behaviour in Neoclassical Realism", *Review of International Studies*, 46(1): 1-17.

Meiser, W. (2002). "Cultural Relations between China and the Member States of the European Union", *The China Quarterly*, 169(169):181 – 203.

Meiser, J. W. (2017). Liberalism. S. Mcglinchey, R. Walters, C. Scheinpflug (Ed). *International Relations Theory* (22-27). Bristol: E- International Relations Publishing.

Men, J. (2008). "EU- China Relations: Problems and Promises", *Robert Schuman Paper Series*, 8(13):1-9.

Men, J. (2013). "China's Economic Diplomacy and Sino-EU Relations", *Ekonomiaz*, (82)1:291-312.

Metintaş, M. (2020). *Economic Relations Between the EU and China in an Unusual Time*. Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

Michalski, A. ve Pan, Z. (2017). The Development of EU-China Relations. *Unlikely Partners*. (41-69). Singapore, Palgrave Macmillan.

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika* (B. Oran ve Ü. Oskay, Çev.). Ankara: Sevinç Matbaası.

Möller, K. (2002). “Diplomatic Relations and Mutual Strategic Partnership China and the European Union”, *The China Quarterly*, (169)169:10-32.

Muhasiloviç Çalık, S. (2018). Çin’in Bir Yol Bir Kuşak Projesi’ni Batı Politik Malzeme Olarak Kullanıyor, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cinin-bir-yol-bir-kusak-projesini-bati-politik-malzeme-olarak-kullaniyor/1259170> (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2022).

Mutlu, C. (2019). “Boksör Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid’in Nasihat Heyeti”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(243): 313-330.

Mutlu, N. (2021). “Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) Projelerinin İncelenmesi; Türkiye için Öneriler”, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 129-150.

Narayanan, R. (2006). “The Politics of Reform in China: Deng, Jiang and Hu”, *Strategic Analysis*, 30(2): 329-353.

Nobel, J. W. (1995). “Morgenthau’s Struggle with Power: the Theory of Power Politics and the Cold War”, *Review of International Studies*, 21:61-85.

Noesselt, N. (2012). “Chinese Perspectives on International Power Shifts and Sino – EU Relations (2008 – 2011)”, *German Institute for Global and Area Studies*, (193): 1-23.

Nye, J. S. (1988). “Neorealism and Neoliberalism”, *World Politics*, 40(2): 235-251.

Nye, J.S (2004). “Soft Power and American Foreign Policy”, *Political Science Quarterly*, 119 (2): 255 – 270

Odguard, L. (2018). The EU’s Arm Embargo Against China: What It’s Worth. E, Pejsova. (Ed). *Guns, Engines and Turbines* (23-42). Belgium: EU Institute for Security Studies.

Oliver, T. ve Williams M. (2017). “Making the “Special Relationship” Great Again?”, LSE IDEAS Strategic Update, 17(1): 1-13.

Ozan, E. (2021). Covid-19 Salgınında ABD-Çin Yumuşak Güç Rekabeti, <https://www.ankasam.org/covid-19-salgininda-abd-cin-yumusak-guc-rekabeti/> (Erişim Tarihi: 30.08.2022).

Örmeci, O. (2013). “21. Yüzyılda ABD- Çin Rekabeti”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29): 1-14.

Özay, M. (2016). Brexit Sonrası AB – Çin İlişkileri, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/brexit-sonrasi-ab-cin-iliskileri/599879> (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2022).

Özen, E. (2018). “Transatlantik İlişkilerde Trump’ın Rolü ve Avrupa Güvenliği”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 129-159.

Özdemir, Ç. (2019). “Trump ve Avrupa Transatlantik Düzendeki Kırılma”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(1): 197-227.

Özmen, İ. ve Buluş, A. (2017). “Başlangıçtan Devrime Çin’i Anlamak”, *Medeniyet ve Toplum*, 1(1): 9-33.

Özpek, B. (2016). Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler. R, Gözen. (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (121-157). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öztürk Günar, D. ve Günar, A. (2020). “Covid-19 Krizi’nin Avrupa Birliği’ne Ekonomik Etkisi Üzerine”, *Euro Politika Dergisi*, 4(2): 141- 161.

Pekcan, C. (2015). Avrupa ve Çin: İş birlikleri ve Tartışmalı Konular. C., Dinç (Ed.), *Avrupa ve Avrupa Birliği [Teori, Güncel İç Gelişmeler ve Dış İlişkiler]*, (449-469), Ankara, Savaş Yayınevi.

Pekcan, C. (2015). *Çin’in Uluslararası Sisteme Bakışı ve ABD’ye Yönelik Dış Politikası (2003-2013)*. Doktora Tezi, On sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Pekcan, C. (2019). *Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler*, Bursa, Dora Yayıncılık.

Pekcan, C. (2019). “Yeni- liberal Kurumsalcılık Çerçevesinde Çin’in Komşuluk Diplomasisi: Hu Jintao ve Xi Jinping Dönemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19): 2867-2892.

Pekcan, C. ve Uygun, A. G. (2021). “Çin’in Akdeniz Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği- Çin Stratejik Ortaklığı”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi*, (35)3:1145-1164.

Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press.

Rose, G. (1998). “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, 51(1): 144-172.

Ross, R. (2013). “US Grand Strategy, the Rise of China and US National Security Strategy for East Asia”, *Strategic Studies Quarterly*, (7)2:20-40.

Rourke, J. T. ve Clark, R. (1998). Making U.S. Foreign Policy Toward China in the Clinton Administration. J. M., Scott (Ed.). *After The End (201-224)*. Durham ve London: Duke University Press.

Russett, B. (2016). Liberalizm T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik* (108-130). (Ö. Kelekçi, Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. (2010).

Sabah. (2022). Tayvan Hattında Savaş Hareketliliği Çin ABD’yi Açık Açık Tehdit Etti, <https://www.sabah.com.tr/dunya/tayvan-hattinda-savas-hareketliliği-cin-abdyi-acik-acik-tehdit-etti-6096302> (Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2022).

Saray, M O. ve Gökdemir, L. (2007). “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)”, *Journal of Yasar University*, 2(7): 661-686.

Sarıöz Gökten, Y. (2020). “Covid-19 Sonrası Dünya Sistemi: Yeni Bir Hegemonik Çevrim (mi?)”, *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 19-32.

Sandıklı, A. (2009). “Geleceğin Süper Gücü”, *Bilgi Strateji*, 1(1): 40-50.

Saunders, P. (2014). "China's Rising Power, the US Rebalance to Asia and Implications for US-China Relations", *Issues and Studies*, (50)3: 19-55.

Scott, D. (2007). "China-EU Convergence 1957-2003: Towards a Strategic Partnership", *Asia Europe Journal*, (5)2:217-233.

Shambaugh, D. (2013). *China Goes Global The Partial Power*, Oxford: Oxford University Press.

Snyder, F. (2009). *The European Union and China, 1949-2008*. Portlan, Hart Publishing.

Spindler, M. (2013). *Internationa Relations A Self- Study Guide to Theory*, Berlin: Verlag Barbara Budrich.

Sputnik News (2016). Yunanistan'ın En Büyük Limanı Resmen Çinlilerin, <https://sputniknews.com.tr/20160408/yunanistan-pire-limani-cin-1022043640.html> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Siripurapu, A. (2022). The Contentious US- China Trade Relationship, <https://www.cfr.org/backgrounder/contentious-us-china-trade-relationship> (Erişim Tarihi 30 Eylül 2022).

Stepan, M. ve Ostermann, F. (2011). "EU-China Relations", *Atlantisch Perspectief*, (35)2:19-24.

Statista (2021). <https://www.statista.com/statistics/270325/distribution-of-gross-domestic-product-gdp-across-economic-sectors-in-china/#:~:text=In%202020%2C%20the%20agricultural%20sector,from%20the%20service%20sector%2C%20respectively> (Erişim Tarihi: 31 Mart 2021).

Şahin, Ç. (2016). "Çin ve Avrupa Birliği'nin Yeni İpek Yolu Girişimleri ve Orta Asya'ya Yansımaları", *Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* :53-58.

Şahin, G. (2019). "Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikası ve Güvenlik Stratejisi", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10 (2): 62-79.

Şanlı, O. ve Ateş, İ. (2020). “ABD-Çin Odaklı Ticaret ve Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1):75-101.

Şeker, A. U. (2021). Avrupa Parlamentosu, AB ve Çin Arasındaki Yatırım Anlaşmasını Onaylamayacak, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-parlamentosu-ab-ve-cin-arasindaki-yatirim-anlasmasini-onaylamayacak/2249146> (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2022).

Şimşek, M. (2005). “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, *Yönetim ve Ekonomi*, 12(2): 77-90.

Şimşek, İ. (2020). “ABD, Çin ve DSÖ’nün Kovid-19 Polemiği”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*:1-6.

T24 (2021). İtalya, Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi’nden Ayrıldı, <https://t24.com.tr/haber/italya-cin-in-kusak-ve-yol-girisimi-nden-ayrildi,957463> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Taliaferro, J. W., Lobell, S. E., Ripsman, N. M. (2009). Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy. S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (Ed). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy* (1-41). Cambridge: Cambridge University Press.

Tamur, D. E. (2006). “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyoner Faaliyetleri” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(12): 3-20.

Tang, S. (2009). “Taking Stock of Neoclassical Realism”, *International Studies Review*, (11): 799-803.

Taylor, M. R. (2020). Inside the EU-China Human Rights Dialogue: Assessing The Practical Delicery of the EU’s Normative Power in a Hostile Environment, *Journal of European Integration*, 44(3):365-380.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). *Çin Ülke Raporu*. Ankara: Ticaret Bakanlığı.

Tekdal, V. (2019). Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Türkiye. M. Yağcı ve C. Bakır (Ed). *Çin Bilmecesi* (125-142). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Temiz, K. (2019). Çin Dış Politikasının Hedefleri ve Kaynakları. M. Yağcı ve C. Bakır (Ed). *Çin Bilmecesi* (189-211). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Temiz, S. (2019). "ASEAN'ın Bölgesel Sorunların Çözümüne Yönelik Sistematiği ve Bu Bağlamda ASEAN-Çin İlişkileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(4): 1319-1343.

Thukydides. (2017). *Peloponnesos Savaşları* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Tiezzi, S. (2022). China – EU Summit Highlights Diverging Paths, <https://thediplomat.com/2022/04/china-eu-summit-highlights-diverging-paths/> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022).

Timeline, U.S. Relations with China 1949 – 2022, <https://www.cfr.org/timeline/us-relations-china> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2022).

Timurtaş, M. E. (2018). "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasi Geçmişinin Bugünkü Gelişim Sürecindeki Rolü", *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1): 52-69.

The Economist (2021). Global Democracy has a very Bad Year, <https://www.economist.com/graphic-detail/2021/02/02/global-democracy-has-a-very-bad-year> (Erişim Tarihi: 31 Mart 2021).

The Brookings (2016). Assessing US – China Relations Under the Obama Administration, <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2021).

The U.S – China Policy Foundation, (2014). *U.S – China Relations: A Brief Historical Perspective*.

The World Bank (2021). <https://data.worldbank.org/country/china> (Erişim Tarihi: 31 Mart 2021).

Toft, P. (2005). “John J. Mearsheimer: An Offensive Realist Between Geopolitics and Power”, *Journal of International Relations and Development*, 8:381-408.

Tok, U. (2020). “Kovid-19 Salgınının Uluslararası İlişkilere Etkisi: ABD-Çin Rekabeti Örneği”, *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı*, (21):1-7.

Tokatlı, S. G. (2022). “ABD-AB Arasında Yaşanan Kırılmanın Çin’in Artan Gücüne Etkisi: Transatlantik İttifakın Geleceği ve Değişen Güç Dengeleri”, *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 2(1):181-192.

Tunç, A. ve Kızıl, B. (2018). “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler”, *Birey ve Toplum*, 8(16):51- 72.

Turan, İ. (2016). “ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6)1: 80-105.

Turan, İ. ve Keskin, Y. (2017). “Çevreleme Politikası’nın: Çin’e Uygulanabilirliği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13): 707-717.

Türker, H. (2019). *Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO*, İstanbul, Cinius Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30 Mart 2021).

Trt Haber. (2022). Tayvan Krizi’nin Ortasında ABD ile Çin Arasında Kritik Görüşme, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/tayvan-krizinin-ortasinda-abd-ile-cin-arasinda-kritik-gorusme-697521.html> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2022)

United Nations Development Programme. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/CHN> (Erişim Tarihi: 31 Mart 2021).

Utikad (2010). Pireyi Aldı, Rotterdam'ın Tahtına Göz Dikti, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/6411/pireyi-aldi-rotterdamin-tahtina-goz-dikti> (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2022).

Üngör, Ç. (2009). “Çin ve Üçüncü Dünya”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(41): 27-38.

Vasquez, J. A. (2009). *The Power of Power Politics From Classical Realism to Neotraditional*. Cambridge: Cambridge University Press.

Varşova Ticaret Müşavirliği, (2020). [https://ticaret.gov.tr/data/60b11e9413b876b8502b6a0d/COV%C4%B0D-19%20DAN%20SONRA%20AVRUPA'NIN%20KAR%C5%9EI%20KAR%C5%9E IYA%20OLDU%C4%9EU%207%20R%C4%B0SK%20\(turkce%20cevirisi\).pdf](https://ticaret.gov.tr/data/60b11e9413b876b8502b6a0d/COV%C4%B0D-19%20DAN%20SONRA%20AVRUPA'NIN%20KAR%C5%9EI%20KAR%C5%9E IYA%20OLDU%C4%9EU%207%20R%C4%B0SK%20(turkce%20cevirisi).pdf) (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).

Viotti, P.R. ve Kauppi, M. V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (A. Özbay Erozan, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (2013).

Vries, M. S. (1990). “Interdependence, Cooperation and Conflict: An Empirical Analysis, *Journal of Peace Research*, 27(4): 429-44.

Waltz, K. N. (2009). *İnsan, Devlet ve Savaş Teorik Bir Analiz* (E. Bozkurt, S. Kanat, S. Yalçiner, Çev.). Ankara: Asil Yayın

Waltz, K. N. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi* (O. S. Binatlı, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi. (2010).

Weissman, M. (2015). “Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer Striving For Achievement”, *JCIR*, 3(1): 151-166.

Williams, M.C. (1993). “Neo-Realism and the Future of Strategy”, *Review of International Studies*, 19: 103-121.

Williams, M.C. (2004). “Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism and the Moral Construction of Power Politics”, *International Organization*, 58(4):633-665.

Wilsom,P. (1998). “The Myth of the First Great Debate”, *Review of International Studies*, 24(5): 1-15.

Wivel, A. (2018). “Realism and Peaceful Change”, *E- International Relations*: 1-11.

Wohlforth, W.C. (2012). Realism and Foreign Policy. S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (Ed). *Foreign Policy Theories, Actors, Cases* (35-53). Oxford: Oxford University Press.

Xin, C. (2009). “Policy Evolution of the China – EU Trade and Economic Relations”, *European Studies, Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences*,3(4): 1- 26.

Yağcı, M. (2019). Çin’in Ekonomik Kalkınma Tecrübesinin Küresel Yansımaları ve Türkiye. M. Yağcı ve C. Bakır (Ed.). *Çin Bilmecesi* (101-123). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Yahuda, M. (2008). The Sino-European Encounter: Historical Influences on Contemporary Relations. D., Shambaugh, E. Sandschneider ve Z. Hong (Ed). *China-Europe Relations Perceptions, policies and prospects* (13-32). London- New York: Routledge.

Yalçın, H. B. ve İlhan, B. (2020). “Tek Kutuplu Sistemde Süper Güç Davranışı: Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası ve Trump Dönemi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2):545-560.

Yalın, T. ve Çetinbakış, M. (2019). “Uyuyan Dev Çin’in Yapısal ve Ekonomik Dönüşüm Süreci”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3): 123- 145.

Yalvaç, F. (2016). Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar. R, Gözen (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (31-65). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yee, W. Y. (2022). Is the EU – China Investment Agreement Dead?, <https://thediplomat.com/2022/03/is-the-eu-china-investment-agreement-dead/> (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2022).

Yeşilyurt, A. K. (2019). *Obama Dönemi ABD-Çin İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.

Yıldız, Z. (2019). G-20 Zirvesi'nde Yapılan İkili Görüşmeler ve Öne Çıkan Konular, <https://tr.euronews.com/2019/06/29/g-20-zirvesinde-yapilan-ikili-gorushmeler-ve-one-cikan-konular-suriye-kasikci-cinayeti> (Erişim Tarihi: 01 Ekim 2022).

Yıldırım, N. (2017). “Çin Dış Politikasında İttifak Yapmama Prensibi: Akademik Tartışmalar”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2): 16-35.

Yıldız, A. (2021). “Çin'in Yumuşak Güç Unsurları”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.

Yılmaz, S. (2014). *Neoklasik Realizm ve Dış Politika: 1 Mart Tezkeresi Örneği*. Yüksek lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Yılmaz, Y. (2016). “Sömürgecilik Bağlamında İngilizlerin Çin'i İnşa Etme Süreci: I. Afyon Savaşı”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(13): 322-329.

Zhang, B. (2020). “Understanding Change in Sino – U.S. Relations from a Historical Perspective”, *China International Strategy Review*, 2:1-13.

Zhao, S. (2013). “Chinese Foreign Policy as a Rising Power to Find its Rightful Place”, *Perceptions*, 18(1):101-128.